

Zafer Biraz Da Hasar İster

Cumhuriyet'in 100. Yılında
Türkiye'nin Basın Tarihine Bir Bakış

ÖZGÜR BASIN VARSA, ÖZGÜR TOPLUM VARDIR
THERE CAN BE NO FREE SOCIETY WITHOUT FREE JOURNALISM

"Zafer biraz da hasar ister"

Cumhuriyet'in 100. yılında
Türkiye'nin basın tarihine bir bakış

IPI RAPORU

Editör: Selin UĞURTAŞ

Tasarım: Ömür KIRBAŞLI / Aykan KARA

Yayımlayan: International Press Institute (IPI)
Spiegelgasse 2/29, 1010 Vienna, Austria | +43 1 5129011 | info@ipi.media | ipi.media

Bu yayın Avrupa Birliğinin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliğinin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yaşında İPI ile 73 yılın kısa hikâyesi - Emre Kızılkaya 4

Geçmişe Bakış

1920'den 1970'e Türk basını - Dr. Recep Yaşar 8

1980'lerden bugüne Türk basını ve Uluslararası Basın Enstitüsü - Ferai Tınç 12

Siyasi Zorluklar

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin gazeteciliğe ilişkin sınır işi - Gülden Gürsoy-Ataman 16

Cezasız suçlar, suçsuz cezalılar - Rengin Arslan 19

Gazeteci miyiz, aktivist mi? - Ruşen Çakır 22

Her şeye rağmen gazetecilik! - İpek Yezdani 23

Çeşitliliğe dair zorluklar

Türkiye'de kadın gazeteciler - Prof. Dr. Yasemin Giritli Inceoğlu 25

Türkiye'de azınlık gazeteciliğinin yok olan mirası - Alexandra de Cramer 29

Kürt basınına bitmeyen baskı - Mahmut Bozarlan 32

LGBTİ+ gazeteciler için mücadele etmek işlerinin bir parçasına dönüşüyor - Yıldız Tar 34

Ticari ve teknolojik zorluklar

Değişen aktörlerle değişmeyen ilişkiler - Dr. Sinem Aydınli 36

Sosyal medyanın gazetecilik üzerindeki etkisi - Orhan Şener Deliormanlı 39

Türkiye'de bilgi düzensizlikleri - Prof. Dr. Emre Erdoğan 42

Türkiye haber medyasında profesyonelleşme sancıları - Dr. Sarphan Uzunoğlu 46

Geleceğe Bakış

Zorluktan doğan çözümler: 'İyi' gazetecilik örnekleri çoğalıyor - Selin Uğurtaş 48

Güney Afrika'sından, cunta döneminin Yunanistan'ına, darbe devri Myanmar'ından "İntifada" sırasında Filistin ve İsrail'e... IPI en zor zamanlarda, en çetin koşullarda hemen her ülkede hapsedilen, sansürlenmiş, baskı altına alınan ve öldürülen gazetecilerin yanında durdu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız-Alman ve Japon-Koreli gazetecileri ilk kez buluşturan, 1970'lerde Afrika'da nitelikli gazeteciliğe yönelik en büyük eğitim programını başlatan, 2000'lerde Orta-doğu, Kafkasya ve Ukrayna gibi çatışma bölgelerinde habercilere destek ağırları kuran IPI idi.

IPI, "uluslararası barış ve anlayışa yönelik çalışmaları" nedeniyle 1976'da Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. IPI İcra Kurulu'nda birlikte çalıştığımız Filipinli meslektaşımız Maria Ressa, 2021'de bu ödülü Dmitry Muratov ile birlikte aldı.

IPI, on yıllardır dünyada gazeteciliğin durumuna dair en kapsamlı ve uzun soluklu araştırmalara da imza atageldi. 1952'den itibaren yayımlanan "IPI Report" adlı bülten, dünya çapında basın özgürlüğü ihlallerini ilk kez sistematik olarak raporluyordu. 1953'te ilki hazırlanan "The Flow of the News" (Haberin Akışı) ise bu alandaki tek küresel anketi.

2006 yılında "Haber ve Belgesel" dalında Emmy Ödülü'nü alan IPI, etkinlikleriyle de hep öncüdür. Tüm üyelerin davet edildiği ve oy kullandığı IPI Genel Kurulları ve Dünya Kongreleri farklı kentlerde yapılan, benzersiz gazetecilik deneyimleridir. Berlin Duvarı yıkılmadan aylar önce bu şehirde düzenlenen 1989 IPI Genel Kurulu ile Nelson Mandela ve F.W. de Klerk'in hitap ettiği Cape Town'daki 1994 IPI Genel Kurulu unutulmaz örnekler arasında sayılır.

IPI Türkiye, 1963'te "Türk Basın Enstitüsü" adıyla dernekleşti ve sonrasında Türkiye Basın Enstitüsü adıyla özel bir statüye kavuştu. 1960'larda Kıbrıs sorunu alevlenirken 50 ülkeden IPI'ya üye olan gazeteciler, Ada'daki Rum yetkililerin Kıbrıslı Türk gazetecileri tutuklayıp onlara zorluk çıkarmasına karşı tek ses oldu. IPI, Türkiye'deki faaliyetlerini sık sık dünyadaki ulusal komitelerine de örnek gösterdi

No fear of robot rule

AUTOMATION PANEL PREDICTS MORE AND BETTER JOBS FOR BETTER JOURNALISTS

By Charles L. Bennett

SOME OF OUR newspaper friends have expressed no vision of being replaced by computers and automatic printers now lurking just around the corner of tomorrow.

It isn't going to happen.

As the use of computers and automation grows in the newspaper world, we can be certain that editors and reporters are going to be affected in how they do their work.

But I believe the specifications for tomorrow's editors and reporters will be more intelligent men, more imaginative men, more perceptive men, more adaptable men and a lot more of them.

We are asked to speculate upon how this new technology will affect us and our business. I want to do this by exploring these basic questions: First: What are our objectives? Second: How will automation

affect our work of getting the news, editing it, and delivering it to our readers? Third: What do editors and reporters of today need to know and do about automation and computers? This new technology helps us in three ways: to do our job better, or faster, or more economically—or perhaps all three together.

There are several things we must do if this evolution is to result in what we want—higher quality, more acceptable newspapers—rather than just some new technological marvels that do nothing to improve newspapers or even, some—actually result in poorer, rather than better, newspapers.

Lowered production costs in relation to total costs can mean more money to spend on the editorial product. New methods can bring greater speed and efficiency in getting, processing, and delivering the news. The ability to produce, store and then select

from vast quantities of news material can help us get out better newspapers. The availability of background material which we can "pull up" for use instantaneously can improve the news job we do.

This is our objective in exploring what new methods and machinery can do in the newspaper business.

Our goal remains the same, our methods surely will have to change.

Let's look at some of the changes that already are on the horizon.

The reporter working at a location remote from his main office no longer needs to be limited in the amount of copy he transmits, not by the time it will take to do so. High-speed transmission methods (up to 4,000 words a minute) already are in use. A portable transmitter, which can use regular long-distance telephone lines, has been produced and can transmit coded text at 800 words per minute.

More care

The reporter may very soon be asked to prepare his copy a little more carefully than at present. He may type it on a special paper form and he may have to provide on the typewriter, to some extent, so that his copy can be read into a computer's memory by an optical reader device. The computer will store the material and produce a printout for editing.

Even this will be simply a transitory stage.

It is entirely possible that when the reporter types his story the impulses he creates with his keyboard—including corrections of typing errors or content changes he makes as he goes along—will

MEMBERS OF THE PANEL: Left, Dr. Tom Maguire, scientific adviser to Thomson Newspapers, Charles Bennett, Daily Oklahoman, at the microphone, Charles How Chubb, Walter Randoles and Carl Adam Nyren, Express, Stockholm.

Printed in Switzerland by City-Stock AG, Zurich.

yor.

IPI'nin basın özgürlüğü misyonları, 70 yılı aşkın süredir dünya çapında etki yaratan bir başka önemli etkinlik türü. Örneğin 1960'larda Çekoslovakya'daki ağır basın özgürlüğü ihlallerine, 1970'lerde İngiltere'de gazetecileri hedef alan hakaret ve iftira yasalarına, 1980'lerde yeniden demokrasiye kavuşan Güney Afrika ülkelerine, 1990'larda Doğu Avrupa'ya, 2000'lerde İspanya, Meksika, Etiyopya, Ürdün ve Filipinler gibi onca ülkeye başarılı IPI misyonları düzenlendi.

"Gazeteciler için, gazeteciler tarafından" kurulan, özerk ve bağımsız en eski uluslararası örgütlerden olan IPI, uzun yıllardır Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nde medya özgürlüğü alanında danışman statüsüne sahip. Son dönemde haber ekosisteminin sadece devletler tarafından değil, şirketler tarafından da tehdit edildiğinin bilinciyle IPI'nın çalışmaları, ABD ve Çin gibi ülkelerden dünyaya açılan teknelci ve gözetimci dijital platformlardan da hesap soruyor.

Biz bu resmin neresindeyiz? Hiç kuşku yok ki Türkiye 70 yılı aşkın süredir IPI için hep en önemli ülkelerden biri oldu. 1950'lerin sonunda Türkiye'de Yalman dâhil gazeteciler sırf haber ve yorumları yüzünden hapsedilirken yanlarında dün-

IPI Report'un 1965 Eylül sayısı ise 2023'te çok konuşacağımız, medyada otomasyon ve yapay zekâ konusuna şu manşetle dikkat çekiyordu: «Robotların egemenliğinden korkmuyoruz. [IPI üyesi gazetecilerle yapılan anket sonucuna göre yapay zekânın medyada] daha çok iş pozisyonu yaratacağı ve bizleri daha iyi gazeteciler yapacağı tahmin ediliyor.»

yanın dört bir yanından gelen IPI üyesi meslektaşları vardı. Savaş sonrası Türk-Yunan gazetecileri ilk kez 1961'de IPI buluşturmıştı. Sonraki yıllarda terör, darbeler ve otoriter iktidarlar Türkiye'de demokrasiyi kısıp aldığında IPI, ne pahasına olursa olsun basın özgürlüğünü savunan en gür seslerden biri olmayı sürdürdü.

Ahmet Emin Yalman, "Milletlerin ihtiyacı, mevcut bir kötülüğün örtbas edilmesi ve ortalığın uyuşturulması değil; açığa vurulması, teşhis ve tedavi edilmesidir" diyordu. 1950'den itibaren başkanlığını yaptığı ulusal komite, dönemin koşullarına bağlı olarak bazı yıllarda gayri-resmî bir mesleki topluluk, bazen de resmen dernek statüsünde varlığını bugüne dek kesintisiz sürdürdü.

Bu varlığın Türkiye'de gazetecilik için değeri yadsınamaz. Örneğin ülkemizde gazetecilik ilkelerini belirleyen ilk metinde IPI'nin payı vardı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) 1960'ta "Basın Ahlak Yasası" adını taşıyan bir metin hazırlanması ve uygulanmasını denetlemek için bir "Basın Şeref Divanı" oluşturulması amacıyla IPI'ı davet etti. IPI İsveç Ulusal Komitesi Başkanı Allan Hernelius'un öncülük ettiği çalışma grubu, Türkiye'deki temaslarının ardından bu belgeleri hazırladı.

IPI'nin Türkiye'deki bu çalışması öylesine başarılı olmuştu ki sonraki yıllarda Kanada, Danimarka, Yunanistan, Kenya ve Güney Afrika gibi birçok ülkedeki gazeteciler de özdenetim kurumları oluştururken aynı yolu esas aldı. Bu arada TGC, IPI'nin hazırladığı 9 maddelik metni, 14 Şubat 1972'de yapılan Genel Kurulu'nda "Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları" adıyla kabul etti. Bugün Türkiye'de gazetecilik ilkelerinin temel metni

IPI, Türkiye'deki faaliyetlerini sık sık dünyadaki ulusal komitelere de örnek gösterdi.

olan Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nin TGC tarafından yazılan tarihçesi, IPI'nin bu katkısını anarak başlar.

Türkiye, IPI'nin diğer faaliyet türlerinde de kilit önemdedir. 1964'teki ve 2007'deki IPI genel kurulları, dünyadan onlarca medya temsilcisinin yanı sıra dönemin başbakanları dâhil önemli karar alıcıların da katılımıyla Türkiye'de yapılmıştı. 1980'lerde Türkiye'deki askeri cuntanın basını sınırlayan yasal düzenlemelerini protesto eden cesur açıklamalarından, 2020'lerde dijital platformların medya özgürlüğünü örseleyen pratiklerini ilk kez verilerle ortaya koyan raporlara kadar IPI, yayınlarıyla da öne çıktı.

IPI, Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen gazetecilik örgütleriyle hep kolkola çalıştı. TGC ile 1960'larda ortaklaşa yayımladığı "Basın Dünyası" adlı bülten bunun ilk örneklerindendi. TGC ve IPI 1970 yılında da Türkiye'de gazetecilik eğitiminin kısa tarihini bir-

likte yazıp yayımlamışlardı. IPI Türkiye raporlarını yıllarca İstanbul (sonraki yıllardaki ismiyle Türkiye) Gazeteciler Sendikası'nın (TGS) yayınevi bastı.

Sonraki yıllarda da TGC ve TGS'nin yanı sıra Türkiye'den Basın Konseyi ile Gazeteciler Cemiyeti (GC) ve dünyadan Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) ile Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) gibi köklü kuruluşlar, IPI ile ortak çalışmalarla etki yarattı. Örneğin 2010 yılında 94 gazetecilik meslek örgütünün kurduğu Gazetecilere Özgürlük Platformu'nun (GOP) öncülerinden biri IPI Türkiye idi.

TGC'nin 1989'da ilk kez verdiği Basın Özgürlüğü Ödülü'nü kurum dalında IPI aldı. 2016 yılında aynı ödüle IPI'nin da içinde bulunduğu Uluslararası Basın Özgürlüğü Örgütleri Koalisyonu layık görüldü. Bugüne dek bu ödülü, merkezi Türkiye dışında bulunan başka bir kurum almadı.

70 yılı aşan tarihinde IPI Türkiye yönetimlerinde

yer alan Ahmet Emin Yalman, Abdi İpekçi, Şevket Rado, Metin Toker, Hasan Cemal, Necati Zincirkıran, Sami Kohen, Altan Öymen, Gül Demir, Zafer Atay, Ferai Tınç ve Kadri Gürsel gibi onlarca öncü gazetecinin yanı sıra Hrant Dink gibi IPI Basın Özgürlüğü Kahramanları'nı ve Prof. Dr. Nermin Abadan gibi kuruma emeği geçen iletişim duayenlerini Cumhuriyet'in 100. yılında saygıyla anıyoruz.

IPI'nin uluslararası yönetiminde görev yaptıkları dönemde, Türkiye'de gazeteciliğin korunup güçlendirilmesi için büyük çaba sarf eden Armand Gaspard'dan Peter Galliner'a, Carl-Eugen Eberle'den Barbara Trionfi'ye dek nice isme şükran duyuyoruz. 2010'da Viyana'daki IPI Dünya Kongresi'nde tanışıp sohbet etme şerefine erdiğim Sir Harold Evans'ı ve sırasıyla 2012 ve 2017 Türkiye misyonlarına başkanlık ederlerken birlikte çalışma fırsatını yakaladığım Peter Preston ile John Yearwood'u da minnetle anıyorum.

Bu isimler 2023 Türkiye'sinin zorlu şartlarında faal bir gazeteci ve basın özgürlüğü savunucusu olsa ne yapar, nasıl çözümler üretti? Ülke ve IPI olarak tarihimizde, bu soruların gelecekte de pekâla geçerli olacak cevaplarını bulabileceğimizi sanıyorum.

1979'da İstanbul'da katledilmeden hemen önce Türk ve Yunan gazetecileri buluşturacak yeni bir toplantının hazırlığı için Ankara'dan dönen başkanımız Abdi İpekçi, "Basın hürriyetini koruma yolu, kendi kendini kontroldür" demişti.

İpekçi'nin, Basın İlan Kurumu'nun (BİK) kuruluşuna 1963'te karşı çıkmasının temel nedeni de, bir demokraside gazetecileri ancak gazetecilerin denetleyebileceğine yürekten

inanmasıydı. IPI uzmanları Oscar Polak ve Olivier Reverdin, o yıl Türkiye hükümetinin davetiyle gelip bir saha araştırması yapmış, sonrasında Gazeteciler Sendikası'nın bastığı raporlarında "En garibi, dünyada eşi bulunmayan resmî ilan müessesesidir" demişlerdi. Nitekim siyasi iktidarların haber medyasına karşı on yıllardır kullandığı silahlardan biri resmî ilanlar oldu.

IPI üyelik kartını bugün TGC Basın Müzesi'nde görebileceğiniz Abdi İpekçi'nin, basın özgürlüğünü korumak ve nitelikli gazeteciliği güçlendirmek için medyada özdenetimin önemine işaret eden bu sözleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün geliştirdiği Cumhuriyet vizyonuna da uygundur. Zira Atatürk 1924'te, "basın hürriyetinden doğacak mahzurların izale [giderilme] vasıtası da, yine bizzat basın hürriyetidir" ifadesini kullanmıştı.

Gazeteciliğin standartlarını yükseltmek ve basın özgürlüğünü korumak yolunda özdenetimi tamamlayan faaliyetler, ulusal ve uluslararası meslekî dayanışma ile işbirliğidir.

Ferai Tınç'ın davetiyle 2000'lerin başında IPI üyesi olduğumda, görece olumlu basın özgürlüğü ortamının da etkisiyle faaliyetlerimizi, dijital gazetecilik eğitimi gibi alanlarda yoğunlaştırmıştık. Sonraki yıllarda durumun giderek kötüleşmesiyle basın özgürlüğü misyonlarına ağırlık verdik, tutuklu gazetecileri ziyaret ettik, İzmir'den Diyarbakır'a birçok şehirde savunu amaçlı etkinlikler yaptık, bildiriler açıkladık, barış gazeteciliği gibi alanlarda seminerler düzenledik. İlk başkanımız Yalman gibi, benden önceki son başkanımız Kadri Gürsel de nitelikli gazetecilikte direndiği için hapse atıldı.

Bugün, Abdi İpekçi gibi simge bir isimden sonra

IPI Türkiye, 1963'te "Türk Basın Enstitüsü" adıyla dernekleşti ve sonrasında Türkiye Basın Enstitüsü adıyla özel bir statüye kavuştu.

IPI'nin uluslararası icra kurulunda başkan yardımcılığı yapmış ilk Türk gazeteci olarak bu köklü tarihi gururla anarken, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında yeni kuşak habercilerin basın özgürlüğü bayrağını hakıyla taşıyacağına inanıyorum. Bağımsız medya ve nitelikli gazetecilikle daha mükemmel bir Cumhuriyet'i ve demokrasiyi onlar yaratacak.

Kolay mı? Elbette değil. Peki, değer mi?

Abdi İpekçi'nin de Tefvik Fikret'ten alıntıladığı üzere, 'zafer biraz da hasar ister.'

Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam 1958'in sonunda Türkiye'ye gelmiş, Başbakan Adnan Menderes'in ekibindekile-

rin kendisine ve eşine kötü muamele ettiği algısıyla ülkesine döndükten sonra Ankara'yı eleştiren sert bir köşe yazısı yazmıştı. IPI'dan çalışma arkadaşı olan Yalman dâhil birçok Türk gazeteci Pulliam'ın ABD'de çok sayıda yayında yer bulan bu yazısını haberleştiren yargılanmıştı. Vatan dâhil iki gazete ve IPI üyesi Metin Toker'in Akis'i dâhil iki dergi, bu haberler yüzünden kapatıldı. Mahkum edilen gazeteciler teker teker Toptaşı ve Cebeci cezaevlerine gönderildi.

ABD'deki Time dergisi, 21 Mart 1960 tarihli sayısında, 53 yıllık gazeteci Yalman'ın, Türkiye'de bağımsız gazeteciliğin

100. yıldönümünde hapse girmek üzere ülkesine döndüğünü anlatarak 'Pulliam Davası'nı haberleştirmişti. Mahkemenin 71 yaşında mahkum ettiği Yalman ise o gün bir ziyaret için bulunduğu Pakistan'dan 15 aylık hapis cezasını çekmek üzere Türkiye'ye dönünce gazetecilere şunları söylemişti:

"Zindanda kapanmak elbette hoş ve safalı bir şey değildir. Fakat bir asırdan beri Türk hak ve hürriyet mücadelesinin yolu daima menfalardan, zindanlardan geçmiştir. Mithat Paşa'ların, Namık Kemal'lerin, Ziya Paşa'ların izleri üzerinde yürüebilmek bir nimettir, bir şereftir."

Gazeteci Hasan Tahsin'in heykeli önünde bir araya gelen gazeteciler, 'Sansür Yasası' olarak bilinen dezenformasyonla mücadele yasasını protesto ediyor. 21 Haziran 2022, İzmir.

1920'DEN 1970'E TÜRK BASINI

► Dr. Recep YAŞAR

BÜTÜN iktidar odakları, gazetecilik mesleğini kendi kontrolleri altına almak ve iktidarlarının propaganda aracı olarak kullanmak istemiştir. İktidar odakları, iktidarlarının devamı için halkın "bihaber" kalmasını isterler; gazeteciler ise halkı "haberdar" ederler.

Gazetecilik mesleğinin bir diğer temel görevi ise kamusal denetimdir. Demokratik toplumlarda kamusal denetim, iktidarların hukuk sınırları içinde kalması için idari ve yargısal denetim kadar önemli ve gereklidir.

Ancak gazetecilik mesleğinin halkı bilgilendirme ve kamusal denetim görevleri, iktidarları rahatsız eder.

Dünyada yaygın olan bu yaklaşım, Türkiye'de de bütün iktidarlar tarafından gündeme getirilmiş ve gazetecilik mesleği, ağır baskı ve tehditler ile kuşatılmıştır. Hukukun evrensel ilkeleri ile bağdaşmayan bu kuşatma, çoğu

zaman yapılan kanunlarla meşrulaştırılmaya çalışılmış, ancak kimi zaman, kanunlar da çiğnenerek bu davranışlar olağan hale getirilmiştir.

Buna direnen gazeteciler ise gözaltına alınmış, tutuklanmış, yıllarca hapis cezaları ile cezalandırılmış, işkencelere maruz kalmış, saldırı ve tehditlerle karşı karşıya gelmiş ve öldürülmüşlerdir. Basın Müzesi, öldürülen gazetecilerin resimleri ile doludur.

Matbuat'tan Basın'a, Basın'dan Medya'ya evrilen Türkiye gazetecilik dünyasında 1920 ve 1970 yılları arasında yaşananlar, dönemsel olarak kısaca şöyle özetlenebilir:

Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması, yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İttihatçıların önde gelenleri yurt dışına kaçtı, bir-

çok bölgede işgaller başladı. 13 Kasım 1918'de, İngiliz ve Fransız donanmaları İstanbul'a girdi.

İşgaller, kaçınılmaz olarak, basını da etkiledi. İstanbul Hükümeti'nin ve işgal kuvvetlerinin baskısı altında olan basında, ayrışma başladı. Gazeteciler, Milli Mücadele'yi destekleyenler ve karşı çıkanlar olarak ikiye ayrıldı.

İleri, Yeni Gün, Akşam ve Vakit, Milli Mücadele'yi desteklerken, Peyâm-ı Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul gazeteleri, Milli Mücadele'ye saldırıyordu. Bir grup gazeteci ise Amerikan ve İngiliz mandacılığını savundu.

Halide Edib, Dr. Celal Muhtar, Refik Halit Karay, Celal Nuri, Necmettin Sadak, Velid Ebüzziya, Ahmet Emin Yalman, Yunus Nadi gibi gazetecilerin de aralarında bulunduğu bir grup, Wilson İlkeleri Cemiyeti'ni kurarak, ABD'nin en az 15 yıl Türkiye'yi yönetmesi için Başkan Woodrow Wilson'a mektup yazdı.

Paris ve Cenevre'de eğitim gören gazeteci Ali Kemal ise kurtuluşu İngiliz mandacılığında buluyordu. Ali Kemal, Sabah Gazetesi'ndeki 9 Kasım 1918 tarihli yazısında, "Devleti Osmaniyeye için iki siyasi biliriz. İçeride milletlerin birliği, dışarıda İngiliz dostluğu" diyordu. Ali Kemal, İstanbul işgal altındayken kaçırıldı; İzmir'e götürülerek sorgulandı. Cezaevine götürülürken, Nurettin Paşa'nın kurduğu plan ile yolda linç edildi.

50 yıllık sürede, Ali Kemal'in yanı sıra, İştirakçi Hüseyin Hilmi, Ali Şükrü Bey, Hikmet Şevki ve Sabahattin Ali olmak üzere beş gazeteci öldürüldü.

Milli Mücadele ile beraber Anadolu'da da yeni bir basın doğdu. İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'yu denetleyememesi, basının gelişmesinin önünü açtı. Anadolu basını, Milli Mücadele'den yana tavır aldı. Öyle ki, İzmir'de Yunan askerine ilk kurşunu 15 Mayıs

1919'da Hukuk-u Beşer Gazetesi Başyazarı Osman Nevres (Hasan Tahsin) attı.

Milli Mücadele'de basın öneme inanan Mustafa Kemal'in talimatıyla, 4 Eylül 1919'da İrade-i Milliye, 10 Ocak 1920'de de Hakimiyet-i Milliye gazeteleri yayına başladı. Hakimiyet-i Milliye, hükümetin resmi yayın organı durumundaydı.

6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kuruldu. Adını Mustafa Kemal'in koyduğu Anadolu Ajansı'nın iki önemli amacı vardı: Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri halka duyurmak.

Cumhuriyet'in ilk yılları

Yeni bir devletin kuruluş aşamasında basın, tamamen kurucu iradenin denetimi altındaydı. Basını toplumun yeniden şekillendirilmesinde bir araç olarak kullanmak isteyen tek parti yönetiminde, basın özgürlüğünden söz edilemez.

Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra kabul edilen 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa'nın 77. maddesinde, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir," denilse de, basının neyi yazıp neyi yazamayacağını sınırlarını iktidar belirledi.

Cumhuriyetin ilanından sonra uzun yıllar yeni bir basın yasası çıkartılmadı. 1909 Matbuat Kanunu, yapılan değişikliklerle 1931 yılına kadar yürürlükte kaldı. İktidar, basın üzerindeki denetimini, İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu ile sürdürdü.

İstanbul İstiklal Mahkemesi ve Takrir-i Sükûn Kanunu

5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm gazetelerinde, 6 Aralık'ta da Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde, İngiltere'de yaşayan Müslümanların liderlerinden Hintli Ağa Han ile Emir Ali'nin, halifeliği savunan mektupları yayınlandı. Başbakan İsmet İnönü, mektupların yayın-

lanmasını ülkenin içişlerine karışmak olarak değerlendirdi ve gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye (Vatana İhanet) Kanunu'na göre yargılanmasını istedi. 8 Aralık 1923'te Meclis'te, İstanbul'da İstiklal Mahkemesi kurulması kabul edildi. Böylelikle Cumhuriyet Dönemi'nin ilk İstiklal Mahkemesi, gazetecileri yargılamak üzere çalışmalarına başladı.

Aynı gün mektubu basan

Bir dönem basının kalbinin attığı Babıâli

gazetelerin sahipleri ve sorumlu müdürleri olarak Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet, Velid Ebüzziyya ve Ömer İzzettin tutuklandı. İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey de gözaltına alındı. Savcı, gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine göre yargılanmalarını talep etti.

İstanbul İstiklal Mahkemesi, gazetecilerin mektubu yayınlarken kasıtlı, yıkıcı ve vatana ihanet amacıyla hareket etmeyip haberi "atlamamak" düşüncesiyle davranmaları, kasit unsurunun olmaması sebebiyle gazetecileri suçsuz bularak beraatlerine karar verdi.

Cumhuriyet'in ilk terörle mücadele yasası olma özelliğini taşıyan Takrir-i Sükûn Kanunu ise, 4 Mart 1925 tarihinde mecliste kabul edildi.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümete olağanüstü yetkiler verildi. Hükümet basının özgürlüğünü dilediği gibi kısıtlayabilir, gazeteleri kapatılabilir hale geldi. Öte yandan İstiklal Mahkemeleri yoluyla, hukuk kurallarına uymayan kararlar alabiliyordu.

1925 yılında Ankara ve İstanbul'da hükümet karşıtı eylemler oluşurken, Doğu illerinde Şeyh Said İsyanı çıktı; Kürtler bağımsızlık talebinde bulundu. Hükümet, olayların

sorumlusu olarak İstanbul basınına gösterdi.

Takrir-i Sükûn Kanunu çıktıktan bir gün sonra, 6 Mart 1925'te, İstanbul'da altı gazete kapatıldı. Hükümet, yeni İstiklal mahkemeleri kurarak gazetecileri yargılamaya devam etti. Tanin Gazetesi'nde "Terakkiperver Fırka Basıldı" haberinin yayınlanması sonrası Hüseyin Cahit Yalçın, gazetenin yazı

işleri ve sorumlu müdürleri, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Hüseyin Cahit Yalçın, 7 Mart 1925'te Çorum'da ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı. Gazetenin sorumlu müdürleri Muammer ve Nuri Beyler de ikişer yıl hapis cezası aldı.

Resimli Hafta dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü Zekeriya Sertel Sinop'a, Hüseyin Kenan takma adını kullanan Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) ise Bodrum'a sürgün edildi.

Şeyh Said İsyanı'ndan sorumlu tutulan gazeteciler, İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi olarak adlandırılan Elazığ İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Mahkeme, 19 Haziran 1925'te Tevhid-i Efkâr'dan Velid Ebüzziyya, Son Telgraftan Sadri Ertem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve İlhami Safa, Sebilürreşad'dan Eşref Edip ve Adana'da çıkan Toksöz Gazetesi'nden Abdulkadir Kemal'in derhal tutuklanarak Elazığ'a gönderilmesini istedi.

İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi, daha sonra Vatan Gazetesi'nin kapatılmasına, Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer), İsmail Muştak (Mayokan), Suphi Nuri (İleri) Beylerin de tutuklanarak Elazığ'a gönderilmesine karar verdi.

Zekeriya Sertel, üç arkadaşı ile beraber yeni çıkardıkları Son Posta Gazetesi'nin ilk sayısında bu dönemle ilgili olarak şunları söylüyordu: "Telefonla gazete başyazarlarına verilen emirlerin dışına çıkılamazdı. En ufak bir hata yüzünden gazete haftalarca kapatılır, sorumlular mahkemeye verilir. Yani tek kelime ile halk nefes alamıyordu. Havasızlıktan ve hürriyetsizlikten boğuluyordu."

Matbuat Kanunu

1930'larda Takrir-i Sükûn döneminin sona ermesi ile birlikte basında muhalif sesler yükselmeye başladı. İktidar, bundan rahatsız oldu. Ayrıca Mustafa Kemal'in isteği üzerine 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Okyar başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, iktidarın rahatsızlığını artırdı. İktidar, hem basını hem de muhalefeti susturmak için Matbuat Kanunu'nu değiştirdi.

25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen yeni kanunla basın üzerindeki sistemli denetim artırıldı, gazete kapatma kolaylaştırıldı. Matbuat Kanunu ile basın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) propaganda aracına dönüştürüldü.

Bu dönemde, uzun yıllar Türk Basını'nın başında Demokles'in kılıcı gibi sallanan Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163'üncü maddeleri kabul edildi.

Faşizm dönemi İtalyan Ceza Yasası örnek alınarak hazırlanan ve sınıf siyaseti ile düşünceye ilişkin yasaklar getiren ünlü 141 ve 142. maddeler, 1936 yılında Ceza Kanunu'nda yer aldı. Bu değişikliklerle "fikir suçları" kavramı yaratıldı. TCK'nin 141 ve 142. maddeleri 'sol' içerikli faaliyetleri, 163. madde ise 'irticaî' faaliyetleri cezalandırmak için kullanıldı.

1938 yılında Matbuat Kanunu'nda yeni değişikliklere gidildi. Tasarı, 28 Haziran 1938'de meclisteki görüşmelerde hiçbir milletvekili söz almadan yasalaştı.

Yeni düzenlemeyle gazete

çıkarmak için hükümetten ruhsat, bankalardan da yüksek oranlı teminat mektubu alma zorunluluğu konuldu. Ayrıca "kötü ünlü" tanımı getirildi. Böylece hükümetin "kötü ünlü" dediği kişiler gazete sahibi olamayacak, gazete veya dergilerde muhabir, yazar, ressam, fotoğrafçı, düzeltmen ve idare müdürü olarak da çalışamayacak.

Bu değişikliklerden sonra gazetelerde yayınlanan haberlere, hatta bunlara ait manşet ve başlıkların kaç punto olacağına Basın Yayın Genel Müdürlüğü karar verir oldu.

Matbuat Kanunu'ndaki değişikliklerle yetinmeyen iktidar, gazetecileri kayıt altına alan ve gazeteciliği izne bağlayan düzenlemelere gitti. Gazetecilerin kendi "özdene-timi" gibi sunulan Basın Birliği kuruldu. Ancak Basın Birliği gücünü yasadan alıyordu ve üst yönetim kadrosu da iktidar partisinin yönetici veya milletvekillerinden oluşuyordu.

Dünyadaki genel totaliter, otoriter eğilime uygun olarak kurulan Basın Birliği, gazetecilerin devlet denetimi altına alınmasını amaçlayan zorunlu bir meslek kuruluşuydu.

İkinci Dünya Savaşı

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın faşizm ve demokrasiler arasında olduğu fikri, Türk medyasına da yansdı. Akşam, Vatan ve Tanin, müttefikleri tutarken, Tasvî-i Efkâr ve Cumhuriyet'in bazı yazarları Almanları destekliyordu. Müttefiklerden yana olan Tan Gazetesi, hem faşizme hem de kapitalist emperyalizme karşıydı. Gazetede Sovyet dostluğu övgüsü yapıldı. Bu dönemde iktidar, basın üzerindeki baskısını daha da artırdı.

Tan Gazetesi Baskını

Tek Parti iktidarında yaşanan önemli olaylardan biri de Tan Gazetesi'nin basılmasıdır.

Zekeriya Sertel'in sahibi olduğu Tan Gazetesi'nde CHP'lileri yolsuzlukla suçlayan haberler, Demokrat Parti'nin kurulması ve Sovyet dostluğu üzerine yayınlanan

yazılar, iktidarı rahatsız etti.

CHP saflarında yer alan Hüseyin Cahit Yalçın, 3 Aralık 1945'te Tanin Gazetesi'nde "Kalkın Ey Ehli Vatan" yazısında Tan Gazetesi'ni işaret ederek, "Bunların susturulması gerekiyor" diye yazdı.

Hüseyin Cahit Yalçın, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından Çorum'da sürgüne gönderilmişti. Sürgün döneminde Milli Eğitim Bakanlığı için Fransızcadan çeviriler yaptı. Şapka devrimi ile birlikte İstanbul'dan şapka getirtip taktı. Gazeteci Hakkı Tarık Us'un kefil olmasıyla sürgün cezası kaldırıldı.

Yalçın'ın yazısının ardın-

dan, CHP İl Örgütü'nün de çağrısıyla, 4 Aralık sabahı Beyazıt'ta üniversite bahçesinde toplanan 10 bin kişilik grup, Tan Gazetesi'ni bastı. Türkiye'nin en büyük rotatiflerini baltalar, keserler ve balyozlarla parçaladılar; linotifleri kırdılar, kağıt bobinlerini sokakta yuvarladılar. Saldırının ardından Tan Gazetesi, yayın hayatına son verdi.

Hükümet, olayın çıkmasına neden oldukları gerekçesiyle Serteller'i tutuklattı. Serteller hakkında iki dava açıldı ve gazetenin sorumlu müdürleri ile birlikte mahkum edildiler. Yargıtay'ın cezaı onaylamaması sonucu dört ay sonra serbest kaldılar.

Çok Partili Döneme Geçiş

Çok partili döneme geçilirken, tek parti döneminin iktidar partisi CHP ve 7 Ocak 1946'da Celal Bayar liderliğinde kurulan Demokrat Parti (DP), basının desteğini alma yarışına girdiler.

DP Lideri Celal Bayar, "Bugünkü Basın Kanunu, hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız" derken, Adnan Menderes, "Basın hürriyetinin olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kırı ve pası altında bunalıp çürümeye mahkumdur" diyordu.

Muhalefetin açıklamaları, toplumdaki hoşnutsuzluk ve yaklaşan seçimler nedeniyle iktidar, Seçim Kanunu, Genel Toplantılar Kanunu ve Basın Kanunu'nda değişikliğe gitti; Basın Birliği kaldırıldı. Yapılan

Mayıs 1950 seçimlerine basının desteğini alarak girmesini sağladı. Demokrat Parti, 487 kişilik parlamentoda 416 milletvekili kazandı.

DP iktidarının yaptığı ilk işlerden biri, yeni bir basın kanunu hazırlamak oldu. 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren Basın Kanunu ile hükümetin basın üzerindeki baskıları kaldırıldı. Yeni bir kanun ile gazetecilerin ekonomik ve sosyal hakları düzenledi ve gazetecilere sendika kurma hakkı getirildi.

DP iktidarının bu ilk döneminde tutuklanan gazeteci yoktur; bu dönem, gazeteler tarafından "balayı dönemi" olarak adlandırılır. Ancak balayı dönemi çok uzun sürmedi. Özellikle ekonomideki kötü gidiş, karaborsa, vurgun, yolsuzluk iddialarının yarattığı toplumsal rahatsızlık, gazetelerde geniş yer buldu.

Gazete patronlarıyla iyi ilişkiler kuran Başbakan Adnan Menderes, bu haberlerin yayınlanmaması gerektiği kanısındaydı. Başbakan patron ilişkisine bağlı kalmayan gazeteciler, yayınlarını sürdürmeye devam ettiler. Nihayetinde DP, basınla ilgili yeni yasal düzenlemeler gündeme getirdi. Hem basın yasasında hem de basını etkileyen diğer yasalarda, gazeteciler üzerindeki baskıları artıran bir düzineye yakın değişiklik yapıldı.

DP, muhalefet döneminde eleştirdiği politikaların daha fazlasını uygulamaya başladı. 1954 seçimlerinden sonra, cezai yaptırımların yanı sıra ekonomi politikalarıyla da basın üzerinde ağır bir kontrol sistemi kurdu.

İktidar, muhalif basını cezalandırırken, kendine yakın basını da ödüllendiriyordu. Kendisini destekleyen gazetelere ilan, kâğıt, mürekkep, matbaa desteğinin yanı sıra örtülü ödenekten de para aktardı: Havadis Gazetesi'ne kuruluşunda 55 bin lira, Necip Fazıl Kısakürek'e 147 bin lira, Orhan Seyfi Orhan ve Yusuf Ziya Ortaç'a 100 bin lira, Türk Düşüncesi ve Peyami Safa'ya 45 bin vb...

Muhalif gazetelere ise ilan

bir değişiklikte, gazeteleri kapatma yetkisi mahkemelelere bırakıldı.

Uluslararası ortam da CHP'yi bu adımları atmaya zorluyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bu yeni dönemde, basında büyük bir canlılık göze çarpmaktadır.

1941'de toplam tirajı 60 bin olan 113 gazete, 227 dergi vardı. 1946'da ise günlük toplam tiraj 100 bine yaklaşırken, gazete sayısı 202, dergi sayısı ise 302'ye yükseldi.

1 Mayıs 1948'de Sedat Simavi, Babiâli'de çığır açacak olan Hürriyet Gazetesi'ni çıkartırken, 3 Nisan 1950'de de, Ali Naci Karacan Babiâli'de devrim yaratacak olan Milliyet Gazetesi'ni yayınladı.

Demokrat Parti Dönemi

Tek parti döneminin gazeteciler üzerindeki baskıları, buna karşın DP'nin basın özgürlüğü konusundaki vurguları, Demokrat Parti'nin 14

ve reklam verilmezken, gazeteler kâğıt yetersizliğinden tirajlarını kısmak zorunda kaldı. Bu dönem "besleme basın" olarak basın tarihine geçti.

DP iktidarının ikinci yarısında, 287 gazetecinin mahkûmiyeti ile sonuçlanan 2300 basın davası açıldı. Gazeteciler Sendikası kapatıldı.

Cumhuriyet döneminde ilk kez bir gazeteci, Ahmet Emin Yalman, DP iktidarında silahlı saldırıya uğradı. Saldırı, iktidarın muhafazakâr kesime verdiği ödüllere bağlandı.

DP'nin basın üzerindeki baskıları, uluslararası kamuoyunun da gündemine girdi. Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam, bu gelişmeleri Başbakan ile görüşmek üzere Eylül 1958'de Türkiye'ye geldi.

Türkiye'den Başbakan Adnan Menderes ile görüşmeden ayrılan Pulliam, izlenimlerini Indianapolis Gazetesi'nde yayınladı. Türkiye'de tehlikeli bir gidişat olduğunu yazan Pulliam'ın yazıları, Amerika'da 72 gazetede alındı. Yazının çevirileri Türkiye'de de yayımlandı. Buna sert tepki veren Menderes, gazeteler hakkında soruşturma açılması için savcılara talimat verdi. Ulus, Vatan, Akis ve Kim, belli sürelerde kapatıldı. Şahap Balcıoğlu, Selami Akpınar, Naim Tiralı ve Ahmet Emin Yalman'a hapis cezaları verildi.

Muhalefet ve basın üzerindeki baskı ve denetimi sıkıyönetim koşullarında bile yetersiz bulan iktidar, DP milletvekillerinden oluşan Tahkikat Komisyonu'nu kurdu. 18 Nisan 1960'ta mecliste kabul edilen Tahkikat Komisyonu, her türlü yayını yasaklama, kapatma, yayın araçlarına el koyma, toplantı ve gösterilerle ilgili her türlü kararı alma hakkına sahip oldu. Komisyonun kararı kesindi ve itiraz edilemiyordu.

Çoğulcu demokrasi anlayışının yanı sıra 1924 Anayasası ve meclis içtüzüğü hükümlerine de aykırı bulunan Tahkikat Komisyonu'nun aldığı kararlar, askeri darbenin gerekçelerinden biri oldu.

Çok partili yaşama geçişin öngörüldüğü bu dönemde, demokratik ve çoğulcu bir basın yaratılmadı. Gerçek fikir, sanat ve bilim yayınları, gazete veya dergi olarak sayıca artmadı, azaldı. Buna karşın, basının makine ve kâğıt ihtiyacını karşılamak için ithalat kolaylıkları sağlandı ve otomatik dizgi ve baskı makineleri alındı.

Bu dönemde, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bugünkü İletişim Fakültesi'nin temelini oluşturan Gazetecilik Enstitüsü kuruldu.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbe Dönemi

27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi (MBK) adı altında 38 subay, Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Cemal Gürsel başkanlığında askeri bir darbe ile yönetime el koydu. MBK sadece muhalif basından değil, darbe olana kadar Demokrat Parti'yi savunan gazetelerden de büyük destek gördü. Darbe, basında demokratik bir dönemin başlangıcı olarak yansıtıldı.

Basının sorunlarını kısa sürede gündemine alan MBK, yasalardaki antidemokratik maddeleri kaldırdı ve gazetecilerle ilgili yasalarda değişiklikler yaptı. İlan ve reklamların iktidarların baskı aracı olarak kullanılmaması için Basın İlan Kurumu kuruldu ve gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen 5953 sayılı Kanunda değişiklikler yapıldı.

10 Ocak 1961 tarihinde yürürlüğe giren 212 sayılı Kanunla, gazetecilerle yazılı sözleşme yapılması şartı getirildi. Gazetecilerin ekonomik ve sosyal haklarında iyileştirmeler yapıldı. 10 Ocak günü "Çalışan Gazeteciler Bayramı" olarak kabul edildi.

Gazete sahipleri, yapılan değişikliklere sert tepki gösterdi ve 11-13 Haziran 1961 tarihlerinde gazeteleri yayınlamama kararı aldı. Dokuz gazete (Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah) patronunun aldığı bu karar, basın tarihinde "Dokuz Patron Olayı"

olarak yer aldı.

Gazete sahiplerinin bu tavrına karşı çıkan ve halkı habersiz bırakmama kararı alan gazeteciler, İstanbul Gazeteciler Sendikası öncülüğünde üç gün süreyle "Basın" adlı gazeteyi çıkardı.

Basın özgürlüğü ve gazetecilerin çalışma koşulları ile ilgili iyileştirmeler yapan MBK hükümeti, bir yıl sonra yayınlarını beğenmediği iki gazeteciyi tutukladı. Tanin Gazetesi Yazı İşleri Müdürü İhsan Ada ile Aziz Nesin'in tutuklanması, gazeteciler üzerindeki baskının yeniden başlayışı oldu.

Yeni dönemin ilk sansür uygulaması da Demokrat Parti yöneticilerinin yargılandığı Yassıada Duruşmaları sırasında yaşandı. Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edildiği yargılamalar sürecinde, Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu'nun verdikleri dışındaki haberlerin yayınlanması yasaklandı.

Bu dönemde de iktidar, eleştirilere tahammül etmedi. İktidara yönelik her türlü eleştirinin yasaklandığı Tedbirler Kanunu yürürlüğe girdi. Kanun, 27 Mayıs'ın söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür ve başka araçlarla yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterilmeye çalışılmasını suç saydı.

Böylece, 27 Mayıs'a kadar DP aleyhine konuşmak suçken, 27 Mayıs'tan sonra MBK ve kararları aleyhinde konuşmak suç oldu.

1961 Anayasası ve Sonrası

"Özgürlükler Anayasası" olarak da bilinen 1961 Anayasası'nda, basın özgürlüğü, kişi temel hak ve özgürlükleri, ayrıntılı bir biçimde düzenlendi. Basın ve Yayın ile ilgili hükümler anayasanın 22 ila 27'inci maddelerinde yer aldı.

Yeni anayasada sansür yasaklandı, gazete ve dergilerin toplatılması ve kapatılmasının yargı kararı ile olacağı, gazete ve dergi çıkarmanın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamayacağı, basimevleri ile basın araçlarına el konulama-

yacağı hükmü getirildi.

İktidarların basın üzerindeki baskılarını önlemeyi amaçlayan özgürlükçü 1961 Anayasası'na karşın, 1960'lı yıllarda özellikle sol basın, baskı altına alındı. Bu yönde yayın yapan süreli yayınlar çok defa toplatıldı, gazeteci ve yazarlar tutuklandı. Dönemin dava konularının çoğunu TCK'nın 141. 142. ve 163. maddeleri oluşturdu.

1960'lı yılların önemli olaylarından biri de televizyon yayınlarının başlamasıdır. Adalet Partisi'nin iktidarda olduğu ve ekonomik yatırımların hız kazanmaya başladığı bu dönemde, ilk televizyon yayıncılığı devlet eliyle başlatıldı.

Türkiye'de ilk televizyon yayını, 31 Ocak 1968 tarihinde 5 KW gücündeki verici ile Ankara'daki deneme yayınıyla başladı. 1964'te kurulduğunda "özerk" bir kurum olarak yapılandırılan ve iktidarın etki alanı dışında bırakılmak istenen TRT'nin bu yapısı devam etmedi.

12 Mart 1971 müdahalesinden sonra yapılan Anayasa değişikliğiyle TRT, "devlete bağlı, tarafsız bir kamu-tüzel kişiliği" olarak kabul edildi. Her dönem iktidarların baskı ve denetiminde olan TRT, hiçbir dönem kamu hizmeti yayıncılığı görevini tam olarak yerine getiremedi.

1920-1970 yıllarında basının nispeten özgür olduğu iki kısa dönemden söz edilebilir: Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra, her iktidar değişikliğinde olduğu gibi, kısa bir özgürlük dönemi yaşandı. İkincisi ise çok partili döneme geçiş sürecinde yaşandı; ancak özgürlük vaadiyle iktidara gelen Demokrat Parti tarafından kısa süre sonra ortadan kaldırıldı.

Her dönemde iktidarlar, basını ekonomik ve siyasi baskı altına alarak kendi propaganda araçlarına dönüştürmek için yasal ve yasal olmayan uygulamalar içinde oldular. Buna karşın basın özgürlüğünü hayatları pahasına savunan gazeteciler de her dönem mücadele etmeye devam ettiler.

İzmir Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen bir protestoda gazeteciler, 'Özgür basında inat ediyoruz' pankartları taşıyorlar. 2022.

1980'lerden bugüne Türk basını ve Uluslararası Basın Enstitüsü

► Ferai TINÇ

1980'LER Türk basını açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Aslına bakarsanız, Türkiye medyasında yaşanan gelişmelerin, dünyadan bağımsız olarak ele alınması mümkün değil. Bu yıllara gelirken hem dünya hem de Türkiye, yeni bir düzenin işaretlerini veriyordu.

ABD'nin mutlak üstünlüğü ile biçimlenen iki kutuplu dünya düzeni, 1970'lere geldiğimizde, sosyal ve siyasal olaylarla sarsılıyordu. Vietnam Savaşı'nı kaybetmesi, İran'da güçlü

müttefiki Şah Rıza Pehlevi'nin devrilmesi ve Filistin mücadelesinin yükselmesi, ABD'nin hem küresel hem de bölgesel gücünün zayıflamasına neden oluyordu.

Sovyetler Birliği açısından da durum pek parlak değildi. Özellikle "Doğu Avrupa Ülkeleri"nde bağımsızlık talebinin yükselmesi ve anti komünist akımın güçlenmesi, iki kutup arasındaki çelişkileri güçlendiriyor, bunun sonucunda siyasi gerilimler derinleşiyordu.

NATO'nun güneydoğu kanadındaki ileri karakolu durumundaki

Türkiye'nin bu gelişmelerden etkilenmesi mümkün değildi. 1980'lere gelirken Türkiye toplumu, derin bir bölünmüşlük içine sürüklenmişti.

Üniversiteler, sağ ve sol siyasi akımların mücadele alanları olurken, bir yandan da işçi hareketleri ve grevler Türkiye'yi sarıyordu.

Bu siyasi dinamizm, doğal olarak gazeteleri de etkiliyor, gazeteler hükümet karşıtı ya da yanlısı pozisyonlarını sabitleştirirken, sağ ya da sol ideolojik mevzilerde yer alıyorlardı. Bu günlerde gazeteler-

de siyasi duruşlarıyla tanınan ve sevilen köşe yazarları, haberlerden daha fazla ilgi çekiyor, gazeteleri, köşe yazarları sattırıyor. Bu dönemi, gazetelerin ve gazeteciliğin "sosyal sorumluluk" olarak algılandığı bir dönem olarak nitelemek yanlış olmaz.

Gazetelerde esas olarak Ankara Haberleri ağır basıyordu. Ekonomi, Dış Haberler gibi uzmanlık sayfaları ya yoktu, ya da çok az yer tutuyorlardı. Kadın okuyucu için, çiçek, böcek, yemek tarifi gibi bölümler hazırlanır, toplumsal haberler dendiğinde ise

polis telsizinden izlenen kavga, çatışma, hırsızlık gibi polisiye haberler anlaşılırdı.

1980'ler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de neoliberal ekonomi politikalarının iktidarlar tarafından uygulamaya konduğu yıllardı. ABD'de Başkan Ronald Reagan ve İngiltere'de Başbakan Margaret Thatcher'in yürürlüğe koyduğu sıkı para politikaları ve ardından neoliberal ekonomi politikaları, Türkiye'yi de etkilemişti.

24 Ocak 1980'de Demirel Hükümeti sırasında alınan kararlarla, sermaye birikimini sağlamak gerekçesiyle adımlar atıldı. Devlet, sosyal sorumluluklarını hafifletme eğilimine girdi. Bu da serbest rekabet piyasası yaratmak uğruna emekçilerin ulusal refahtan alacakları payın azaltılması ve köylüye yapılan tarım desteklerinin törpülenmesi anlamına geliyordu.

Devlet desteklerinin sınırlandırılması toplumsal olayları tetiklerken Türkiye, 12 Eylül 1980 darbesi ile sarsıldı. Siyasi baskılar ağırlaşmış, ülkede korku ve suskunluk dönemi başlamıştı. Siyasi partilerin kapatıldığı, sağ ve sol kanatta çok sayıda kişinin tutuklandığı bu dönemde, medya da payına düşeni aldı.

Basın tarihçisi Alpay Kabacalı'ya göre, 12 Eylül'de, isimleri Demokrat, Politika, Aydınlık ve Hergün olan dört gazete kapatılmıştır. Birçok gazetenin yayını ise süreli olarak durdurulmuştur.

Medya ticarileşiyor

Daha önceki yıllarda medya, dördüncü kuvvet olarak kamusal bir role sahipken, topluma karşı sorumluluğu olan, devletin çıkarlarını savu-

nan bir rol üstleniyordu. Yazılı basın yanı sıra televizyonun da yaygınlaşmaya başladığı yeni dönemle birlikte ise bu rollerinden sıyrılmaya başladı.

12 Eylül döneminin baskıları sonucu medyada magazin haberler ağırlık kazandı. Hatta yabancı basından alınan resimler, ya haberleri Türkçe'ye çevrilip kahramanlara Türkçe isimler takılarak magazin haberlerine konu edildi, ya da tamamen uydurma haberler gazetelerde yer aldı.

Ancak magazin haberlerini gerektiği gibi yapan akımın da hakkını yememek lazım. Ana akım gazetelerinden ve dönemin en yüksek tiraja sahip gazetesi olan Hürriyet'in Ahmet Örs yönetimindeki yabancı magazin servisi, araştırmaya dayalı kaliteli magazin haberleri üreterek okuyucusuna sunmuştur. Orhan Olcay yönetimindeki yerli magazin servisi ise, geniş ilişki ağı nedeniyle magazin dünyasının derinliklerine inme kapasitesine sahip bir servisti. Öte yandan polis haberlerinin magazinleştirilerek verilmesi, o dönemde Hürriyet'te de yaygındı.

Düzen ile birlikte gazete patronluğu da değişiyor

1950'li yıllardan itibaren aile işletmeleri olan gazeteler, 1980'lerle birlikte el değiştirmeye başladılar.

Milliyet Gazetesinin patronu Ercüment Karacan, Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'nin Mehmet Ali Ağca tarafından öldürülmesinin ardından satış baskılarına karşı koymadı. Milliyet Gazetesini, 1979 yılında iş insanı Aydın Doğan'a satıldı.

Ardından Asil Nadir ve Erol Aksoy, Hürriyet

Gazetesini satın almak için gazetenin sahibi Erol Simavi ile pazarlık masasına oturdular. Erol Aksoy, Hürriyet'in yüzde 25'inin sahibi oldu.

1983 seçimlerinden sonra, Çetin Emeç'in Genel Yayın Yönetmenliği döneminde Hürriyet Gazetesi, ciddiyet bakımından Cumhuriyet Gazetesi ile yarışıyor ve geniş haber ağı ile Türkiye'nin en hızlı ve çarpıcı haberlerine imza atıyordu. Bu dönemde Hürriyet, günlük 600 bin tirajın üzerine çıkmıştı.

1980 darbesi sonrasında iktidara gelen Turgut Özal, Hürriyet'in ve basının gücünün farkındaydı. Onun meşhur, "Bu ülkeye bu kadar gazete fazla, iki buçuk gazete yeter," sözleri, basını kontrol etme, muhalefeti sınırlama isteğinin bir ifadesiydi.

Erol Simavi'nin Hürriyet'i, iktidardan gelen baskılar karşısında gazetenin ve gazetecinin bağımsızlığı ilkesine bir ölçüde sahip çıkabiliyor ve iktidarın her isteğine boyun eğmiyordu.

Özal, gazete patronlarını cezalandırmak için gazete kağıdına yüzde 400 zam yapınca, Erol Simavi, 19 Nisan 1988'de o meşhur "Özal'a açık mektup"u kaleme almıştı. Manşetten yayınlanan mektupta Simavi, bir süre önce ABD'de kalbinden by-pass ameliyatı geçiren Turgut Özal'ın, bu ameliyatın etkisiyle akılsızca bir karar aldığını, aynı operasyonu geçiren tanıdıklarına dair örneklerinden hareketle söylüyordu.

Bu meydan okumaya Özal'ın yanıtı gecikmedi: Özal, Simavi'ye küstü.

Ancak bu küslük uzun sürmedi. 1 Mayıs 1988'de, Hürriyet Gazetesinin 40. kuruluş yıldönümünde, Özal ile Simavi bir araya gelerek barıştılar.

Bu barışmanın ardından ne olduğu tam olarak bilinmese de, yoruma müsait açık işaretler vardı. Erol Simavi'nin, gazetenin 40. yaşını nedeniyle Emin Çölaşan'a verdiği röportajda, siyasi yasağı bir süre önce kalkmış olan Süleyman Demirel hakkında ilginç iddialar yer alıyordu. Simavi, Demirel'in Mason olduğunu söylüyordu. Çölaşan'a. Demirel'in sağın liderliğine daha güçlü bir dönüş ihtimalini zayıflatacak olan bu iddianın, Özal-Simavi barışmasının temel taşlarını döşediği iddiaları, kulislerde dolaşıyordu.

İş adamı patronlar dönemi

İş adamı patronlar döneminin ilk işaret fişeği 1 Şubat 1979'da Milliyet Gazetesini Genel Yayın Yönetmeni ve Türkiye'nin en önemli gazetecilerinden Abdi İpekçi cinayeti ile geldi. 90'larda Türkiye, yeni gazeteci cinayetleri ile sarsılıyordu. Şubat 1990'da Hürriyet'in genel yayın yönetmenliğinden ayrılıp gazeteye yazar olarak devam eden Çetin Emeç, evinin önünde suikaste kurban gitti.

1993'te Uğur Mumcu aynı kaderi paylaştı.

Türkiye'de karanlık eller, toplum mühendisliği peşindeydiler.

Cinayete kurban giden gazeteciler, basın etiği ve cumhuriyet değerlerine bağlı, halkın haber alma hakkına saygılı gazetecilerdi.

Çetin Emeç'ten sonra, 11 Aralık 1991'de ölüm yıldönümü nedeniyle düzenlenen anma töreni sırasında Hürriyet'in kurucusu Sedat Simavi'nin Zincirlikuyu'daki mezarı başında patlayan bomba, Erol Simavi'yi tedirgin etmişti.

Gazeteyi satması için zaten büyük baskı altındaydı. İngiltere'de

zengin olan Kıbrıslı iş adamı Asil Nadir ve İngiliz basın patronu Robert Maxwell, talipler arasındaydı. Sonunda Erol Simavi, 1994 yılında Hürriyet Gazetesi'ni Aydın Doğan'a sattı.

90'lara damgasını vuran bir başka olgu da Sabah Gazetesi'nin kurulmasıydı.

Sabah Gazetesi, İzmir'in büyük yerel gazetesi Yeni Asır'ın patronu Dinç Bilgin ve çevresi tarafından dar imkanlarla kuruldu. 22 Nisan 1985 yılında ilk sayısı yayınlanan Sabah Gazetesi, 1992 yılında lider konumuna ulaşmıştı.

90'lar ve Sabah Gazetesi

Basında dijitalleşme ve yeni sistemlere öncülük eden Sabah Gazetesi, haberleriyle değil promosyon seçimleriyle tirajını yükseltti.

Bu başarı, basında tüm değerleri altüst eden bir hediye yarışına dönüşmüş, gazeteler gelirlerini haber kalitesi ve yazar güvenilirliği ile değil, dağıttıkları hediyelerle sağlamaya başlamıştı.

1992 sonunda başlayan ansiklopedi savaşları, tabak çanak dağıtımı ile devam etmiş, hatta Tercüman Gazetesi'nin uçak vaadine kadar varmıştır.

Promosyonlarla beklemedikleri tirajlara ulaşan, buna paralel olarak reklam pastasından en büyük payı kapmaya çalışan gazetelerin yönetimi için artık gazetecinin önemi kalmamıştır.

Promosyon savaşları, Babiâli'nin fiiliyatta da sona erdiği yıllara rastlar.

Babiâli'deki gazeteler, zamanın Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın Çağaloğlu'ndaki binalarını kapatma

kararı üzerine kendilerine verilen, İstanbul'un merkezinden uzak TEM otoyolu üzerindeki Güneşli ve çevresindeki çok ucuz arsalarla plaza yaparak, matbaa ve merkezlerini oralara taşıdılar.

Plaza gazeteciliği, gazetecileri hayattan kopardı. Artık gazetecilerin çoğu, işlerine servislerle gidip geliyor, köşe yazarları ve yöneticiler ise özel araçlarla taşınyordu.

Tabii ki bu dönemin sosyal sonuçları da oldu. Gazeteciler halktan koparken, iktidara ve iş dünyasına yaklaştılar. En çok yaklaşanlar, en fazla imkanlara sahip oldular. Yaklaşamayanlar da

gazete yöneticilerinin gözüne girme yarışına sürüklendiler. Ancak mesleğine önem veren, bağımsız, tarafsız gazeteciler sayesinde tirajlar gazeteleri ayakta tutuyor ve yapılan anketlerde gazetecilik hala halkın güven duyduğu meslekler arasında sayılıyordu.

Sendikasılaştırma

Sabah Gazetesi'nin yayın hayatına sendikası olarak başlaması, Hürriyet Gazetesi'ni yeni satın almış olan Aydın Doğan'ı da, "eşit rekabet" gerekçesiyle, gazetelerini ve

dergilerini sendikasılaştırmak üzere harekete geçirmişti.

Aydın Doğan, çalışanları, "Ya sendikadan istifa edersiniz ya da işinizden olursunuz," tehdidiyle sendikasılaştırmıştır.

Sendikasıklık, gazetecilerin haklarını törpülemekle kalmamış, daha sonraki yıllarda vergiden düşmek uğruna yapılan kadro düzenlemelerine yol açmıştır. Gazetecilere, bordroya asgari ücret yazma karşılığında açıktan daha fazla ödeme yapılacağı sözü ve

rılmış, “çok çalışana çok, az çalışana az öderiz,” denmiştir. Ancak tabii ki bu söz de tutulmamıştır.

Gazeteciler, zam bile almadan yıllarca eski maaşlarıyla çalışmak zorunda bırakılmıştır. En büyük darbeyi de emeklilikleri sırasında, tazminatları bordro üzerinden hesaplandığı için yemiştirler.

1980 darbesi sonrasında, siyasi hareketlere katıldıkları için yüksek eğitimlerini tamamlayamamış olan iyi eğitilmiş, dünyayı bilen gençler, kendilerine gazetelerde yer bularak hayatlarına gazeteci olarak devam etmişler ve basına, kalite getirmişlerdir. Ancak 90’ların sonuna gelindiğinde basın, iyi yetişmiş gençler için çekim niteliğini kaybetmişti.

Tekelleşmenin tırmandığı bu yıllarda, basında da “güler yüzlü habercilik” gerekçesi ile magazinleşme ağır bastı. Sabah ve Hürriyet gazeteleri, düşmekte olan tirajların nedenini, okuyucunun siyasi haberlerden bıkmasına bağlıyorlardı. Kendilerini ön plana çıkaran yazarlar, aşk-meşk, çiçek-böcek gazeteciliği, aşırı prim yapmaya başladı. Televizyonlarda, tartışma programlarının yavaş yavaş geri plana itildiği görülüyordu.

Ana akım medya böylesi bir krizin içindeyken, sahneye yeni bir aktör çıktı. Zaman Gazetesi ve çok sayıda dergisi ve ürünü ile Fethullah Gülen hareketi, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesinde ve “askerin ve Cumhuriyet’in devlet bürokrasisinin, siyaset üzerindeki vesayetini kırma” gerekçesi ile düzenlenen operasyonlarda etkin rol oynayan

arak AKP’nin 20 yıllık iktidarının kaldırım taşlarını döşedi. AKP ve Gülen ittifakının 2013’te sona ermesi ve hareketin terör örgütü olarak ilan edilmesi, Zaman Gazetesi dönemini sona erdirdi.

Uluslararası Basın Enstitüsü ve gazetecilik eğitimleri

1950 yılında dünyanın önde gelen gazete sahiplerinin ve yöneticilerinin, tanınmış köşe yazarlarının, basın özgürlüğünü korumak amacıyla kurduğu Uluslararası Basın Enstitüsü, kuruluşundan bu yana Türkiye’de de faaliyet gösteriyordu.

Kurucuları arasında Ahmet Emin Yalman’ın da bulunduğu derneğin yönetim kurulunda her dönem Türkiye’den de temsilciler bulunuyordu. Erol Simavi, Ercüment Karacan, daha sonraki yıllarda da Aydın Doğan ve Vuslat Doğan Sabancı gibi ana akım medya patronları, Uluslararası Basın Enstitüsü’nün destekçileri olmuşlar, bazıları da yönetim kurulunda yer almıştır.

Abdi İpekçi, Metin Tokker, Hasan Yalçın, Sami Kohen, Zafer Atay, Nazlı Ilıcak gibi farklı görüşteki yazarlar da Uluslararası Basın Enstitüsü altında özgür basın mücadelesi vermişlerdir.

1990’lar, yukarıda bahsedilen tüm nedenler dolayısıyla, gazetecilik açısından krizli yıllardır. Bu nedenle Basın Enstitüsü de bu yıllarda medyada güvenilirlik, doğru habercilik, gazeteci hakları, okuyucunun haber alma özgürlüğü, internet ve geleneksel medya çelişkinin çözümleri gibi konularda, değişik görüşteki gazetelerin deneyimli gazeteci ve yazarları ile farklı disiplinlerden akademisyenlerin eğitmen olarak

katıldığı ve bütün gazetecilere açık olan ücretsiz kurs programları ile medya içi eğitime ağırlık vermiştir.

Medyada AKP yılları

AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, 2000 sonrası medya patronluğunda değişim görmekteyiz. Sabah Gazetesi, iktidara yakın grupların denetimine girerken, Doğan Medya Grubu da iktidarın baskıları sonucu sahip olduğu mecraları 2018 yılında hükümetin gösterdiği Demirören Holding’e satmak zorunda bırakıldı. Bu dönemde basın üzerindeki baskılar arttı ve Türkiye, Rusya’dan sonra en fazla sayıda gazetecinin hapis cezalarına çarptırıldığı ülke haline geldi.

Sadece yazılı ve görsel basın değil, sosyal medya da bu baskılardan nasibini aldı. Halkın habere ulaşma özgürlüğü, bir yandan iktidarın gücüyle engellenirken, bir yandan da iktidar eliyle yaratılan yandaş basının dezenformasyon ve manipülasyonlarıyla ihlal edildi.

Birçok basın örgütü gibi Uluslararası Basın Enstitüsü de 2000’li yıllardan sonra basın özgürlüğü için mücadeleye ağırlık verdi.

Tirajları yüksek olmayan ve zor ekonomik koşullar altında yaşamlarını sürdüren bir avuç yandaş olmayan gazete, ağır cezalarla karşı karşıya bırakıldı. Gazeteciler, haksız gerekçelerle ve sadece muhalif oldukları için, hapis cezalarına çarptırıldı.

Televizyon ve sosyal medya mecraları da aynı kaderi paylaştılar. Bu, gerçeklerin ağır para ve hapis cezalarıyla kontrol altına alınmak istendiği bir dönem oldu - özellikle de 2010’dan

sonraki yıllar.

AKP ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) hazırladığı sansür yasası ise Türkiye’de basın tarihindeki hak ihlallerinin en şiddetli-sine yol açmaya niyetli bir hazırlığın işaretiydi. Dezenformasyonla Mücadele Yasası adı verilen bu yasa, düpedüz bir “sansür” sürecini başlatma adımıydı.

Yanılıcı bilgiyi alenen yayma, adı altında yeni bir suç tarifi getirildi. Bunun anlamı şuydu: Gerek yazılı ve sözlü medyada, gerekse sosyal medyada, iktidarın açıklamalarının dışına çıkan her düşünce, ifade ve haber, “kamu barışını bozmak” olarak yorumlanarak hapis cezasıyla cezalandırılabilirdi.

Yasa, bağımsız medyanın, muhalefet partilerinin ve sivil toplum örgütlerinin topyekûn karşı çıkmalarına rağmen, iktidarın oylarıyla parlamentodan geçerek yürürlüğe konuldu.

Basın tarihi boyunca yayın organlarıyla iktidarlar arasında her zaman anlaşmazlıklar, çelişkiler olmuştur. Ama hiçbirinin gazetecilik mesleği ve medya üzerindeki tahribatı, Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP-MHP koalisyonunun iktidarı kadar yüksek olmamıştır.

Yine de sevindirici olan şu ki, bu dönemde çok sayıda genç gazeteci, mücadele içinde güçlenerek, bulabildikleri her mecra da gerçekleri halka ulaştırarak, gazetecilik mesleğini ayakta tutabilmişlerdir. Bunun, daha önceki dönemlere göre sağlam bir sendikalaşma mücadelesiyle iç içe gittiğini de göz ardı etmemek gerekir.

Galatasaray'dan Taksim Meydanı'na yürüyen gazeteciler, tutuklu meslektaşlarının serbest bırakılmasını talep ediyorlar. Mart 2011, İstanbul.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin gazeteciliğe ilişkin sınır işi: Gazeteciliğin daralan sınırları

► **Güliden GÜRSOY-ATAMAN**

BU yazıda, 2002 yılından bu yana AKP hükümetinin medya özgürlüğünün sınırlarını nasıl çizdiğini "sınır işi" [boundary work] kavramıyla ele alacağız. Gazetecilikte sınır işi [boundary work of journalism] kavramı, neyin meşru gazetecilik ya da kimlerin meşru gazeteci sayılacağı konusunda farklı aktörlerin giriştiği sembolik ve maddi mücadeleyi tanımlamak için kullanılır. (2) Devlet de gazeteciliğe ilişkin sınır işine girişen önemli aktörlerden biridir. Bunu "sansür, sübvansiyonların dağıtımını, düzenleyici ve yasal çerçeveler, lisansların verilmesi ve devlet bilgilerine seçici erişim gibi pratikler aracı-

lıyla" yapmaktadır. (3) Bu yazıda "devleti yöneten" ve 2002'den beri iktidarda olan AKP'nin, gazeteciliğe ilişkin ne tür bir sınır işine giriştiğine ve bunun sonuçlarına odaklanılacaktır.

AKP iktidara gelmeden önce de Türkiye'de medya sisteminde siyasal paralellik (4) ve klientalizm hüküm sürmekteydi. Düzenleyici ve fon sağlayıcı gibi rollerinden ötürü, devletin medya sistemindeki gücü her zaman belirgindi. Her ne kadar gazetecilik alanının profesyonelleşmesi için 1946'dan bu yana pek çok adım atılsa da, Türkiye'de medya sistemine düşük profesyonellik hakimdi. Hem devlet hem de piyasadaki gelen baskılar nedeniyle gazetecilik Türkiye'de

sınırlı bir özerkliğe sahipti. Bunun yanı sıra sansür ve otosansür, haber medyasındaki önemli sorunlar arasında bulunuyordu.

AKP dönemi

2002'de iktidara gelen AKP, ilk dönemlerinde neoliberal ve AB yanlısı bir politika izlemiştir. 1999'da başlayan Avrupa Birliği adaylık sürecine paralel olarak, 2007 yılına kadar medya politikası alanında değişiklikler yapmıştır. 2007 ve 2011 yıllarındaki ikinci ve üçüncü seçim zaferleri, AKP'nin hem hegemonyasını sürdürmesini hem de "otoriter neoliberal düzeni derinleştirmesini" sağlamıştır. (5)

AKP'nin sonraki dönemle-

rine, ilk dönem benimsenen politikalara karşı bir tepkisel ilgi de içinde barındıran ve milliyetçi kaygılardan büyük ölçüde beslenen, Batı ve küreselleşme karşıtı akımlar damgasını vurmuştur. Buna paralel olarak, 2007 yılından sonra medya özgürlüğü açısından Avrupa'dan uzaklaşmanın etkileri daha görünür hale gelmeye başlamıştır.

Güçlü bir medyaya sahip olmak

AKP için, iktidarını sürdürmede kendisini destekleyecek "güçlü" bir medyaya sahip olmak stratejik önemde olmuştur. Kendi kitlesini konsolide etmek ve muhalefeti baskı altına almak için medya araçsaldır. Dolayısıyla, çeşitli yöntemlerle "sadık

bir medya bloğu" yaratmaya çalışmıştır.

Bu sadık bloğun oluşturulması için Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) araçsallaştırılmıştır ve seçili medya kuruluşlarına "devlet bankaları aracılığıyla ucuz krediler", "devlet kuruluşlarına ait reklamlar" ve "kamu ihaleleri veril[mis]tir". Hükümet yanlısı olmayan medya kuruluşları ise vergi cezalarıyla cezalandırılmıştır; bu kuruluşlarda AKP'ye yakın köşe yazarları, editörler ve yöneticiler görevlendirilmiştir.

Bu dönüşümü şu şekilde özetlemek mümkündür: 1990'ların ikinci yarısından itibaren basın ve ticari yayıncılık sektörü, az sayıda şirketin yoğunlaştığı alanlar haline gelmiştir. 1990'ların sonunda pazarın yaklaşık %80'ini beş medya grubu kontrol etmekteydi: Doğan, Bilgin, Uzan, İhlas ve Aksoy. (6) 2001 ekonomik krizi nedeniyle ve bazı finansal düzensizlikler sonucunda, aralarında bu grupların da yer aldığı bazı holdingle- rin sahip oldukları medya şirketleri, TMSF'nin kontrolüne geçti ve pek çok medya kuruluşu, AKP'ye yakın holdingle- re satıldı. Örneğin, Uzanlara ait olan Star gazetesi ve Kanal 24, Sancak Holding'e satıldı. 2007'de Bilgin ve Merkez gruplarına ait olan Sabah gazetesi ve ATV televizyon kanalı ise, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın damadının o zaman genel müdürü olduğu Çalık Holding'e ait Turkuvaz Medya Grubu'na, devlet bankalarından sağlanan krediler aracılığıyla satıldı. Çukurova grubunun borçları nedeniyle TMSF'nin el koyduğu Türk Medya Grubu 2013 yılında Sancak Holding'e satıldı. 2016'daki darbe girişimi sonrasında kapatılan medya kuruluşlarına ait varlıklardan bazılarını 2017'de TMSF, Erdoğan'a yakın olan ve pek çok kamu ihalesi alan Kalyon Grubu'na ait Turkuvaz Medya'ya "açık bir ihale olmaksızın" sattı.

2023 itibarıyla, Türkiye'deki büyük medya şirketlerinin sahiplerinin iktidarla yakın ekonomik ve politik ilişkileri var ve bu iş insanlarına ait şirketler, büyük kamu ihalelerinin yüklenicisi durumunda. Bu koşullar, bu medya kuruluşlarının ürettiği ve/veya dağıttığı bilginin niteliğini olumsuz yönde etkiliyor. Örneğin, bazı televizyon kanalları, CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanlığı adaylığı kampanyası için hazırlanan bazı filmleri yayınlanmayı reddetmiştir. CHP, kamu yayıncısı sıfatıyla tarafsız olması gereken TRT'nin, "Sana Söz Yine Baharlar Gelecek" başlıklı kampanya filminin üç TRT kanalında yayınlanması için yaptığı başvurulara cevap vermemesi üzerine savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur. Bu gelişmeler, TRT ve iktidara yakın iş insanlarına ait medya kuruluşlarında seçimle ilgili dolaşıma girebilecek bilginin sınırlarını göstermesi açısından önemlidir.

Reklamlar

Medya sahiplik yapısındaki dönüşümün yanı sıra reklamlar da AKP'nin gazetecilik alanını biçimlendirmek için kullandığı araçlardan biri olmuştur. Devlet, Basın İlan Kurumu (BİK) aracılığıyla dağıtılan resmi ilanlar ve Türkiye Varlık Fonu'n-

da yer alan kamu iktisadi teşekküllerine ait reklamlar üzerindeki kontrolü nedeniyle, "en büyük reklam veren" haline gelmiştir.

AKP döneminde, özellikle de başkanlık sistemine geçilmesiyle birlikte, gazetelere ilan ve reklam verilmesini belirleyen ölçüt, tiraj ya da okur sayısı olmaktan çıkmıştır. Hükümet, bu ilan ve reklamlar aracılığıyla kendine sadık gazeteleri desteklemekte ve "eleştirel olanları cezalandırmaktadır". Örneğin, 2020 yılında BİK, ulusal düzeyde yayın yapan 30 gazeteye yönelik yaklaşık 182,5 milyon lira tutarındaki ilan ve reklamın %78'ini, hükümet yanlısı gazetelere vermiştir. (7)

Resmi ilan ve reklam kesme cezaları da son yıllarda eleştirel gazetelere yöneltilmiştir. 2020 yılında Basın Ahlak Esasları'nın ihlali öne sürülerek verilen cezaların yüzde 95'inden fazlası, Cumhuriyet, Evrensel, BirGün, Sözcü ve Korkusuz gazetelerine verilmiştir. 18 Eylül 2019'dan itibaren resmi ilan verilmeyen Evrensel gazetesinin resmi ilan ve reklam hakkı, Ağustos 2022'de iptal edilmiştir. (8)

Anayasa Mahkemesi, Basın İlan Kurumu'nun Cumhuriyet, Evrensel, BirGün ve

Sözcü gazetelerine verdiği ilan kesme cezalarına ilişkin Mart 2022'de pilot karar vermiştir. Kararında, ilan kesme cezalarının ifade ve basın özgürlüğünün ihlali olduğuna hükmetmiştir. Aynı zamanda, BİK'e "verilen yetkinin basının etik değerlerini düzenleme amacından öteye giderek artık kimi basın mensupları açısından caydırıcı etki yaratabilecek bir cezalandırma aracına dönüştüğü ve bu durumun sistematik bir soruna neden olduğu gözlemlendiğine" işaret etmiştir. (9)

Resmi ilan ve reklamların yanı sıra hükümet, 2013'ten sonra ticari reklamverenler üzerinde de ağır bir baskı oluşturmuş ve reklam verme kararlarını etkilemiştir. Hükümete yakın kişilere ait medya planlama ve reklam ajansları, etkili reklam verenlerin belirli medya kuruluşlarına yönelmesini sağlarken, muhalif olanlardan da kaçınılmasına neden olmuştur. Örneğin Karar gazetesi, "yayın hayatına başladığı günden" itibaren "ciddi bir ilan ambargosuyla karşı karşıya olduğunu" ve "sadece ... kamu kuruluşlarının değil, bütün özel sektör şirketlerinin gazete[lerine] ilan vermesi[nin] açıkça engellendiğini" belirtmiştir. (10)

Sosyal medya

AKP farklı yöntemler kullanarak geleneksel medya üzerindeki kontrolünü artırdıkça, "bir iletişim aracı ve siyasal bir araç olarak" sosyal medya, yurttaşlar için daha da önem kazanmıştır. Özellikle 2010'lardan sonra baskıcı politikalarıyla farklı grupları kendinden uzaklaştırmaya başlayan AKP'nin hegemonyasına, Gezi eylemleri sırasında pek çok grup meydan okumuştur. Bu gruplar sosyal medyayı "haber, bilgi ve eleştirel görüşlerini paylaşmak" ve "örgütlenmek" için kullanmışlardır. (11) Yine 17-25 Aralık

2013'te yaşanan gelişmelere ilişkin bilgiler Youtube ve Twitter gibi platformlar

Sabah gazetesi ve ATV, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın damadının o zaman genel müdürü olduğu Çalık Holding'e ait Turkuvaz Medya Grubu'na, devlet bankalarından sağlanan krediler aracılığıyla satıldı.

üzerinden paylaşılmıştır.

Bunun üstüne hükümet, çevrimiçi kamusal alanı büyük bir tehdit olarak görmeye başlamış ve bu alanı kontrol etmek için farklı yöntemler benimsemiştir. Bunlar yasal düzenlemeler, sosyal medya platformlarına erişimin engellenmesi, içerik kaldırılması, kullanıcıların soruşturulması, tutuklanması ve gözetime tabi tutulması ve bant daraltma gibi uygulamalardır. Örneğin, internete ilişkin bilinmezliğin yarattığı korkulardan beslenen ve kullanıcıları yasadışı ve zararlı içerikten koruma iddiasını taşıyan 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"la internet 2007'de ilk defa düzenlenmiştir. (12) Bunun ardından iktidar hegemonyası için bir risk oluşturan neredeyse tüm politik ve toplumsal gelişmelerde, bu kanunda değişiklik yaparak çevrimiçi kamusal alan üzerinde hem devlet hem devlet dışı aktörlerin kontrolünü artırmıştır. Aynı zamanda, bu yasanın kapsamı dışında kalan çevrimiçi içerikler, Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu gibi diğer yasalar yoluyla da suç kapsamına dahil edilmiştir. Ekim 2022'de "sansür yasası" olarak adlandırılan yasa değişikliklerinin kabul edilmesi, 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçim süreçlerinde bilginin "özgür" akışı ve yurttaşların bilgi edinme hakkıyla ilgili ciddi endişelere neden olmuştur. (13)

Türkiye'nin Twitter'da 2018'den beri içerik kaldırma taleplerinin %97'sinin geldiği beş ülke arasında 4. sırada yer alması (14), AKP'nin çevrimiçi içeriğe yönelik kontrol isteğinin ne kadar yüksek olduğunun önemli bir göstergesidir. Twitter, 2019 yılının ortasından 2021 sonuna kadar Türkiye'den gelen kaldırma taleplerinin yarıya yakınına yerine getirmiştir. (15) Bu veri, sosyal medya platformlarının da ifade özgürlüğünün sınırlanmasın-

İstanbul Adalet Sarayı önünde bir protestocu, basın özgürlüğü çağrısında bulunuyor. Aralık 2011, İstanbul.

da önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bunun ciddi sonuçlarından biri, yurttaşların eriştiği içeriğin çeşitliliğinin azalmasıdır. (16)

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra AKP, Gezi eylemlerini takiben bir "trol ordusu" oluşturmuştur. Bu sosyal medya hesapları, çevrimiçi ortamlarda yanlış bilgilerin yayılmasına ve kutuplaşmaya neden olarak linç ve sansür kültürünü beslemiştir. Aynı zamanda muhalif ya da eleştirel gazeteci, sanatçı ve akademisyenlere saldırmış; onları itibarsızlaştırarak veya suçlulaştırarak susturmayı amaçlamışlardır. Trollerin çevrimiçi eylemleri otosansürün artmasına ve kamusal tartışmalara yurttaş katılımının azalmasına yol açarak ifade özgürlüğünü olumsuz bir şekilde etkilemektedir. (17)

Basın özgürlüğü ve tutuklu gazeteciler

Sınır Tanımayan Gazeteciler ve Gazetecileri Koruma Komitesi verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

İfade ve basın özgürlükleri, 1982 Anayasasının 26. ve 28. maddeleriyle korunmaktadır. Bu özgürlükler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde de güvence altına alınmıştır. Buna rağmen uluslararası gazetecilik kuruluşlarının verileri, 2002-2022 yılları arasında medyanın ve

gazetecilerin özgürlüklerinin ciddi biçimde kısıtlandığını göstermektedir.

Dünya Basın Özgürlüğü

Sınır Tanımayan Gazeteciler ve Gazetecileri Koruma Komitesi verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

İndeksine göre 2002 yılında 100. sırada yer alan Türkiye, 2022 yılında 149. sıraya gerilemiştir. 2001 ve 2021 arasında BIA Medya Gözlem Raporları'nda yer alan verilere göre, medya kuruluşlarının ve gazetecilerin ifade özgürlükleri sıklıkla "terörle mücadele", "hakaret", "halkın ve düşmanlığa tahrik", "Türk milletini, devletini ya da devlet organlarını aşağılama" ve "Cumhurbaşkanına hakaret" gibi gerekçelere dayanarak sınırlandırılmış ve ihlal edilmiştir. (18)

Değişen güç dengesi ve tehdit algısına bağlı olarak iktidar, farklı gazeteci gruplarını hedefe koymuştur. Gazetecileri Koruma Komitesi'nin verileri, 2009 yılından itibaren Türkiye'de tutuklu gazeteci sayısında önemli bir artışa işaret etmektedir. Darbe girişiminin yapıldığı 2016'da bu rakam, son yıllardaki en yüksek seviyeye

ulaşmıştır. IPI'nın 2023 yılı Ekim ve Kasım ayı verilerine göre, 19 gazeteci hapisteyken, yalnızca bu iki ayda 34 gazeteci mahkeme karşısına çıkarıldı.

Tutuklu gazetecilerin sayısındaki artış, rejimin otoriterliğe meyletmesiyle ilişkilidir ve belirli gazetecilik türlerinin "dizginlenmesi gereken bir siyasal muhalefet biçimi" olarak görüldüğüne işaret etmektedir. (19) Buna karşın, hükümet, gazetecilerin gazetecilik faaliyetleri nedeniyle tutuklanmadığını iddia ederek ve basın özgürlüğü ihlallerini ve tutuklu gazeteci sayısını kayıt altına alan kurumların raporlarının doğruluğunu sorgulayarak, ifade özgürlüğü ihlallerinin üstünü örtmeye çalışmıştır. Bu raporun ilk

bölümünde de detaylıca aktarıldığı üzere, ifade özgürlüğünün sınırlarını biçimlendiren gazetecilik alanına ilişkin yapısal ve yasal sorunlar, AKP iktidarının öncesine dayanmaktadır. Bununla birlikte, AKP rejiminin giderek otoriter bir karakter kazanmasının, özellikle de Başkanlık sistemine geçilmesinin ardından, gazetecilik alanında var olan ciddi sorunlar derinleşmiş ve bunlara yenileri eklenmiştir. AKP hükümeti hem geleneksel hem de yeni medya alanı üzerinde yukarıda detaylıca anlatılan yöntemlerle kontrol sağlayarak hem gazetecilik alanının hem ifade özgürlüğünün sınırlarını daraltmaktadır. Gazetecilik, özellikle eleştirel ve "bağımsız" haber kuruluşları ve gazeteciler için, oldukça zorlu bir hale gelmektedir.

3 Mayıs Dünya Basın Özgürlüğü Günü'nde gazeteciler, özgürlük ve adalet talep ediyorlar. 2014, İstanbul.

CEZASIZ SUÇLAR, SUÇSUZ CEZALILAR

► Rengin ARSLAN

TÜRKİYE Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana geçen 100 yılın açıkça ortaya koyduğu bir gerçek var: Gazetecilere yönelik saldırılar ve gazeteci cinayetleri cezasızlıkla sonuçlanırken, gazeteciler bazen yayınladıkları bir yazı bazen bir sosyal medya gönderisi nedeniyle hızla cezalandırılıyorlar. Türkiye hukuk sisteminde gazeteciler ve basın çalışanlarına yönelik saldırıların failleri için işlemeyen hukuki süreçler, gazetecilerin sanık sandalyesine oturtulması söz konusu olduğunda bir anda hızlanıyor. Çok uzağa gitmeye

gerek yok: Özgür Gündem gazetesi yazarı ve gazeteci Musa Anter'in 1992'de Diyarbakır'da öldürülmesiyle ilgili dava, 21 Eylül 2022'de zaman aşımı nedeniyle düşürüldü. Mahkeme, zamanaşımının dolmasından bir gün sonraya duruşma tarihi vermişti. Bu, davayı zamanaşımına uğratma çabasının çok açık olarak ilan edilmesi anlamına geliyordu.

Üstelik Ape Musa (Kürtçede Musa Amca) olarak bilinen Musa Anter davası 20 yıl boyunca adeta buzlukta bekletilmiş ve faillerin yakalanması için hiçbir adım atılmamıştı. 2012 yılında Türkiye hükümeti

ve PKK arasında "Barış Süreci" olarak anılan sürecin başlamasıyla hükümet kanadından bir adım da Musa Anter'in faillerinin yargılanması için atılmıştı.

Bu adım, Barış Süreci'nin bitmesi ile birlikte 2015 yılında tekrar rafa kaldırıldı ve 2023 itibarıyla Anter'in faillerinin bulunması ile ilgili hak arayışı Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru ile devam ediyor.

Musa Anter'in öldürülmesi ile ilgili cinayet soruşturması, suikastten dört yıl sonra açıldı. Cinayetin canlı tanığı olduğu iddia edilen Abdülkadir Aygan, mahkeme tarafından dinlenmedi. Mağdur avukatlarının

talepleri mahkeme tarafından dikkate alınmadı. 30 yıl önce işlenen cinayetin soruşturması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) (20) Türkiye'ye verdiği mahkûmiyet kararına ve Susurluk Raporu, MİT eski Kontr-Terör Başkanı ve PKK itirafçısı Abdülkadir Aygan'ın anlatımlarına rağmen derinleştirilmedi. Böylece soruşturma aşamasından iddianamenin yazılmasına ve tanıkların dinlenmesine kadar uzanan 30 yıllık süreç, adeta bir cezasızlık belgeseli gibi, kamuoyunun gözleri önünde gerçekleşti.

Tüm bu cezasızlık atmosferinin yakınlarını kaybedenler üzerindeki

etkisini belki de en iyi ifade edenlerden biri, dava zaman aşımına uğradıktan sonra söylediği sözler ile Musa Anter'in oğlu Dicle Anter oluyor: "Bugün babamı ikinci kez öldürdüler."

Bu yazıya Musa Anter davası ile başlamamız bir tesadüf değil. Zira 1990'lar, gazetecilere yönelik suikastlar açısından Türkiye'nin en kanlı yılları.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana öldürülen 57 gazetecinin 37'si, hayatını 1990'lı yıllarda yaşanan saldırılar sonucu kaybetti. (21)

BBC Türkçe'de yayımlanan '90'larda ne olmuştu?' yazı dizisi için konuştuğum, dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin o dönemi "1994

senesinden evvel de olaylar meydana geldi. Birtakım ölümler, öldürmeler oldu. Ve hapis etmeler oldu. Bir nevi bir mücadele oldu. Bugün adlandırıldığı şekilde, bazı vatandaşlarımız öldürüldü. Ve bir mücadele veriyorduk. Bu mücadelede değişik yöntemler de kullanıldı," diye anlatıyordu. (22)

Bu mücadelede devlet dışı güçlerin ve grupların kullanıldığını söylüyor ve "öldürme biçimlerinden" suikastı kimin yaptığını anladıklarını ekliyordu. Bu söylediklerinden Hizbullah'ı mı kast ettiğini sorduğumda şöyle yanıt vermişti:

"Bakıyorduk, adamı nasıl öldürdüklerine. Şimdi Hüda-Par var ya ona yakın. Devlet onlara

da göz yumdu. Bir yerde bunları devlet olma mecburiyetinden, halkın bu konu nedeniyle büyük derecede sıkıntıya düştüğünden, bunun ortadan kaldırılmasını istediğinden kaynaklandı. Bu iyi niyetle yapılmıştır."

Devletin göz yumduğu söylenen Hizbullah'ın çevik kuvvet merkezlerinde eğitildiği iddialarını haberleştiren Halit Güngen, o yıllarda bir suikast sonucu hayatını kaybeden gazetecilerden biri olmuştu.

2000'e Doğru dergisinin Diyarbakır büro şefi olarak çalışan Güngen bu haberi yaptığında ve haber yayınlandıktan iki gün sonra öldürüldüğünde 21 yaşındaydı.

Güngen'in öldürülmesi, sekiz yıl boyunca "faili

meçhul" olarak anıldı. Ancak 2000 yılına gelindiğinde, Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlayan Hizbullah Ana Davası'ndaki 188 cinayet arasına dahil edildi. Cinayetle ilgili adı geçenler arasında Fuat Balca, Abdülkerim Kaya, Cemal Tutar ve M. Faysal Bozkuş bulunuyordu. Bozkuş, 2007'de tahliye oldu.

2009 yılında mahkeme, Bozkuş'u 14 yıl hapse mahkum etti. Balca, Kaya ve Tutar'ın da dahil olduğu 16 sanık ise müebbet hapis cezası aldı. Fakat henüz dosya karara bağlanmadan, 1 Ocak 2011'de yürürlüğe giren Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK), tutukluluk süreleri 10 yılı geçen 12 sanığın 3 Ocak'ta tahliye olmasına

Hrant Dink için adalet talep ediliyor. Aralık 2011.

neden oldu. Balca, Kaya ve Tutar da bu sanıklar arasındaydı.

Tahliyeden 11 gün sonra, 14 Ocak 2011'de, Yargıtay 9. Ceza Dairesi, tedbir şartıyla tahliye edilen sanıkların tekrar tutuklanmasına karar verdi. Yargıtay yalnızca iki hafta sonra, 26 Ocak'ta, 16 sanığın müebbet cezasıyla birlikte Bozkuş'un 14 yıl hapis cezasını da onadı. Ancak serbest bırakılan sanıklardan hiçbirini bulunamadı. (23)

90'lar Türkiye'nin gazetecilere saldırı ve suikastlar açısından en yaralı yılları olsa da cinayetler de cezasızlık da, hiçbir on yılı atlamadan ülkenin tarihinin her adımına damgasını vurdu.

Kamuoyunda ses getiren Abdi İpekçi, Uğur Mumcu, Hrant Dink, Metin Göktepe davalarının yanı sıra Demokrat gazetesinden Recai Ünal ve Sabah gazetesinden İzzet Keser'in ölümü de Türkiye'nin faili meçhullerden oluşan utanç tablosuna yazılmıştı.

Türkiye'de 1990'lı yıllar nasıl faili meçhul cinayetlerle ve cezasızlıkla anılıyorsa, 2010'lu yıllar ve devamı da gazetecilere mahkemeler tarafından dağıtılan cezalarla anıldı ve anılmaya devam ediyor.

Suçsuz Cezalılar

Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Sezgin Tanrıkulu'nun 2023 başında açıkladığı rapora göre, 2002 yılından 2022 yılının sonuna kadar geçen sürede en az 848 gazeteci tutuklandı. CHP Milletvekili Utku Çakırözer'in yine Ocak 2023'te paylaştığı verilere göre ise gazeteciler 505 kez hakim karşısına çıktı; 30 gazeteci tutuklandı.

2010 yılından sonra, kamuoyunda Erge-
nekon, Balyoz ve KCK

davaları olarak bilinen davalar Türkiye cezaevlerini 100'ü aşkın gazeteciyle doldururken, 2016 yılındaki darbe girişimi yine gazetecilerin tutuklanmaları ve onlarca yayın organının kapatılmasıyla sonuçlandı.

Türkiye'nin siyasi tarihinin kırılma noktalarında toplu tutuklamalar gündem olurken, gazetecilerin aldıkları ve infazı ertelenen cezalar ise adeta görünmez hale geldi. Cumhurbaşkanı hakaret ve Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgili maddeleri üzerinden açılan davalar, yani terör örgütü propagandası ve terör örgütü üyeliği, son 20 yılın neredeyse değişmeyen yargılamalarına konu oldu.

Sınır Tanımayan Gazeteciler medya gözlem veritabanına göre gazeteciler son 25 yıl içinde 1794 kere yargı müdahalesiyle karşılaştı. Bunların bir kısmını tazminat davaları oluştururken bir kısmı ise gözaltı, tutuklama ve uzun yargılamalardan meydana geldi. Yine aynı veritabanına göre, gazetecilere ve basın kuruluşlarına yönelik 35 fiziki saldırı cezasızlık ile ödüllendirildi.

Eylemleri takip ederken gözaltına alınan, yaptıkları haber veya sosyal medya paylaşımları nedeniyle ceza alan gazeteciler haniyse vaka-ı adiyeye haline geldi. Ancak özellikle yazının başında ele aldığımız gazeteciler itibarıyla bunlardan en çarpıcı olanı, 1990'lı yıllarda öldürülen gazetecileri anmak amacıyla verilen bir gazete ilanını Facebook hesabından paylaşması nedeniyle gazeteci Hayri Demir hakkında "örgüt propagandası yapmak" suçlamasıyla bir dava açılmıştı.

Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafın-

dan hazırlanan iddia-namede, Demir'in beş sosyal medya paylaşımı suçlamaya delil olarak gösterildi. 2018'de Demir'e 1 yıl 6 ay 22 gün hapis cezası veren mahkemede hükmün açıklanması geri bırakıldı.

Gazetecilere saldırılar

Gazetecilere yönelik fiziksel saldırılar her ne kadar toplumun bir kesimi tarafından tepki ile karşılanırsa da, cezasızlık burada da değişmeyen kural olmaya devam ediyor.

2013 yılında Türkiye çapında yüzbinlerce kişinin katıldığı Gezi eylemleri, gazetecilerin hem hedef gösterildiği hem de polis şiddetiyle karşılaştığı dönüm noktalarından biri oldu. Ancak gazetecilere yönelik fiziksel saldırılar ne 2013'te başladı ne de sonrasında sona erdi.

Sınır Tanımayan Gazeteciler Türkiye Temsilcisi Erol Önderoğlu, 10 Mayıs 2019'da saldırıya uğrayan Yeniçağ gazetesi köşe yazarı Yavuz Selim Demirağ'a saldıranlar hakkındaki iddianamenin 1,5 yılda düzenlenmediğini aktarıyor.

Bir başka örneğe değinerek, "8 Haziran 2016'da Midyat'ta Emniyet Müdürlüğü'ne yönelik saldırıyı haberleştirmek isteyen 10 haberciye yönelik saldırının takipsizliğe uğraması, bu cezasızlığın acı bir sembolüdür" diyor. (24)

CHP Milletvekili Utku Çakırözer'in aktardığı verilere göre 2022 yılında 18 gazeteci saldırıya uğradı, 100'den fazla gazeteci ise toplumsal gösterilerde polis şiddetine maruz kaldı.

Türkiye'de cezasızlık anlamında en çarpıcı örneklerden bir diğeri, 2022 yılında yaşandı. Halk TV programcısı Levent Gültekin'e Bakır-

köy'de 25 kişinin sopalı saldırısıyla ilgili davada mahkeme, sanıkların "sosyal ilişkilerini dikkate alarak" cezada indirimine gitti. 11 ay hapis cezası verilen sanıklar bir gün bile cezaevinde kalmadı.

Tüm bunlar bir yandan adaletin yerini bulmasını engellerken bir yandan da - özellikle hükümet yanlısı olmayan gazetecilerin siyasiler tarafından sık sık hedef gösterildiği bir ortamda- gelecek saldırıları adeta cesaretlendirir bir rol oynuyor.

Değişen ve dönüşen medya ortamında gazetecilere yönelik saldırıların bir başka aracı da sosyal medya haline geldi. Eleştiri ve hakaret çizgisinin inceldiği nokta bir yana, tehditler gittikçe dozunu artırıyor.

Bunun son örneklerinden biri, 6 yaşında evlendirildiği iddia edilen H.K.G.'nin durumunu Birgün gazetesinde haber yapan Timur Soykan'ın yaşadıkları oldu.

İddiaya göre bu çocuk, İsmailağa Cemaati'ne bağlı Hiranur Vakfı'nın kurucusu Yusuf Ziya Gümüşel'in kızı idi ve Soykan, bu haber nedeniyle başka cemaatin taraftarları da dahil olmak üzere sayısız ölüm tehdidi aldı.

Nihayetinde gündeme getirdiği iddialar hakkında dava açıldı ancak olayı ilk gündeme getiren bir gazeteciyi yaptığı haber nedeniyle tehdit edenlere yönelik cezasızlık sürüyor.

Gazetecilere yönelik son 100 yılın suikastları, fiziksel saldırıları ve bu saldırıların biçim ve yöntem değiştirdiği bu son 10 yıl, ayrıca tüm bunlara hükümetlerin verdiği ve vermediği yanıt, bize önümüzdeki on yıllarda olabileceklerin de ipucunu verir nitelikte.

Gazeteci miyiz, aktivist mi?

► Ruşen ÇAKIR

3 MART 2023 günü İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu'nun adaylığını dayattığını ileri sürerek Altılı Masa'dan gürültülü bir şekilde kalktı. Onun bu radikal kararının ardından "muhalif" olarak tanımlanan çok sayıda yayın kuruluşu ve gazeteci tarafından Akşener ve İYİ Parti aleyhine karalama kampanyaları yürütüldü. 6 Mart 2023'te, yani üç gün sonra, taraflar bir şekilde barışıp anlaştilar, kaldıkları yerden yola koyuldular. Fakat sözünü ettiğimiz gazeteci ve yayın kuruluşlarının hiçbir şey olmamış gibi devam etmesi o kadar kolay olmadı: 3 Mart tarihine kadar ardına kadar açtıkları kapıları, o gün sert bir şekilde Akşener'in ve İYİ Parti'nin suratlarına kapatmışlardı; bu, aralarında ciddi bir güvensizlik oluşmasına neden oldu.

Buradaki sorunlar yumağı, gazeteci (ve yayın kuruluşu) ile siyasetçi

arasındaki ilişkinin yanlış kurulması; gazeteci (ve yayının kuruluşu) ile siyasetçi arasındaki ilişkinin olmazsa olmazı olan mesafenin bilinçli olarak kurulmaması ve gazetecinin (ve yayının kuruluşunun) bir siyasi hedefe, davaya, mutlak bir şekilde angaje olması nedeniyle ortaya çıkıyor.

Aslında bu tür durumlara alıştık. Mesela bazı gazeteciler ve yayın organları "yandaş", "muhalif" gibi tanımlamaları pek itiraz etmeden kabulleniyor; hatta bununla övünebiliyorlar. Kendilerini "muhalif" olarak tanımlamaktan gocunmayan gazeteciler, bu tutumlarını, Türkiye'de otoriter bir rejimin var olmasıyla, bu rejimin ülkedeki kutuplaşmayı tırmandırmasıyla açıklamaya çalışıyorlar.

Bu pozisyon alış, otoriter rejimin kutuplaşmayı tırmandırarak ülkeyi daha rahat yönetme anlayışına bir direniş olarak olumlanmaya çalışılsa da, aslında tam tersi bir sonuç doğuruyor: Ülkenin medyasının

"iktidar yanlısı" ve "muhalif" olarak ikiye bölünmesi, ülkenin kutuplaşmasını mutlak veri olarak almaya yol açıyor. Buna bağlı olarak, otoriterliğe karşı mücadelede, "muhalif" medya ve mahallenin daha da güçlenip diğer medya ve mahalleyi zor durumda bırakmasına indirgeniyor.

Halbuki bir gazeteci ve yayının kuruluşu, otoriter rejimin bir parçası olmak istemiyorsa, öncelikle onun çizdiği (veya çizmeye çalıştığı) sınırların dışına çıkmayı hedeflemelidir. Bunun ilk şartı da kutuplaşmayı mutlak bir olgu olarak almayı onu aşmaya, ortadan kalkmasına katkıda bulunmaya çalışmalıdır.

Bunu "kutuplar üstü gazetecilik" olarak tanımlıyorum. Kendilerini belli bir mahalleyle sınırlayıp onun beklediği, hoşlandığı türden haber ve yorumlarla sınırlayan gazeteciler ve yayının organları, "muhalifin muhalife propagandası"ndan başka bir şey yapmıyor ve toplumun çok

kutuplu, sert çatışmayı temel alan halini yeniden üretiyorlar.

Kutuplaşma ve onun doğurduğu siyasi gerilimler, çatışmalar, tabii ki Türkiye'nin bir gerçeğidir ve bir gazetecinin bunları yok sayması söz konusu olamaz. Ancak gazeteci, bu olguları, nesnel, mesafeli ve eleştirel bir şekilde ele almalı, onların bir parçası olmaya kendisini mecbur hissetmemeli, bilakis bundan özel olarak uzak durmalıdır.

Eskiden bir gazeteciye siyasal, toplumsal sorunları ele alırken mesafeyi kaybetmesi halinde "militan" ya da "partizan" gibi sıfatlar takılırdı. Onlar da bu nitelemelerden büyük ölçüde rahatsız olur, öyle olmadıklarını kanıtlamaya çalışırlardı. Şimdiyse "aktivist" tanımlaması revaçta ve işin ilginç, birçok meslektaşımız bundan gocunmuyor; hatta tam tersine, bununla gurur duyuyor. Bu da günümüzde işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor.

HER ŞEYE RAĞMEN GAZETECİLİK!

Türkiye’de ana akım medyanın büyük bölümü ele geçirilmiş olsa da, gerçek gazetecilerin “objektif gazetecilik” ısrarı sürüyor

► İpek YEZDANI

Demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri, iktidardan bağımsız denge ve kontrol mekanizmalarıdır. Kuşkusuz birçok ülkede bu denge ve kontrol mekanizmalarının en başında gelen ise özgür ve bağımsız bir medya. Bir ülkedeki demokrasinin durumu, öncelikle o ülkedeki kitlesel kamuoyu oluşturma araçlarının, yani medyanın özgürlüğüne ve bağımsızlığına bakılarak anlaşılabilir.

Peki kamuoyu nasıl oluşur? Alman filozof

Jürgen Habermas’ın felsefesine göre, “kamusal alan”, bireylerin özel alanlarından çıkarak eşit yurttaşlar olarak tartışmaya katılabildikleri, toplumsal, kültürel ve politik her türlü mesele üzerine söz söyleyebildikleri, özgür tartışmanın alanı olarak tanımlanır.

Kamusal alanların tesisi, bugün “kamuoyu” dediğimiz kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Siyasi erki sorgulama ve siyasi erkten hesap sorma görevleriyle birlikte, kamuoyu inşa

edilmesi de medyanın görevidir. Yani gazetecilik, aslen kamu yararına yapılan bir iştir. Kamu yararına yapılabilmesi için de öncelikle özgür ve bağımsız olması gerekir.

Ancak Türkiye’de özellikle ana akım medyaya baktığımız zaman yüzde 90’dan fazlasının iktidarın ya da iktidara yakın işadamlarının kontrolüne girdiğini görüyoruz. Hatta Londra merkezli Medya ve Gazetecilik Araştırma Merkezi’nin (Media and Journalism Research Center) 2022 yılında hazırladığı

“Devlet Medyasının Durumu” başlıklı rapora göre Türkiye’de ana akım medya gruplarının tümü, iktidar kontrolüne geçmiş durumda. (25)

Marius Dragomir ve Astrid Söderström tarafından hazırlanan raporda; Demiroren, Albayrak, Turkuvaz, Türk Hayat Görsel, Ciner, İhlas ve Doğuş medya grupları “ele geçirilmiş özel medya” olarak tanımlanıyor.

İşte bu özel medya kuruluşları “ele geçildikten sonra”, orada çalışan nitelikli ve bağımsız gazetecilere de – deyim

İzmir Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen bir eylemde gazeteciler, 'Özgür basında inat ediyoruz' ve 'Gerçeklerde inat ediyoruz' pankartları taşıyor.

yerindeyse- artık "ihtiyaç kalmadı." Gazetecilik iddiasından vazgeçip adeta iktidarın birer basın bültenine ya da "propaganda aracına" dönüşen ana akım medyada, artık iktidarı rahatsız edebilecek nitelikte hiçbir habercilik aktivitesine yer verilmiyordu. Dolayısıyla objektif ve dengeli bir habercilik kaygısı kalmadığı gibi, gazetecilik etiği gibi kavramlar da "mazide" kalmıştı.

Uzun yıllar ana akım medyada ses getiren haber ve manşetlere imza atan çok sayıda nitelikli gazeteci, AK Parti Hükümeti döneminde işlerini kötü yaptıkları için değil, işlerini iyi yaptıkları için medya ekosisteminin dışında kaldı. "İşini iyi yapmaktan" kasıt, "tarafgirlik" değil; objektif, doğru, dengeli ve adil bir gazetecilik anlayışına sahip olmaktı. Eski ana akım medyadan bir şekilde uzaklaşan ya da uzaklaştırılan bu gazetecilerin bir kısmı işsiz kaldı, bir kısmı ise düşük bütçelere kendilerine bağımsız medya kuruluşlarında yer buldu.

Peki bugünün Türkiye'sinde, bağımsız kuruluşlarda "Her şeye rağmen gazetecilik" yapılabilir mi? Uzun yıllar Milliyet, Hürriyet gibi ana akım medya kuruluşlarında çalışan kıdemli Gazeteci İpek Özbey, bu soruyu şöyle yanıtlıyor:

"Elbette yapılabilir. Türkiye'de yaşanan yolsuzluk, çocuklara tecavüz, kadına taciz, kadın cinayetleri, ekonomik, siyasal, toplumsal tüm meselelerde yaptığımız haberlerle bozuk sisteme çomak sokuyoruz. RTÜK baskısına rağmen, her türlü ekran karartma riskine rağmen, bu kurumda çalışan patronundan gazetecisine herkes, susmamak için adeta yemin etmiş gibi.

İnanılmaz para cezaları ödeniyor. Sürekli davalarla uğraşılıyor, tehdit ediliyor, sosyal medyadan bile ölüm fermanımızı yayınlayanlar oluyor. Ve evet, soruna gelirse; her şeye rağmen gazetecilik yapılabilir."

Hürriyet Daily News'da uzun yıllar yürüttüğü yazarlık ve editörlük görevinden ayrıldıktan sonra t24.com.tr adlı bağımsız haber sitesinde yazmaya başlayan bir diğer kıdemli gazeteci Barçın Yinanç'ın ise bu soruya yanıtı şu şekilde:

"Bağımsız medyada elbette her şeye rağmen gazetecilik yapılıyor çünkü her şeyden önce ana akım medyayı rehin alan otosansür mekanizması ile 'bir yerlerden gelen talimatlar' doğrultusunda bazı haberlerin yazılmayıp bazı haberlerin ise özel olarak öne çıkartılması gibi bir zorunluluktan azadesiniz. Elbette sınırlı ekonomik imkânlar, haber kalitesini olumsuz etkiliyor. Usta- çırak ilişkisi çok sağlıklı yürümüyor ve yine gerek siyasi engellemeler gerek ekonomik güçlükler nedeniyle 'sahadan' habercilik daha sınırlı bir şekilde yapılıyor. İktidarın beğenmeyeceği türden bilgilere ulaşmakta sıkıntı çekilse de en azından eleştiri hakkını kullanma özgürlüğüne sahip olunmasını çok önemsiyorum."

Ancak unutmamak gerekir ki habercilik aynı zamanda ticari bir faaliyet ve bir endüstri kolu. Gazetecilik de günün sonunda profesyonel bir meslek.

Gerek medya sahiplerinin gerekse de gazetecilerin objektif, dengeli, doğru ve bağımsız habercilik yapabilmesi için öncelikle düzgün bir gelire ve finansal sürdürülebilirliğe ihtiyaç-

ları var. Peki, ana akım medyanın yüzde 90'dan fazlasının iktidarın ya da iktidara yakın iş adamlarının kontrolüne girdiği Türkiye gibi ülkelerde, deyim yerindeyse, kendi yağında kavrulmaya çalışan bağımsız medya kuruluşları, nasıl ayakta kalacak?

İpek Özbey bu soruya şu yanıtı veriyor:

"Bir kere ceza baskısı ortadan kalkmalı, çünkü reklam parası, hatta belki daha fazlası, buraya gidiyor. Gazeteciliği cezalandırmaktan vazgeçerlerse bu, iyi bir adım olacaktır. Her şey normalleştiğinde, reklam pastası da ona göre adil dağıtılacaktır. Basılı medya için abonelik hala bir nefes alanı. Ama açıkçası uzun yıllar içinde şunu gördüm ki, Türkiye'de okur ve izleyici gazetecilik hizmetine para vermek istemiyor. Ancak, mağdur olduğunda yardıma koşuyor. İzlediği, ailesinden gördüğü kanal için örneğin maddi-manevi her türlü destek için hazır olda bekliyor. Bence okur ve izleyicinin de iyi içeriğin peşinde koşması gerekiyor. Nasıl ki mağduriyette basın özgürlüğünün yanında yer alıyorsa, iyi habercilikte de yanında olmalı. Sonunda bu destek kendisi için de bir zaruret aslında. Kamu 'yararını' düşünüyorsa elbette."

Barçın Yinanç ise "Eskiden internet yokken evimize her sabah ekmekle birlikte en az bir adet de gazete girerdi. Yani 'haber' için, bilgilenmek için belli bir bütçe ayrılırdı. Habere erişimin, ekmek, su kadar önemli olduğu, üzerimize giydiğimiz kıyafetten, gittiğimiz konsere kadar neye para harcıyorsak, haber için de para harcamamız gerektiği bilincini yaymamız gerekiyor. Ne yazık

ki bu bilinç, yeterince güçlü değil.

Türkiye'deki bağımsız medyanın bir handikabı da 20 - 25 kişilik haber merkezlerine sahip yayın organlarından, "tek tabanca" solo gazetecilik yapan habercilere, çok geniş bir yelpazeye yayılan irili ufaklı sayısız mecrayı içinde barındırması. Bu kadar çok mecranın olması, ekonomik sürdürülebilirlik için ister istemez bir rekabet oluşturuyor. Bağımsız habercilerin daha büyük çatı kuruluşları altında toplanması, ekonomik sürdürülebilirlik açısından tercih edilir ancak hayata geçirilmesi şimdilik zor görünen bir fikir gibi duruyor," diyor.

Türkiye'de gerçek gazetecilerin "her şeye rağmen" gazetecilik iddialarını sürdürdüklerini, IPI Türkiye Ulusal Komitesi Başkanı Emre Kızılkaya ve Gazeteci Burak Ütücü tarafından kaleme alınan "Türkiye'de 'Yeni Ana Akım' Yükseliyor" başlıklı rapordaki bulgulara da görüyoruz. (26)

2021 yılı tarihli rapora göre, "Türkiye'de bağımsız medyanın dijital erişimi (33,5 milyon aylık kullanıcı), iktidar yanlısı medyanın (47,8 milyon kullanıcı) ile kıyaslanabilir bir hacme ulaşmış durumda."

Bu durum raporda, "Her şeye rağmen gazeteciliğe tutunmaya çalışan bugünün bağımsız medya kuruluşlarını 'alternatif' diye nitelemek doğru değil. Daha doğrusu, onları yeni bir 'ana akım' medyanın nüvesi diye tanımlamaktır," diye anlatılıyor.

Kısacası Türkiye'de gazeteciler, "her şeye rağmen" nitelikli gazetecilik yapmaya, tüm baskı ve imkansızlıklara rağmen "mucizeler yaratmaya" devam ediyor.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü Yürüyüşü. Beyoğlu, 2021.

TÜRKİYE'DE KADIN GAZETECİLER

► Prof. Dr. Yasemin GİRİTLİ İNCEOĞLU

TÜRKİYE basın tarihinde kadınların, kurumsal ölçekteki erkek egemen hegemonyanın dışlayıcı işleyiş pratikleri arasında hak ettikleri yeri edinemediklerini görüyoruz.

Türkan Türker, 'Bir Kadın Gazeteci' başlıklı yapıtında, bu saptamayı doğrular nitelikte şöyle der; "Dünyanın her yerinde kadınların gazetecilik yapma hayali yadigarınır, hatta yakıksız bulunur. Erkeklerin hakimiyetinde bir meslektir gazetecilik. Çünkü gecesi gündüzü belli değildir. Hoyrat, rekabetçi bir çalışma

1913 ve 1921 yılları arasında yayınlanan Kadınlar Dünyası dergisinin kapağı.

ortamı vardır. Kadınların asli vazifesinin annelik ve aileyi ayakta tutmak olduğu her fırsatta vurgulanan ve ille de çalışacaklarsa çalışma

saatleri düzenli olan öğretmenlik, sekreterlik gibi meslekler yapmaları veya bakım emeği harcanan, şefkat gerektiren hemşirelik, hastabakıcılık alanlarına yönelmeleri tembih edilen bir kültürde, gazeteci olacağım diye ortaya çıkan bir genç kadının en önce ailesini, yakın çevresini ikna etmesi, hatta bazen onları gözden çıkarması gerekecektir."

Tüm bu görmezden gelinmeye rağmen yine de kadınları gazetecilik mesleğine özendirmekten geri durmaz ve şöyle devam eder; "Gazeteci olmak isteyen bütün genç kızlara 'mücadeleyi, dedikoduyu, iftirayı' göze almaları şartı ile gaze-

teciliği bütün kalbimle tavsiye ederim."⁽²⁷⁾

Türkçe basında yer alan ve ilk kadın gazetecilerimiz olarak nitelendirilebilecek kadınların en önemli özellikleri, gazeteciliğe kadın hakları konusunda yazdıkları yazılarla başlamalarıdır. Yeni kuşağı yetiştirecek olan kadının eğitim görmesi gerektiği düşüncesinin ön plana çıktığı bu yayınlarda ilk kadın gazetecilerin ele aldığı konular, çocuk eğitimi, kadın terbiyesi, sağlık, güzel sanatlar, çok karıllık, kadınların okutulmaması şeklinde sıralanabilir. Bu yayınlar Batı'da gelişen kadın haklarına yer vererek, Türk kadın hakları davasının gelişmesine de

öncülük yapmışlardır.

1867'de Tanzimat Dönemi'nde yayınlanmaya başlayan Terakki gazetesinde, kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitilmesi, kadınlara çalışma hakkı tanınması konularında ve birden çok kadınlı evliliğe karşı yazılar yer aldı. İlk kez kadın okurların mektuplarının yayınlandığı bu gazete, 1868 yılından itibaren kadınlar için Terakki-i Muhadderat (Örtülü Kadınların İlerlemesi) adıyla bir de haftalık çıkardı. Gazete bir yandan kadın haklarına sahip çıkmaya çalışırken, diğer yandan Batı dünyasındaki kadın hareketlerine dikkat çekti. Bu dönemde kadınlar ayrıca ilk defa Türk basınında çalışmaya başladılar.

Selim Nüzhet Gerçek'in, Türk Gazeteciliği adlı yapıtında, bu ilk kadın gazetesinden alınmış iki yazı var: Bunlardan biri olan okur mektubu şöyle der, "kocamın anlattığına göre erkekler de bu gazeteyi okuyorlarmış, 'sevgili eşlerimiz istediğimiz terbiyeye ulaşır, biz de onlarla övünürüz,' diyorlarmış." Diğer yazıda ise şu ifadeler yer alıyor; "...bundan sonra kızlar okuldan çıkmış ve okumuş yazmış olacaklar ve artık eski kadınlar gibi öyle hocaların şeytanlıklarına aldırmayacaklardır.."

Basın tarihimizin ilk kadın emekçisi olan Selma Rıza, Abdülhamid yönetimine karşı oluşan muhalif yapıda yer alır. (28) Kadın meselesini, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından ele alan Selma Rıza, Jön Türklerin yayın organı haline gelen Meşveret ve Şûrâ-yı Umme'te kadınların kamusal alandaki mücadelesini destekleyen, çekeşliliği ve görücü usulü evliliği eleştiren yazılar yazar. Bilhassa, o dönem ismi Hilal-i Ahmer olan Kızılay'da yönetici olarak

Cumhuriyet'in ilk kadın gazetecilerinden Sabiha Sertel.

çalışır. Ayrıca Hanımlara Mahsus Gazete ve Kadınlar Dünyası gibi mecralarda kadın haklarına dair yazılar kaleme alır. (29)

Günlük gazetelerin yayınladıkları özel kadın sayfalarından sonra ilk kadın gazetesi Şükufezar'dır. Tüm yazarları kadın olan gazete, 1885 yılındaki ilk sayısında şöyle demektedir; "Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alaylı gülüşlerine hedef olmuştuz, bunun aksini ispat etmeye çalışacağız." (30)

Osmanlı toplumunda kadınlar tarafından çıkarılan ilk ve en uzun süreli kadın dergisi olan Hanımlara Mahsus Gazete, kadının erkekten

ayrı tutulmaması gerektiğine ve gelecek kuşakları yetiştirecek olan kadının eğitiminin toplum için önemine vurgu yapmıştır. (31)

'Kadın Gazeteciler' kitabında Ayşe Asker, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri ile Cumhuriyet dönemi kadın gazetecilerinin özelliklerini şöyle betimliyor;

İlk kadın gazeteciler varlıklı ve tanınmış ailelerden, günümüzdeki kadın gazeteciler ise çoğunlukla orta sınıftan gelmektedirler.

İlk kadın gazeteciler özel eğitim almışlarken, günümüzdekiler Cumhuriyet döneminde eğitim-

de sağlanan fırsat eşitliğinden yararlanmışlardır. Çoğunluğu Basın Yayın Yüksek Okulu (şimdi İletişim Fakültesi) mezunlardır.

İlk kadın gazeteciler kadın hakları konusunda yazılarla gazeteciliğe başlamışlardır. Bugünkü kadınlar daha çok 80'li yıllarda mesleğe girmişlerdir. Bunda ülkenin toplumsal ekonomik gelişmesi yanında aldıkları gazetecilik eğitiminin de rolü vardır. Kadın haklarına olan ilgileri ise kişisel çabalarından öteye geçmemektedir.

İlk kadın gazeteciler için gazetecilik, seslerini duyurabilmeye yarayan bir araçtı, bugün ise bir meslektir.' (32)

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazetecilik yapan kadınların çoğunluğu, kocasının etkin rol oynadığı gazete ve dergilerde çalışmıştır. Sabiha Sertel, Rezzan Yalman, Advaye Fenik bunlardan birkaçıdır. Bu dönem kadın gazetecilerin bir başka özelliği de İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar yalnızca fıkra yazarlığı ile yetinmeleridir.

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli yazarlarından biri olan ve aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nda cephede mücadele veren Halide Edip de bir kadın yazar ve gazeteci olarak öne çıkmıştır. Mütareke Dönemi'nde ve sonrasında yazdıklarıyla dikkat çeken Halide Edip Adıvar, Vakit, Akşam, İkdam, Son Telgraf, Tan, Yedigün gibi gazetelerde yazmıştır. (33)

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlar, Osmanlı Dönemi'ndeki gibi kimlik mücadelesi vermek yerine çeşitli haklar elde etmek ve fiziksel görünürlüklerini kanıtlamak için çaba sarf etmişler ve çeşitli dergilerde yazılar

yazmışlardır.

Bu dönemde dergilerin ele aldığı konularda da çeşitlilik olduğu görülmektedir. Bu konular; moda, güzellik, kadın cinselliği, sağlık, eğlence, astroloji, magazin, yemek, kadın-erkek eşitliği gibi konulardır. Ayrıca salt kadın bedeni ile kadın arzularını malzeme yapmayan, feminist hareketi benimseyen dergicilik anlayışına da rastlanmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çıkarılmaya başlanan dergilerde açıkça kadın hakları ve feminizm konusunun tartışılmaya başlandığı, Osmanlı kadın imgelerinden farklı olarak ideal Cumhuriyet kadını ve erkeklerle eşit hak ve özgürlükleri hedefleyen kadın imgelerinin ele alındığı görülmektedir.

Özellikle 1950'li yıllardan sonra gazetecilik okullarının açılması kadınların sektöre girişini kolaylaştırmış, 1980'li yıllardan sonra kadın gazeteci sayısı daha da çoğalmıştır. Gazetelerin kitle gazetesi olmaya başlamasıyla meslekte uzmanlaşmanın ortaya çıkması da gazetecilik yapan kadınların artmasında etkili olmuştur.

Bu dönem, mesleklerinde uzmanlaşıp adliye, parlamento gibi erkek egemen alanlarda haber peşinde koşan kadınların, hem kendi çalıştıkları kurum hem de haber kaynakları açısından "kadın olmalarından dolayı güçlükler yaşadıkları ve bunu zaman içinde çözdükleri" dönem olarak da değerlendirilebilir.

1952 yılında bir gün, üniversiteden hocası Burhan Felek tarafından Cumhuriyet gazetesinde çalışmak üzere çağrılan Türkiye'nin ilk adliye muhabiri Vasfiye Özkoçak, yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"Gazetede erkek

arkadaşlar önce şaşırıyorlardı. Kendi aralarında, 'Genç bir kızın, erkeklerin arasında ne işi var, gitsin evinde otursun' diye konuşmuşlar. Kimi, nasılsa birkaç gün sonra dayanamaz kaçarsın, kimi, koca bulmaya gelmiş, yakında bulur gider demişler. Onlar öyle düşünseler de ben işimden evlenmeye hiç vakit bulamadım. Yaşamı, gazetecilik olarak kabul etmişim.

İlk günlerden birinde, 'Milli Eğitim'in toplantısı var, sen gideceksin' dediler. Verilen adrese gittim. Hep erkek ve eğitimciye benzer kimse yok! Meğer, Milli Eğitim'in değil, hamalların kongresiymiş. Beni içeri almıyorlar. 'Gazeteciyim, Cumhuriyet Gazetesi'nden kongrenizi izlemek için geldim', diyerek kendimi tanıttım. 'İşimi yapmam lazım' deyip, içeri girdim. Fakat, salonda kavga vardı. İri yarı adamlar, birbirine girmişler! Arada kaldım.

Zorlukla haberi yazdım, resimler çekildi, işim bitti. Gazeteye, işimin bittiğini geleceğimi söyledim. 'Gelme, sonuna kadar kal' dediler. Akşam gazeteye gittiğimde vücudumun tamamı kıpkırmızı kabarmıştı. Ürtiker olmuşum. Sonradan öğrendim ki, onlar hamallar kongresinde hep kavga olduğunu biliyorlarmış! Beni bilerek, bir an önce kaçırmak için oraya göndermişler. Ben bunları, beş yıl önce; bir toplantıda, o günlerden bir arkadaşım kürsüde konuşurken, Feyyaz Tokar da dahil, 'Ne yaptysak kaçıramadık' dediklerini öğrendim. Erkek arkadaşlar, 'Kadını, başaramadı' demesinler diye çok çalışırdım." (34)

1980'ler sonrası

Can Kozanoğlu'nun isim babası olduğu cilalı imaj devrinde, gazeteciliğin ve köşe yazarlığının dönüşümünde muhak-

kak ki 1980 sonrası yaşanan depolitizasyonun ve 1983 Özal iktidarı ile Türkiye'nin etkisi altında kaldığı neo-liberal esintilerin etkisi büyük.

Bu dönemde, siyasi haberlerden kaçınmak ve sansasyonel haberler yapmak, yükselen değerlerdi. Optimum çıkar, rantabilite, kısa yoldan köşeyi dönme edebiyatı, şöhret, haz kültürünün prim yapması, olmazsa olmaz unsurlar arasında başı çekiyordu. Egosuna yenik düşen, hedonist, benmerkezci, fırsatçı olarak niteleyebileceğimiz bir gazeteci tipi yaygınlaştı. Bu tipin en büyük dezavantajı ise kültürel sermayeden yoksun oluşuydu.

Sürekli haber olma ve kendinden bahsetme çabasında olan köşe yazarları furyası yaşandı. Seyirsel her haber çok sattı; adeta gösteri toplumuna dönüştük. Bu arada kamuoyunu haber pazarı, pasif izleyici gibi algılama eğilimi rahatsız edici boyutlara ulaştı, okuyucunun bazı değerlerine saygısızlık edildi. Bu yapılırken de toplum, "yeni gazeteciler" tarafından "demode" olarak nitelendirilen "geleneksel gazetecilik anlayışından" uzak biçimde, ince zevkler ve haz duyma gibi konularda eğitilmeye çalışıldı. (35)

Medyada ekonomi-siyaset-spor alanlarına erkekler egemenken, kültür-sanat gibi dallar daha çok kadınlara bırakıldı. Şarkıcılar, mankenler, oyuncular, gazeteciliğe soyundular.

Diğer yandan, 1980'li yıllarda kadın haklarının gelişiminin etkisiyle kadın gazetecilerin büyük bir bölümü, kadın konularını ağırlıklı olarak kadın sayfası ya da eklelerinde ele almaya başladılar. Bu dönemle birlikte gazetecilik, kadın için de bir meslek haline geldi.

Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli yazarlarından ve aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nda cepheye mücadele veren Halide Edip

1980 sonrasında gelişen dergi yayıncılığı da kadın gazetecilerin sektöre girişini kolaylaştırmıştır.

Ancak 1980'li yıllardan sonra kadın gazetecilerin sayısal olarak artmasına karşın etkilerinin artmadığı da bizzat kadın gazeteciler tarafından dile getirilmiştir. Kadın gazetecilerin yönetim kademelerinde yer almasının önünde açık engeller olmamakla birlikte, görünmeyen engeller, kadınların yönetim kademelerine tırmanmalarını engellemektedir.

Gazetecilik 24 Saat adlı çalışmada kadın gazetecilerle yapılan görüşmeler, basın sektöründe çalışan kadınların yaşadıkları sorunları ortaya koyuyor. Kadınlar erkek meslektaşlarıyla aynı niteliklere sahip olsalar da, yönetimde - bir başka deyişle karar alma sürecinde- çok az kadın gazeteci bulunuyor. Yapılan işin aynı olmasına rağmen kadınlar, erkek meslektaşlarına oranla daha az maaş alıyor ve daha az ciddiye alınıyorlar. (36)

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Kadın Gazeteciler Komisyonu'nun 100 kadın gazeteciyle yaptığı ankete göre, kadın gazeteciler en çok kariyer hedeflerine ulaşmadaki zorluktan şikayetçi. Bunu sırasıyla cinsiyetçi yaklaşım, ücret, mobbing, aile ve toplumsal kimlik yanıtları takip etmekte. (37)

Kadın gazeteciler sektör dışına itilmektedir. Bu durum ağırlıklı olarak sektörün zorlamalarıyla, nadiren de kendi istekleriyle gerçekleşmektedir. Yapılan araştırmalarda gazetelerde yönetici olmanın diğer sektörlerden en büyük farkının sürekli uzun çalışma saatleri gerektirmesi, haftada sadece bir gün izin yapılabilmesi, bayram, yılbaşı vb. durumlarda da sadece dönüşümlü

izin olanağı tanınması olarak ifade edilmiştir. Kısacası basında yönetici olan kadınlar her zaman birtakım şeylerden fedakarlık yapmak zorundadır. (38)

Özetle, kadınların çalışma alanları erkeklerin daha az yer aldığı alt kademeleri oluştururken, karar verme noktalarında kadınların yükselmeleri de (özellikle evli ve çocuklu olma durumunda) erkek çalışanlara oranla hem daha zor hem de daha geç oluyor...

Gerek Hürriyet Gazetesi'ndeki yazı işleri müdürlüğü gerekse Akşam Gazetesi'ndeki genel yayın yönetmenliği

sürecinde erkek meslektaşlarına karşı mücadele vermek zorunda kalan Nurcan Akad, yapılan anketlerde çıkan sonuçları şu sözleriyle desteklemektedir:

"Türk medyası kadın-erkek eşitliğinin ihlal edildiği, cinsiyet ayrımcılığının yapıldığı bir alandır. Türkiye'de bir kadın genel yayın yönetmenliği konumuna ancak 21. yüzyılda ulaşmıştır. Medyada gerek gazetecilik yapan gerekse habere konu olan kadına erkek egemen bakış açısıyla yaklaşıyor ve Türk medyası 40 yaşını geçmiş kadınlara tahammül edemez.

Medyada yönetici pozisyonuna gelebile-

cek kadın gazeteciler kriz bahanesiyle tasfiye edilirken, onların yerine sabun köpüğü haberler yapan meslektaşları vitrine konulup teşvik ediliyor. Medyadaki egemen erkek bakışı sorunu kadınların karar alma sürecinde daha fazla bulunmaları ile çözülebilecektir." (39)

Yıllar içerisinde aslında yatay ayrımcılık olarak tanımlayabileceğimiz, yani kadın gazetecilerin sadece belirli habercilik alanlarında (sağlık, magazin, kültür ve sanat vb.) etkin olduğu sayfalar kapatıldı.

Gazetecilikte Kadın Koalisyonu'nun (The Coalition For Women In Journalism -CFWIJ) en son raporuna göre, 2021'in başından 2022 yılının Ekim ayına kadar Türkiye'de sahadaki birçok gazeteci, polislin sözlü şiddetine uğradı. 44 kadın gazeteci, polis şiddetine maruz kaldı. Uç kadın gazeteci evlerine yapılan baskınla, 13 kadın gazeteci ise sahadaki haber takibi yaparken gözaltına alındı. (40)

Türk medyasında süregelen hegemonik erkeklik yüzünden sıklıkla cinsiyet ayrımcılığına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan kadın gazeteciler, mesleklerini icra etmek için mücadelelerini büyük bir azimle sürdürüyorlar.

Kadının statüsünü iyileştirmeyi hakkıyla başaracak olanlar kadın gazetecilerdir. Kadın ve erkek iş eşitliği, karar verme noktalarında sayıları az olan kadınların sayılarını artırma, kadın imajının medyada dengeli ve ayrımcı olmayan bir biçimde yansıtılması konularında kadın gazeteciler önemli bir "baskı grubu" görevi üstlenmektedirler.

Basın tarihimizin ilk kadın emekçisi Selma Rıza

15 Kasım 2003'te Neve Şalom Sinagogu'na düzenlenen bombalı saldırıda 27 kişi hayatını kaybetti.

Türkiye'de azınlık gazeteciliğinin yok olan mirası

► Alexandra DE CRAMER

Türkiye'nin en eski yazılı medyası olan azınlık gazeteleri, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren düşüşe geçen bir gidişat gösterdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce, 18 milyonluk nüfusun altıda biri gayrimüslimdi. (41) 2023'e gelindiğinde ise gayrimüslim nüfusun toplam nüfus içindeki payı, yüzde bire düşmüştü. (42) Azınlık gazeteciliğindeki gerileme, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki azınlık topluluklarının erimesinin doğrudan bir sonucudur.

Jamanak Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ara

Koçunyan'a göre, "1908 yılının İstanbul'unda, günümüzde Londra ya da New York gibi kozmopolitan şehirlerde bulunan çok-lisanlı yayınlardan daha fazla yayın dolaşımdaydı." Koçunyan, dünyanın aralıksız en uzun süreli yayın yapan Ermenice günlük gazetesini yöneten ailenin dördüncü nesil üyesi. (43) Gazete, günümüzde yaklaşık iki bin nüsha satıyor.

Günlük satışı 600 nüshaya düşen, Yunanca yayınlanan gazete Apoyevmatini, daha da hazin durumda. (44) 1925 yılında kurulan Apoyevmatini, zamanının en çok okunan gazetesiydi.

O zamanlar İstanbul'da yaşayan 850 bin kişinin 150 bini Rum asıllı idi. (45) Türkiye'de halen, çoğunluğu yaşlı yurttaşlardan meydana gelen, iki bin kişilik bir Rum topluluğu yaşıyor. (46) Gazetenin uzun süredir genel yayın yönetmenliğini yapan Mihail Vasiliadis, gazete-yi, İstanbul'un Kurtuluş semtindeki evinin bir odasında, oğlu ile birlikte hazırlıyor.

Dördüncü nesil bir İstanbullu olan Mihail Vasiliadis'in kariyeri, Türkiye'de azınlık gazetecisi olmanın ne anlama geldiğine ışık tutuyor. Vasiliadis, 1964'te 23 yaşında bir gazeteci iken,

"Yunan propagandası yaymakla" suçlanıyor. 11 yıl süren yargılama sürecinde, ülkeden ayrılması yasaklanıyor ve yasal temsil bulamadığı için avukatlığını kendisi yapmak zorunda kalıyor.

Aynı yıl, Apoyevmatini dışındaki tüm Rum gazeteleri kapatılıyor. 10 yıl sonra, Yunanistan ile gerginliğin en üst seviyeye çıktığı Kıbrıs askeri harekâtı sırasında Vasiliadis, Yunanistan'a göç ediyor. 2002'de Türkiye'ye geri dönene kadar, Apoyevmatini gazetesini Yunanistan'dan çıkartmaya devam ediyor. Türkiye'nin Yunanlılar ile olan ilişkisini anlamak

açısından bir hazine de-
ğerinde olan 84 yaşında-
ki gazeteci, aynı zaman-
da Rum topluluğunun
zaman içinde nasıl
dağıldığının da yaşayan
bir tanığı.

Ne yazık ki Osmanlı
İmparatorluğu'nun miras
bıraktığı azınlık topluluk-
ları, modern Türk ulusal
kimliğinin inşasına dâhil
edilmedi. Türk olmak,
tek bir dil (Türkçe) ve tek
bir din (İslam) üzerinden
kurulan bir bağ olarak
nitelendirildi. Ülkenin
100 yıllık varlığı boyunca
devlet destekli politikalar
ile etno-kültürel ve dini
grupların sürekli dışlan-
masını sağlandı ve kamu-
oyunun azınlıklarla ilgili
algısı da her zaman ma-
nipülasyonlara açık oldu.
Bu topluluklar, iktidarlardan
tarafından pazarlık unsuru
olarak kullanıldı. Ama en çok da,
iktidardaki bir hükümetin güç elde
etmeye yönelik stratejisi için
gerekli olduğunda gözden
çıkartılacak bir grup olarak düşünül-
düler.

6 Eylül 1955'te İstan-
bul sokaklarına dökülen
binlerce Türk, başta et-
nik Rumlar olmak üzere
azınlıkların mülklerine
saldırdı; bu saldırılardan
Ermeni ve Yahudiler
de etkilendi. İstanbul
pogrom'u olarak anılan
olaylar, Türkiye'nin Kristal
Gece'si (Kristallnacht)
olarak adlandırılır. (47)

Yağmalama ve tecavüz
olaylarının da yaşandığı
saldırıların sebep olduğu
maddi zarar, yaklaşık
150 milyon doları buldu.
(48) Bu azınlık karşıtlığı, o
dönem iktidarda olan ve
kendi siyasi başarısızlık-
larını örtbas etmek için
Rumları hedef gösteren
Demokrat Parti tarafın-
dan kışkırtılmıştı. Bu gibi
toplu saldırılar, kaçınıl-
maz olarak, azınlıkların
göç etmesine yol açtı.

Cumhuriyet'in kuru-
luşundan itibaren siyasi
zemin, bu gibi saldırılara
açık oldu. Bu durum,

AKP'nin 20 yıllık iktidarın-
da da değişmedi. Tıpkı
selefleri gibi, AKP de
kendi gündemi için azınlık
grupları hedef göster-
mekten geri durmadı.

Çift dilde yayın yapan
Ermeni gazetesi Agos'un
genel yayın yönetmeni
Hrant Dink'e 2007'de
düzenlenen suikast, AKP
iktidarında yaşandı. Eski
polis memurlarının ve
en üst düzey güvenlik
personelinin olaya dâhil
olduğunu ortaya çıkaran
Dink cinayeti davası,
14 yıl boyunca uzatıldı.

(49) Dink ailesinin avu-
katı, suikastte parmağı
olan devlet yetkililerinin
yargılanması için sürekli
olarak baskı yaptıysa da,
bu kişiler yargı önüne
çıkartılmadı.

Günümüzde azınlık
yayınlarına ait ofislerin
gözlerden uzakta olması
hiç şaşırtıcı değil. Jama-
nak gazetesinin yerini
belli eden parlak bir kapı
levhası yok. Ofislere
merdivenle erişilemiyor;
merdivenler demir kapı
ile kilitlemiş durumda.
Konukların kabul edildiği

asansör, ancak ofis için-
den bir kişinin çağırması
ile hareket ediyor.

Çift dilde yayın yapan
haftalık Yahudi gazetesi
Şalom, daha da dikkatli.
Girişte iki güvenlik gö-
revlisi konukların üstünü
arayıp kimliklerini ve
çantalarını kontrol ettik-
ten sonra, cam kapı bir
zil sesi eşliğinde açılıyor.
Dikkatli olmakta haklılar,
nitekim 15 Kasım 2013
tarihinde İstanbul'da
ibadet vaktinde, sinagog-
ları hedef alan iki intihar
saldırısı gerçekleşti. (50)
Cumhurbaşkanı Erdoğan
gibi, ne zaman ülkenin
önde gelen siyasilerin-
den biri İsrail hakkında
nefret içeren bir konu-
şma yapsa, sinagogların
kapsında öfkeli bir
kalabalığın belirme riski
artıyor.

Şalom gazetesinin ya-
yıncısı İvo Molinas, 20 yılı
aşkın süredir bu bulanık
siyasi sularda yön bulan
önemli bir figür. Siyasi
açıdan yükler taşıyan
bir azınlık topluluğunun
parçası olarak Molinas,
"Türkiye'de gazeteciliğin

doğal halinin otosansür
olduğuna," inanıyor.
Hâlihazırda "öteki" olarak
değerlendirilen ve toplu-
mun dışında kalan yayın
organları için otosansür,
bir hayatta kalma yön-
temi olmuş. Bu yüzden,
Türk gazetelerinin aksi-
ne, bu yayınlar akşam
saatlerinde baskıya
veriliyor. Haberlerin
önce Türk basını tarafın-
dan nasıl ele alındığını
görmek için beklenmesi,
bazı yayın organlarının
kuruluşundan beri be-
nimsediği bir uygulama;
Yunancada "öğleden
sonra" anlamına gelen
Apoyevmatini gazete-
si de buna bir örnek.
Koçunyan'a göre otosan-
sür, yıllar boyunca çeşitli
siyasi olaylar karşısında
hayatta kalma deneyi-
miyle birlikte gelen tarihi
bir refleks.

Otosansürün devam
etmesinin yanı sıra, AKP
iktidarı sırasında ifade
özgürlüğü de genel ola-
rak kötüye gitti. Türkiye,
tüm dünyada gazeteciler-
in en çok hapse girdiği
ülkelerden biri haline

1925 yılında kurulan Apoyevmatini, zamanının en çok okunan gazetesiydi. Uzun süredir gazetenin genel yayın yönetmenliğini yürüten Mihail Vasiliadis, Apoyevmatini'yi oğlu Minas ile birlikte hazırlıyor.

geldi. 2016'da dünya genelinde hapiste olan her üç gazetecinin biri Türkiye'de idi. (51) Ayrıca gazetecilere yönelik şiddet arttı ve pek çok gazeteci işini kaybetti.

Bu ek baskılar nedeniyle genç neslin gazetecilik mesleğini seçme hususunda cesareti kırıldı. Bu yayınlarda, bayrağı devralacak haleflerin yetiştirilmesi, maalesef giderek zorlaşıyor. 10 yıldır işi devredebileceği birini arayan Molinas, "Kazançlı bir iş değil. Genç neslin neden bu işi yapmak istemediğini anlıyorum. Ben mümkün olduğu sürece bu işi yapacağım ama işimi devredebileceğim birini bulabileceğime dair inancımı yitirdim," diyor.

Jamanak da ekibine dâhil etmek üzere genç gazeteci bulamıyor. "Genç nesil, Ermeniceye hâkim değil gibi görünüyor. Bu işi yapabilmek için belli bir seviyede eğitim gerekir. Ama daha endişe verici olan, bu işi yapmak isteyen hiç kim-

seyi bulamıyor olmamız," diyor Koçunyan.

Mevcut siyasi ve ekonomik durum nedeniyle gençlerin çoğu yurtdışına göç etmek istiyor. "Çocuklarım yurt dışına gitti. Onları gazetecilik mesleğini yapmaları için ikna etmektense, Türkiye'de kalmaları için ikna etmek daha zor," diye ekliyor Molinas.

Nitekim azınlık topluluklarının göç etmesi aynı zamanda Türkiye'de daha az okuyucu bulunması anlamına geliyor. İnternet sayesinde bu yazılı yayınların, diasporaya erişebilecekleri çevrimiçi bir platforma geçmek için sistemlerini güncelleme fırsatı oldu. Örneğin, Jamanak'ı çevrimiçi okumak mümkün. Apoyevmatini abone olan okuyuculara günlük haber bülteni gönderiyor.

"Tüm dünyadan e-posta alıyorum. 1935 yılında Moda Deniz Kulübü'nün açılışını hatırlayan ve Türkiye için nostaljik duygular besleyen Kanada'da yaşayan

bazı yaşlı kişiler, güncel olaylar hakkında onları bilgilendirdiğim için bana teşekkür etti," diyor Vasiliadis. İstanbul ve diğer yerlerde ilgili toplulukların yaşamı hakkında bilgi içeren bu yayınlar, bir zamanlar işlerin nasıl olduğunu hatırlayan ve giderek büyüyen diaspora ile nostaljik bir bağı sürdürüyor.

Kalanlar için ise ne yazık ki giderek yaşanan bir topluluk söz konusu. Apoyevmatini okuyucularının çoğu 60 yaşın üstünde. "3TL'ye satılan bir gazetenin tek kopyasını basmak 30 TL'ye mal oluyor, ama basmaya devam etmek zorundayım. Onlar benim topluluğum," diyor Vasiliadis.

Bu yayın organlarının eşsiz bir arşiv değeri bulunuyor. Azınlık gazeteciliğinin örnekleri olmalarının yanı sıra, birer zaman kapsülü sayılırlar. Bu yayınların her biri, yaşayan kültürel mirasın birer demirbaşı. Mevcut durumda, bu medya kuruluşlarının tarihi biri-

kimlerinden yararlanmak için gerekli personeli, zamanı ya da gelir kaynağı bulunmuyor. Bu değerlerin muhafaza edilebilmesi için, konuyla ilgilenen bir üçüncü tarafın söz konusu varlıkları dijital ortama aktarması ve halkın erişimine açması gerekiyor.

Türkiye kuruluşunun 100. yılını kutlarken, aynı zamanda yıllar içinde kaybedilen çeşitliliği de nostaljik bir bakışla hatırlıyor. Azınlık gazeteleri, unutulmuş bir geçmişe ayna tutuyor. Bugün hala basılan azınlık gazeteleri, İstanbul'un kozmopolit geçmişini temsil etmekle birlikte, Türkiye genelini yansıtmıyorlar. (52) Bu gazetelerin ayakta kalması, topluluklarının İstanbul şehri ile olan güçlü bağı ile alakalı. Bu yayınlar, her ne kadar Türkiye'nin ortak hafızasının önemli bir parçası, olsalar da, çok da uzun olmayan bir zaman içinde yok olmaları neredeyse kaçınılmaz.

İstanbul'da düzenlenen bir eylemde protestocular, 'Teslim olmayacağız,' pankartları taşıyor. Ekim 2017.

KÜRT BASININA BİTMİYEN BASKI

► Mahmut BOZARSLAN

TÜRKİYE'DE Kürt gazeteciliği denince maalesef ilk aklı gelen baskılar oluyor. Baskı söz konusu olduğunda, son yıllara kadar Kürt medyası hep ilk hedefti. 1990'lı yıllarda başlayan baskılar, biçim değişirse de -çözüm süreci dönemindeki kısa arayı saymazsak- bugüne kadar aralıksız devam etti. 90'larda faili meçhullerle başlayan baskı süreci yerini, toplumsal olaylarda darp, engelleme, gözaltı, dava ve tutuklamalara bıraktı.

Türkiye'nin son yıllarda değişmeyen gündemi olan basın ve ifade özgürlüğü üzerindeki baskılar gün geçtikçe artıyor. AKP iktidarının güçlenmesiyle birlikte, daha önce sadece Kürt medyasını hedef alan baskılar, geniş bir alana yayıldı. Baskı dönemlerinin ortak paydası, Kürt medyasına yapılanlar oldu.

Benim bizzat tanığı olduğum baskı sürecinin geçmişi 1980'lerin sonuna, 1990'ların başına kadar uzanıyor. Kürt sorunu bağlantılı çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bu yıllarda yaşanan hak ihlallerinden payına düşeni Kürt medyası da fazlasıyla aldı.

Birçoğunun yayın dili Türkçe olsa da Kürt medyasının çalışanları, Kürt sorunu bağlantılı gazetecilik yaptıkları için 'Kürt

gazeteciler' olarak tanımlanıyor. Kendilerini 'özgür basın' olarak nitelendiren Kürt medya çalışanlarının 1990'larda yükselmeye başlayan sesleri, önce mahkemelerle susturulmaya çalışıldı. Mahkemeler çare (!) olmayınca, bu kez cinayetler başladı. Sivil toplum örgütlerinin verilerine (53) göre (54) 90'lı yıllarda 40'a yakın Kürt gazeteci, faili meçhul cinayete kurban gitti. Kürt medyasına yönelik baskı, Türkiye'deki siyasi ortama göre değişiklik gösterdi. Yumuşak siyasi ortamlarda baskı azaldı, siyasi ortam sertleşince baskı arttı. Kürt medyasına baskı, döneme göre şekilde değişirse de, hızından hiçbir şey kaybetmedi.

Geldiğimiz noktada ölüm olayları yok, ancak baskı kat be kat daha fazla. Hangi görüşe yakın olurlarsa olsunlar, Kürtlerle ilgili haber yapanların terör soruşturması ile karşı karşıya kalma ihtimalleri oldukça yüksek. 1990'larda öldürülerek susturulan Kürt gazetecilerin sesi, bugünlerde yargı yoluyla kesilmeye çalışılıyor. Öte yandan Kürt gazetecilerin yüz yüze kaldığı baskı, eskisi kadar görünür değil. Bunun nedeni ise baskının, AKP'ye yakın olmayan medyanın tamamını içine alacak şekilde genişlemesi. Öncelik Kürt medyasında verilse de, tüm muhalif gazeteciler baskıdan

payını alıyor.

Kürt medyasına baskı, Türkiye'nin Kürt sorununa çözüm aradığı 2010 yılı ve takip eden birkaç yıl süresince görece azaldı. Öyle ki, bugün yapılısa gazetecinin yıllarca hapis yatmasına neden olacak birçok haber, medya ve sosyal medyada yer aldı. Bu haberlerin bazılarının daha sonra davalara konu olduğunu da not etmek gerekiyor.

Bu yumuşama sadece Kürt medyasını değil bütün basını rahatlatmıştı. (Anadolu Ajansı gibi devlet kurumlarının dahi Kandil'deki PKK kamplarına gideceği ölçüde bir değişim yaşandı.) Ancak bu bahar havası, 2015'ten sonra yerini görülmemiş bir baskıya bıraktı. Ceylanpınar'da iki polisin öldürülmesinin ardından bozulan çözüm süreci, PKK'nin çatışmaları kent merkezlerine taşınmasıyla birlikte, gazetecilere karşı baskıyı da getirdi.

Örnek vermek gerekirse: Sokak çatışmalarının sürdüğü Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde, belediye bahçesinde çekim yaptıkları için Özgür Gün TV muhabiri Murat Demir, kafasına vurularak gözaltına alındı. Dicle Haber Ajansı (DIHA) muhabiri Serhat Yüce ise gözaltına alınırken kafasına silah dayandı. (55)

2016 yılında, Cizre'deki çatışmaları takip eden İMC TV Kameramanı Refik Tekin, ayağından

vuruldu. (56) Tekin'in vurulduğu alana, polislerin konuşlandığı bölgeden ateş açılmıştı. Saatlerce yaralı halde olay bölgesinde kalan Tekin, basın kuruluşlarının yetkilileri araması sonucu hastaneye götürülebildi. Hakkındaki gözaltı kararı nedeniyle polis gazetecisinde tedavi gördü. Bunlar, kayıtlara geçen olaylar.

Benim bizzat tanık olduğum birkaç olayda, polis, çekim yapmalarından hoşlanmadığı bazı gazetecileri silahla tehdit etti. Bu gazetecilerden biri de bendim. Ancak bu olaylarla ilgili yapılan suç duyurularının neredeyse tamamı sonuçsuz kaldı.

Gazeteciler baskılar nedeniyle çalışamaz duruma gelince, İstanbul'daki meslektaşları Haber Nöbeti Koordinasyonu adıyla bir grup kurdu. Grup üyeleri, bölgede haber takibi yapan Kürt gazetecilerle dayanışmak ve sorunlarına dikkat çekmek üzere "Haber Nöbeti" etkinliği başlattı. Bölge illerine gelerek haber takibi yapan gazetecilerin ilk grubu, Diyarbakır'da göreve başladı.

Zaman geçtikçe fiziksel şiddetin dozu azalsa da, baskılar hız kesmedi. Fiziksel baskılar yerini yargı tacizine bıraktı. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ilan edilen olağanüstü hâl, Kürt basınının üzerinden adeta silindir gibi geçti.

Darbeye girişmekle suçlanan Gülen Cemaati'ne yakın kişilerin tasfiyesi için çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK'lar), Kürt basınını da etkisiz hale getirdi. Bianet'in hazırladığı rapora göre (57) OHAL dönemi boyunca toplam 179 medya kuruluşu (53 gazete, 34 televizyon kanalı, 37 radyo istasyonu, 20 dergi, altı haber ajansı ve 29 yayınevi), "Gülen Cemaati medyası", "PKK medyası" ve "sol örgüt medyası" oldukları gerekçe gösterilerek kapatıldı. Birçok Kürt gazeteci bu dönem gözaltına alındı. Bu dönemin sembol isimlerinden Nedim Türfent, 2016 yılında girdiği cezaevinden 2022 yılında çıktı.

Kapatılanların yerine açılan kurumlarda çalışan Kürt gazetecilere yönelik baskılar, OHAL sonrasında da yargı eliyle devam etti. Kürt basınında sadece kadın gazetecilerin çalıştığı Jin News isimli ajansın muhabiri Beritan Canözer hakkında, Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) İl Yöneticisi Zübeyde Zümrüt ile Sur'daki çatışmalar sürerken yaptığı röportaj nedeniyle soruşturma başlatıldı. Canözer, "heyecanlı olduğu" gerekçesiyle, makul şüpheden gözaltına alındı. Daha bu soruşturma sürerken, Canözer hakkında "terör örgütü üyesi olmak" ve "terör propagandası yapmak" iddiasıyla bir dava daha açıldı. Canözer, 2022 yılında ise kendisine ait olmayan bir sosyal medya hesabı nedeniyle yargılandı.

Van'da yaşayan gazeteci Ruşen Takva'nın yaşadıkları ise, Kürt medyasına bakışın çarpıcı bir örneği. Hakkında "örgüt üyeliği" iddiasıyla açılan davada, Takva için 18 yıl hapis cezası istendi. Takva, 2021 yılında açılan davanın gerekçesini şu cümlelerle anlattı:

"8 Ocak'ta Demokratik Bölgeler Partisi basın açıklaması yapacağı sırada, orada bulunan güvenlik güçlerinin çektiği videoda, kitle benim arkamdayken, videodan bir fotoğraf keserek, kitleyi yönlendiren kişinin ben olduğuma kanaat getirilmiş. Savcılık da bu iddianameyi kabul etmiş. Sadece o fotoğrafla örgüt üyesi olduğuma kanaat getirmiş ve hem 2911 sayılı kanuna muhalefet hem de kitleyi sevk ve idare eden Van'daki kişinin ben olduğumu iddia etmiş ve dava açmış." (58)

Başka bir dava da kapatılan Dicle Haber Ajansı'nın yerine açılan Mezopotamya Ajansı (MA) ve Jin News çalışanlarına açıldı.

Van'da iki köylünün helikopterden atıldığı iddiasını haberleştirmelerinden sonra düzenlenen operasyonda, Mezopotamya Ajansı Van Temsilcisi Adnan Bilen, MA muhabirleri Cemil Uğur ile Zeynep Durgut, Jin News muhabiri Şehriban Abi ve gazeteci Nazan Sala hakkındaki "silahlı terör örgütüne üye olmak" suçundan 7,5 yıldan 15 yıla kadar hapis istemiyle dava açıldı. Durgut'un tutuksuz yargılandığı davada dört gazeteci, altı aylık tutukluluktan sonra çıktıkları ilk mahkemede tahliye edildi.

Kürt medya kurumları kapatılsa da, yerlerine yenileri açıldı. İnternet üzerinden yayın yapan bu yeni kurumlar kapatılmadı, fakat bu kurumlara da neredeyse ayda bir erişim engeli getirildi. Kurumlar bu engeli de isimlerinin başına rakam getirerek aşmaya çalıştı. Örneğin Jinha yerine kurulan Jin News bu yazının yazıldığı sırada <http://jinnews41.xyz/> adıyla yayın yapıyor. Ajans, her engel kararından sonra adının başına bir rakam getirerek yoluna yeni bir isimle devam etti. Bu, kurumun 41 kez erişim engeline maruz kaldığı anlamına geliyor. Aynı şekilde Mezopotamya Ajansı da şu anda <http://mezopotamyaajansı35.com/> adı ile yayın hayatına devam ediyor.

En çok eleştiri toplayan konulardan bir diğeri, gözaltına alınan ya da tutuklanan Kürt gazeteciler için ülkenin diğer yerlerinde yeterince duyarlılık gösterilmemesi. Ancak İstanbul'da çalışan bir grup gazetecinin duyarlılığı artırmak adına yaptığı girişimleri de unutmamak lazım.

Kürt medyasına yönelik son yılların en büyük operasyonları da yine 2022 yılı içinde gerçekleşti. Haziran ayında Mezopotamya Ajansı, Jin News ve Pel Prodüksiyon isimli medya kuruluşlarında çalışan, Dicle Fırat Gazeteciler Derneği (DFG) üyesi 21 gazeteci, evlerine ve işyerlerine düzenlenen baskın-

larda gözaltına alındı. PKK'nın yönlendirmesiyle haber yapmakla suçlanan gazetecilerden 16'sı tutuklandı. Bu gazeteciler hakkındaki iddianame, 10 ay sonra hazırlandı. Gazeteciler, yaklaşık bir ay tutuklu kaldıktan sonra mahkeme önüne çıkabildi. İki gün süren yargılamaların ardından tamamı tahliye edildi. Bu da halen tutuklu olan gazeteciler için umut oldu.

Daha bu soruşturma ile ilgili dava açılmamışken, Ekim ayında bir kez daha Kürt medyasına operasyon yapıldı. Mezopotamya Ajansı ve Jin News'e yönelik altı ilde düzenlenen operasyonlarda, gözaltına alınan 20 kişiden 11'i tutuklandı. Bu operasyonun, Türkiye'nin aylarca tartıştığı ve kamuoyunda 'sansür yasası' olarak bilinen Dezenformasyonla Mücadele Yasası'nın Meclis'ten geçerek yasalasmasından hemen sonra gerçekleşmesi dikkat çekti. Yaygın kanı, yasanın ilk olarak Kürt medyasına karşı işletildiği yönündeydi.

Bu operasyonlar, özellikle seçime giden süreçte, genelde muhalif, özde ise Kürt medyasının yaşayacaklarının işaretiydi. Seçimde belirleyici olacağı aşikâr olan Kürt oylarının, AKP ve MHP ittifakı tarafından kazanılmayacağı ortayda. Bu nedenle iktidar açısından atılacak tek adım, Kürt partilerinin de oy almasının önüne geçmek olarak görünüyordu. (Kötü uygulamaların Kürtler arasında duyulması, Kürt partilerinin tepki oyu kazanmasına neden olabileceğinden, iktidar, bölgedeki olumsuzlukların yazılmasını istemiyordu.)

Kürt medyasına karşı devletin baskıcı uygulamalarının yanı sıra, Kürtlerin bir kesimine yakın başka bir medya grubunun karşı karşıya kaldığı PKK kaynaklı baskıdan da söz etmek gerekiyor. Bu baskının merkezinde, Irak Kürdistan Bölgesi merkezli medya kurumları Rudaw ve Kürdistan 24 televizyonları bulunuyor. Baskının arkasında ise PKK ile Irak Kürt Bölgesi'nin

en eski ve güçlü partilerinden olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) arasındaki siyasi çekişme yatıyor.

PKK, yıllardan beri KDP'yi, Türkiye ile işbirliği yapmakla suçluyor. PKK, Türkiye'nin KDP'den destek alarak, sınır ötesindeki örgüt kamplarına operasyon yaptığını iddia ediyor. Ayrıca bölgesel yönetimin başında bulunan KDP'nin, PKK'nın bölgede rahat hareket etmesine izin vermediği de iddialar arasında.

Durum böyle olunca, KDP ve yandaş kurumları, PKK medyası tarafından sık sık hedef gösteriliyor. KDP'ye yakın Türkiye'deki en bilinen kurumlar da Rudaw ve Kürdistan 24 televizyonu olunca, bu kurumlar doğrudan baskıların hedefi haline geliyor. Bu kurumlarda çalışan arkadaşlarımızın defalarca Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve ona yakın sivil toplum kuruluşlarının basın toplantılarından çıkarıldıklarına tanık olduk. Örgüte yakın kurumların temsilcilerinin bu kanallara çıkmaması da tepkinin bir başka boyutu. PKK sempatanlarının sahada çalışan gazetecilere yönelik sözlü tacizlerini de unutmamak lazım.

Özellikle Türkiye'nin 2022 yılı Nisan ayında başlattığı sınır ötesi harekât, PKK ve KDP arasındaki tansiyonu, son yıllarda hiç olmadığı kadar yükseltti. İki örgütün yandaşları, hem yaygın medya hem sosyal medya üzerinden birbirlerine çok sert eleştiriler yönelttiler. Bu eleştirilerin sahadaki yansıması ise Rudaw ve Kürdistan 24 TV'de çalışan gazetecilere yönelik tepki şeklinde oldu. Bir örnek vermek gerekirse, bu kanallardan birinin mikrofону, açık alanda yapılan bir basın açıklamasında, açıklama yapan gruptan biri tarafından yere bırakıldı.

Bu baskıların ve tepkilerin şiddeti, iki örgüt arasındaki ilişkinin seyrine göre artıyor veya azalıyor. Aslında bu baskı sadece Türkiye'de, değil Suriye'de de sık sık kendini hissettiriyor. Suriye'nin bir bölümünü kontrol eden PKK'ya yakın grupların, Rudaw ve Kürdistan 24'ün bölgedeki bürolarını kapattığı ve gazetecilerin çalışmasına müsaade etmediği dönemlere tanıklık ettik.

Özetleyecek olursak Kürt medyasının her parçası baskıdan payına düşeni alıyor. Kimisi devletten kimisi ise bizzat Kürtlerden.

2018 İstanbul Onur Yürüyüşü'nden

LGBTİ+ GAZETECİLER İÇİN MÜCADELE ETMEK İŞLERİNİN BİR PARÇASINA DÖNÜŞÜYOR

► Yıldız TAR

“GAZETECİLİK yapmak için kimliğini gizlemen, kimliğinden ve varoluşundan taviz vermen, tacize, fobiye ve mobbinge boyun eğmen dayatılıyor.”

Bu cümleler, 15 yıldır gazetecilik yapan Sibel Yüklere mikrofon uzattığımızda ilk ağzından dökülenler.

Yüklere'in gazetecilik hayatının yarısından fazlası, biseksüel kimliğiyle açık çalışarak geçmiş. 2013'e kadar önce yerel basın, ardından İhlas Haber Ajansı Kayseri Bölge Müdürlüğü'nde çalışan, ardından iki sene bağımsız gazetecilik yapan Yüklere'in son çalıştığı kurum Jin Haber Ajansı (JINHA). Toplumsal cinsiyet odaklı habercilik yapan JINHA'nın olağanüstü hal döneminde kanun hükmünde kararname ile kapatılmasının ardından Yüklere, bağımsız gazeteci olarak çalışmaya devam ediyor.

Yüklere'in gazetecilik hayatı; Türkiye'de LGBTİ+ bir gazeteci olarak mesleği sürdürmenin zorluklarına ayna tutuyor:

Yıllardır emek verdiğimiz sektör, cis hetero erkek egemen bir yapıyla örülü. Hâlâ bu erkek egemen yapının hakimiyetinde mesleğin sürdürülmeye çalışıldığını söylemek gerekiyor. Karar merciinden sahaya kadar hetero-patriyarkanın hâkim olduğu bir alandan söz ediyoruz.

Hal böyleyken, kadın ve LGBTİ+ gazeteciler basında var olmak için yıllardır çeşitli mücadeleler veriyor. Habere takla attırmak yetmiyor, siz bir ip cambazı gibi sürekli takla atmak zorunda kalıyorsunuz. Kadın düşmanlığının, transfobinin, homofobinin egemen olduğu bir sektörde inatla gazetecilik yapmaya direnmek hiç de kolay olmuyor.

Kaç tane trans gazeteci sayabiliriz ya da açık kimlikli kaç LGBTİ+ gazeteciden söz edebiliriz? Üstelik ana akımdan değil, kendini muhalif basın olarak nitelendiren, bugün birçoğumuzun çalışmayacağı tercih ettiği, sayısı da hayli fazlaşan alternatif/muhalif pek çok yayın organından bahsediyorum. Yan masasındaki meslektaşının

kimliğinden bihaber, haberdar olsa bile türlü fobiyle yaklaşan sayısız çalışma arkadaşına sahibiz.

Araştırma sonuçları: LGBTİ+ çalışanlar arasında işsizlik yaygınlaşıyor

Araştırmalar da Yüklere'in deneyimlerini doğruluyor. Kaos GL'nin özel sektör⁽⁵⁹⁾ ve kamuda⁽⁶⁰⁾ LGBTİ+ çalışanların durumu araştırmalarının 2022 sonuçları, LGBTİ+'ların işyerlerinde gizlenmek zorunda kaldıklarını gösteriyor.

LGBTİ+'lar neredeyse her sektörde çalışırken, bu toplumsal gerçeklik görünür olamıyor. İşyerinde açık olamamak sadece işe alım süreci veya çalışma hayatının ilk dönemlerine özgü de değil. İşyerlerinin çoğunda ayrımcılığa yol açan kural ve uygulamalar yer alıyor. Evlilik eşitliğinin olmadığı bir ülkede medeni duruma göre ücret politikaları izlenmesi, evli çiftlerin yıllık izinleri eşlerine göre düzenlenebilirken LGBTİ+'ların bu haktan mahrum kalması, bunlardan sadece birkaçı.

Ayrımcılıkla karşılaşan

LGBTİ+ çalışanlar, işlerini kaybetme korkusu, daha ağır bedeller ödeme olasılığı, cinsel kimliklerinin kendi kontrolleri dışında açığa çıkmasından çekinme, iş dışındaki hayatlarında karşılaşabilecekleri zorluklar ve benzeri nedenlerle, haklarını aramıyorlar. LGBTİ+ çalışanlar arasında işsizlik yaygınlaşıyor, işten çıkarılma ve yeni iş bulamama korkusu derinleşiyor. Bu çerçevede işyerinde açık olmak, LGBTİ+'lar açısından daha da büyük bir risk haline geliyor.

Nefret söylemi haber merkezlerinde

Aynı araştırma, işyerlerinde nefret söyleminin de yaygın bir sorun olduğunu ortaya koyuyor. İşyerinde nefret söylemine maruz kalma oranı, özel sektörde yüzde 28 iken, kamuda yüzde 63'e çıkıyor. Medya da işyerinde nefret söyleminin görüldüğü sektörlerden biri. Deneyimli gazeteci Burcu Karakaş, ana akımda çalıştığı dönemde karşılaştığı bir örneği şöyle aktarıyor:

“2015'te Van'da intihar eden eşcinsel genç Neçir-

van'la ilgili bir haber hazırlamıştım. Arkadaşlarını, Van'daki STK'ları aradım ve haberi ilettim.

Gazetenin bir sistemi var, muhabir olarak o sistemde haberin sayfada nasıl kullanıldığını görebiliyorsunuz. Haberi kullanacak olan editör, 'totoş' etiketini kullanmıştı.

Sistemde her habere bir kod verilir. Sayfa numarası ve anahtar kelime eklenir. Gazetede herkesin görebildiği bir etiket oluşur. Neçirvan haberinin etiketi de "16totoş" olarak yazılmıştı. "16gey", "16intihar" değil, totoş!

Neçirvan'ın kaybına üzülürken bunu görünce çok öfkelenim. Homofobik baskıdan dolayı intihar etmiş bir gencin haberini, gazetede herkesin gördüğü sistemde "totoş" diye kaydediyorsun. O etiketi biri görse de kimsenin tepki vermeyeceğini düşünüyordu muhtemelen. Belki de haberi girerken dahi gülüyordu.

Konuyla ilgili şikayette bulundum. Üstüm olan bir yetkiliyle konuşmamın ardından silindi etiket.

Bu durum dışarıdan bakıldığında küçük bir ayrıntı gibi gelebilir ama bir intihar haberini dalga konusu yapmakta herhangi bir beis görmeyen bir zihniyet var. Onur Yürüyüşü'ne bakıp homofobik tepkiler vermekten daha ötesi. Ortada bir ölüm haberi var. Senin gibi düşünen insanlar yüzünden intihar eden bir insan var ve sen bu durumla dalga geçebiliyorsun!

"Mücadele etmek, işinizin bir parçasına dönüşüyor"

Görüştüğümüz bir başka gazeteci olan, ancak güvenlik sebebiyle soyadını paylaşmadığımız Deniz'e göre, "hiçbir baskı altında kalmadan kimliğimle açık yaşayabilmek ve çalışabilmek önemli bir aşama olsa da, yeterli değil."

"İstihdamın kolay olmadığı, siyasi ve toplumsal koşullardan doğrudan etkilenen gazetecilikte, fobiler, önyargılar ve ideolojiler,

hem açık kimlikli LGBTİ+ gazetecilerin çalışabileceği kurumların yelpazesini hem de bu gazetecilerin güvenli çalışma alanlarını daraltıyor.

Ben mesleğe başlamadan önce, çalıştığım kurumlarda açık kimlikle var olabilmenin mümkün olacağını düşünmemiştim açıkçası. Buna rağmen hep açık kimlikle çalıştım. Ben bunu, Türkiye'de LGBTİ+lar olarak kazanımlarımızın bir sonucu, kişisel hayatıma bir yansıması olarak görüyorum. Ancak herkes için sürecin aynı işlediğini ya da işleyeceğini düşünmüyorum. Mücadele etmek, işinizin bir parçasına dönüşüyor."

On yıldır gazetecilik yapan, Ege Telgraf Gazetesi Muhabiri Ahmet Buğra Tokmakoglu'na göre ise, yakın geçmişe kadar 'marjinal' olarak yorumlanan LGBTİ+ hakları, haber konusu olarak bile görülmedi ve medyadaki yapısal sorunlar, LGBTİ+ gazetecilerin kimliklerinden kaynaklanan sorunlardan bahsedebilmesini engelliyor:

"Medyada, özellikle de yerel medyada, gazetecilerin uğraşmak zorunda kaldığı o kadar büyük ve yapısal sorunlar var ki, LGBTİ+ gazetecilerin kimliklerinden kaynaklanan sorunlardan ya da mesleki koşuşturma içerisinde kendilerini ifade edebileceği düzlemde bahsetmek henüz mümkün değil."

Temel ifade hakkı ve düşünce özgürlüğü konusunda da mücadelenin sürdüğünü belirten Tokmakoglu, "Her fırsatta hakları ilk budanacak kesim olarak görülen medya çalışanlarının her zamankinden çok daha fazla birlikte hareket etmesi gerektiğine inanıyorum" diye de ekliyor.

Medyada LGBTİ+lar hakkında herkes konuşuyor, LGBTİ+lar hariç

Medyanın mutfağında durum buyken, vitrinde de benzer bir durumla karşılaşıyoruz. Kaos GL'nin 2021 Medya İzleme Raporu'na göre (61) medyada LGBTİ+lar

hakkında herkes konuşuyor, LGBTİ+lar hariç!

Yazılı basında yayınlanan 4011 metnin incelediği araştırma sonuçlarına göre, LGBTİ+ları konu edinen metinlerin yüzde 43'ü (1707) hak haberciliği kapsamında değerlendirilebilir. Bütün metinlerin yarısından fazlasını (yüzde 57) oluşturan 2273 metinde ise ya LGBTİ+ların temel hakları ihlal edildi, nefret söylemi ve/veya ayrımcı dil kullanıldı ya da metinler LGBTİ+lara ilişkin önyargıları besledi.

Hak ihlali alt kategorilerinde ayrımcı dil, LGBTİ+ kimliklerin suç, hastalık, sapkınlık, ahlaksızlık ya da günah olarak gösterilmesi, nefret söylemi, nefret suçu ve ifade ve örgütlenme özgürlüğünün ihlal edilmesi öne çıkıyor.

2021 yılında 2161 haber, söyleşi ve köşe yazısında LGBTİ+lar ayrımcı bir dille temsil edildi. Bu, 2021'de yayınlanan bütün içeriklerin yüzde 54'ünü oluşturuyor. Bütün metinlerin yüzde 31'ine teka-bül eden 1249 metinde nefret söylemi tespit edildi. 1148 metinde ise LGBTİ+ kişiler ya da dernek, kurum ve kuruluşları hedef gösterilerek nefret suçu işlendi.

Yine araştırmaya göre metinlerin büyük bir çoğunluğunda kaynak yoktu ya da köşe yazarı sadece kendi fikirlerinden bahsetti. 4011 metnin sadece 45 tanesinde LGBTİ+ örgütlerinin görüşlerine başvuruldu. Bu durum raporda şöyle açıklanıyor:

"Ortaya çıkan tablo, LGBTİ+ların haklarını ihlal etmeden, objektif bir temsil güden haberlerin sadece hakkı ihlal etmemekle sınırlı kaldığını gösteriyor. Bunun yanı sıra, LGBTİ+lar ancak bir nefret saldırısı ya da ayrımcılığa maruz bırakıldıklarında gazete sayfalarında yer alabiliyor.

LGBTİ+ örgütlerinin çalışmaları ve görüşleri yazılı basında kendisine yer bulamazken; başarı hikayelerini haberleştirme konusunda da büyük bir eksiklik göze çarpıyor. 2017

yılından beri araştırmamızda değişmeyen bir veri olarak karşımıza çıkan bu sonuç, araştırmanın diğer sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde medyada LGBTİ+ların özne olarak yer alamadığını, olumlu ya da olumsuz temsil fark etmeksizin ancak ve ancak haberin konusu olarak yer alabildiğini gösteriyor.

Medya, LGBTİ+ları, hayatlarını, fikirlerini, mücadelelerini temsil etmiyor. Onun yerine LGBTİ+lar hakkında konuşmayı tercih ediyor. LGBTİ+ların kendi seslerini medyadan okuyabilmek mümkün olmuyor. Bu durum da medyada LGBTİ+ların insandışılaştırılması anlamına geliyor. LGBTİ+lar medyada hayatları, iradeleri ve hakları olan özneler olarak temsil edilmek yerine; deyim yerindeyse üzerine konuşulan bir "sorun" olarak yer alıyor."

Bu tabloyu değiştirmek isteyen LGBTİ+ gazeteciler, haber takibinde polis şiddetinden yargılamalara kadar yoğun baskıyla karşılaşılıyor.

2022 Ankara Onur Yürüyüşü'nde haber takibi yaparken polisin bacağından yaraladığı (62) KaosGL.org editörü Aslı Alpar, "Şiddet etrafımızı sardı. Şiddetin, zarar vermenin, zarar verilebilmenin, failliğin iktidarla çok güçlü bir bağı var" diyor. Medyadaki nefret söyleminin, iktidarın söylemleriyle yakından ilişkili olduğunu belirtiyor ve ekliyor:

"İktidarın cinsiyetçi ya da homofobik açıklamaları için "gündem değiştiriyorlar" açıklamalarının uzun süredir bir geçerliliği yok. Gündemin kendisi kadın, LGBTİ+, işçi, hayvan, mülteci, doğa düşmanlığı. İstanbul Sözleşmesi, yetkililerin medyayla işbirliği yapması yoluyla kadınları, LGBTİ+ları aşağılayan, ayrımcılığı yayan içeriğin önüne geçilmesini söylüyordu. Peki, ne oldu? O yetkililer medyayla işbirliği yaparak, homofobik, bifobik, transfobik, cinsiyetçi saiklerle bu sözleşmenin köküne kibrit suyu döktü!"

Meslektaşları için özgürlük talep eden gazeteciler, Galatasaray'dan Taksim Meydanı'na yürüdüler. Mart 2011.

Türkiye'de Medya Sahipliği: DEĞİŞEN AKTÖRLERLE DEĞİŞMEYEN İLİŞKİLER

► Dr. Sinem AYDINLI

Medya sahipliği hangi konuda haber yapılacağını, hangi haberin servis edileceğini, haberlerdeki söylemin nasıl inşa edileceğini ve haberlerin veriliş şeklini biçimlendiren bir yapı. Dolayısıyla haber alma hakkının da çerçevesini belirliyor. Hem bir ekonomik pazar hem de politik bir saha olan medyanın sahiplik yapısını bilmek, medya sahiplerinin güç odaklarıyla çıkar ilişkilerine dair değerlendirme yapabilmeyi sağlarken, haber alma hakkının savunuculuğunda da önemli bir rol oynuyor. 2022 yılı itibarıyla Türkiye'de medya sahipliği belirli bir zümrede toplanmış durumda ve medya sahiplerinin iktidarla siyasi ve/veya

ekonomik çıkar ilişkileri var. Bu durum, basın özgürlüğünün önünde büyük bir engel.

Kırılan tekellerden AKP yıllarına, medyanın dönüşümü

Türkiye medyası varlığını, 1980 sonrası ekonomik ve politik ilişkiler odağında kurar. Neoliberal politikalar, ekonomi alanını etkilediği gibi, elbette medyayı da dönüştürür.

1980'lerin sonuna kadar gazeteci ailelerin (Hürriyet Simaviler'e, Milliyet Karacanlar'a, Cumhuriyet Nadiler'e, Tercüman Ilıcak ailesine aitti) hâkim olduğu basın, farklı sektörlerde yatırımları olan ve asıl meslekleri gazetecilik olmayan ailelerin kontrolüne geçer. Örneğin

Kozanoğlu-Çavuşoğlu Grubu inşaat sektöründe faaliyet gösterirken önce finans sektörüne girer. Büyük sermaye sahipleri, medya sektöründe güç sahibi olmaya başlar. Bağımsız aktörlerden henüz söz edilemez.

Özel radyo ve televizyon yayıncılığı 1990'larda, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlunun ortaklarından olduğu bir şirketin öncülüğünde Star TV'yle başlar. (63) Böylece TRT'nin tekeli de kırılmış olur. Gazete sahibi iş insanları, özel TV ve radyo yayıncılığını yatırım fırsatı olarak görür ve kendi kanallarını açar; böylece medyanın kontrolü çok kısa sürede az sayıda holdingin eline geçer.

1980'ler itibarıyla başlayan süreçle birlikte, sermaye sahipleri medyayı kendi ekonomik çıkarları için kullanmaya ve medya sahasında yoğunlaşmaya başlar. Medya sahiplerinin siyasi aktörlerle çeşitli politik ve ekonomik ilişkiler içinde olmalarının yanı sıra, bu sahiplerin kendi aralarında da - Doğan ve Bilgin Holding örneğinde olduğu gibi - kamu ihaleleri ve teşvik kredilerinin alınması konusunda rekabet yaşanır.

90'lar boyunca finans, turizm ve pazarlama gibi alanlarda yatırımları olan beş büyük sermayedarın (Doğan, Bilgin, Aksoy, İhlas, Uzan) hâkim olduğu medya sahası, 1990'ların sonundan itibaren Doğuş (Şahenk Ailesi), Çukurova (Karamahmet

Ailesi) ve Park (Turgay Ciner) gruplarının sektöre iddialı biçimde girişleriyle birlikte radikal olarak değişir. (64)

Medyanın AKP'li yılları

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesinin hemen öncesinde, medyanın sahiplik yapısı değişir. 2001 yılındaki ekonomik krizde neredeyse yarısı medya sahibi olan bankaların batması, medya endüstrisinde ciddi bir değişim yaratır. Bu medya grupları (Bilgin, Uzan ve İhlas), kriz sonrasında piyasadan çekilir.

Başbakanlık'a bağlı bir devlet kurumu olan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), devlete olan borçlarını ödeme- yen medya sahiplerinin medya varlıklarına el koyar. Bu medya varlıklarının başka sermaye sahiplerine satılmasına kadar geçen sürede TMSF, en büyük medya gruplarından biri haline gelir. Dolayısıyla kriz, medya sektöründeki sahiplik yapısını yeniden değiştirir. TMSF, finansal olarak zorluk yaşayan grupların medya varlıklarına el koyar ve bunları AKP'ye ve çeşitli siyasal güç odaklarına yakın olan gruplara satar.

TMSF, AKP'nin medyada kurduğu hakimiyette işlevsel bir rol üstlenir.

2002'den 2006'ya kadar TMSF'nin elinde üç gazete, üç ulusal kanal ve birçok radyo istasyonu bulunuyordu. Tüm bu satışlar sonucunda, medya sahasında yeni yerel ve uluslararası aktörlerden söz edilmeye başlanacak bir döneme girilir.

İnşaat ve finans sektöründe yer alan Doğuş Grubu'nun yanı sıra, madencilik ve enerji sektöründe yer alan Ciner Grubu, medya sahasında da boy gösterir. Medyada yabancı sermayeye yönelik sınırlamaların gevşetilmesiyle, yabancı yatırımcının da sektöre girişi başlar. Rupert Murdoch'un medya grubu News Corp TGRT'yi, Kanadalı medya kuruluşu CanWest ise Uzan Grubu'na bağlı Super FM ve Metro FM'i satın alır. Aynı dönemde Alman Axel Springer grubu, Doğan Medya Grubu hisselerinin %25'ini alır. (65) Bu süreç AKP'nin parti politikasında yer alan neo-liberal eğilimlere ve Avrupa Birliği'ne uyum süreçlerine de uygun ilerler.

Aynı dönemde AKP'li yetkililer, yerel medya

sahiplerinin medyaya hakimiyetlerini uygunsuz bulduklarını ve siyasi- lerle geliştirdikleri çıkar ilişkilerinin de sağlıksız olduğunu vurgular. Yine bu dönemde TMSF'yle gerçekleştirilen satışlar, medyada çeşitliliği sağlamanın ve rekabeti güçlendirmenin bir yolu gibi gösterilir. Ancak TMSF, elindeki varlıkları AKP'yi destekleyen iş insanlarına devrederek, medya sektörünün geleceğine yön verir.

Devlet yönetiminde ordunun rolünün azaltılması gibi politik reformlar ve insan haklarında demokratikleşme gibi söylemlerle iktidara gelen AKP, ilk döneminde (2002 - 2007) medyanın desteğini alır. Ancak ikinci döneminde (2007 - 2011) gücünü katlayan partiye yönelik çeşitli konularda ilk ağır eleştiriler (üniversitelerde türbana serbestlik getireceği belirtilen Anayasa değişikliği ve Almanya'daki Deniz Feneri e.V. davası gibi), Doğan Yayın Holding'den gelir. Ana akım medyadan söz edilebilen bu dönemde AKP, henüz politik baskı araçlarını uygulamaya koymaz ancak ekonomik baskı yöntemi olarak ağır vergi cezalarıyla holdingleri

küçülmeye zorlar. (66)

Aynı dönemde AKP, o günlerdeki müttetikleri Gülen Cemaati'yle birlikte (Çalık, Koza-İpek ve Sancak gruplarıyla), medyanı yeniden yapılandırır. AKP'nin ilk hamlesi, 2007 yılında Dinç Bilgin'den TMSF'ye geçen Sabah-ATV'nin, 2008 yılında teklif veren tek şirket olan Çalık Grubu'na geçmesi olmuştur. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak, o dönem Çalık Grubu'nun CEO'sudur.

AKP üçüncü dönemine (2011- 2015) gücünü katlayarak girer. Medya sahibi aktörler değişse de "milli hassasiyetler"i koruyan devletin kontrolü açısından medya ve devlet ilişkisi yapısal olarak çok da değişmez. Bunun ilk sinyali, 2011 yılında gerçekleşen "terör/ basın" toplantısında verilecek ve "terör" haberlerinin nasıl servis edilmesi gerektiğine dair medya temsilcilerine adeta talimat yağdırılacaktır. (67) Bu toplantı eleştirel medya tarafından hükümetin haber yapımına müdahalesi olarak görülür.

"Milli" meselelerde hassasiyetler söylemiyle editöryel bağımsızlığa müdahale, artık barizdir: 28 Aralık 2011'de

Bağcılar'da yer alan Hürriyet Gazetesi ofisi.

gerçekleşen Roboski Katliamı'na dair haberler, çevrimiçi medyada çeşitli kullanıcılar tarafından dolaşıma sokulmuşken, katliamın haberine televizyon kanallarında rastlanmaz. O dönem CNN-Türk'te çalışan Ayşenur Arslan'ın aşağıda alıntılanan anekdotundan anlaşıldığı gibi, haber "resmî" bir açıklama gelmeden yayınlanmaz:

"Roboski Katliamı internette vardı. Sordum kanaldakilere, resmî açıklama bekliyoruz, dendi. Şırnak Valisi açıklama yaptı, ben programda söyledim. Kıyamet koptu. Biz vermeyecektik, dendi. Ferhat Boratav rejije girdi ve 'Uludere haberi verilmeyecek,' diye bas bas bağırdı. Vali açıklama yaptı, dedim. Vali nereden bilecek, dendi. Genelkurmay'dan bekleniyormuş resmi açıklama!" (68)

O dönem CNNTürk, Doğan Grubu'na bağlıdır ve Grup, hükümete eleştiriler yöneltebilen bir ana akım medya kuruluşudur; ancak konu "terör" olduğunda editöryal bağımsızlıktan söz edilemez.

Takip eden dönemde TMSF'nin medya varlıklarına el koyması ve medya kuruluşlarının yeni sahiplere satışı devam eder. Mehmet Emin Karamehmet ve ailesinin sahibi olduğu Çukurova Grubu'nun, savaş sanayinde yaptığı yatırımlar nedeniyle TSK ile iyi ilişkileri vardır. Bu, hükümetle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. 2013 yılında, borçlarına karşılık medya varlıklarını İstanbul Yeni Havalimanı ihalesini kazanmış olan iktidara yakın Kolin-Limak-Cengiz Ortaklığı'na satmak istediğini TMSF'ye bildirir ve bu talep kabul edilir. (69)

TMSF aynı süreçte medya kuruluşlarına yönetici atamaya başlar.

Örneğin Akşam gazetesi genel yayın yönetmenliğine, AKP eski vekili getirilir. Hükümete muhalif gazetecilerin işlerine de son verilir. 2013 yılının sonunda yine iktidar yanlısı Kalyon Holding, Çalık Grubu'ndan satın aldığı Sabah ve ATV'yle sahneye çıkar. Kalyon Holding'e bağlı Turkuvaz Medya Grubu'nun yönetim kurulu başkan vekili, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak'ın kardeşi, Serhat Albayrak'tır.

Üçüncü dönemde birlikte iktidar, devlet kurumları eliyle de kendine yakın medyayı destekler. Örneğin 2012'de, Halkbank reklam harcamalarını iktidara yakın medya kuruluşlarına sağlar (70) ve bu medya kuruluşlarına ait gazete ve/veya televizyon kanallarıyla sponsorluk sözleşmeleri imzalar. Aynı dönem kamu ihaleleri de iktidara yakın medya sahibi holdingler tarafından alınmaya başlar. (71)

2013 yılında Gezi Parkı eylemlerinin ekranlara yansımaması, ana akım medyanın iktidar karşısındaki çekingen tutumunu ortaya koyar. İktidara yakın medya kuruluşlarıyla AKP arasında gelişen patron-müşteri ilişkisi, artık neredeyse tüm ana akım medya için geçerli olur. Bir bakıma karşılıklı bir çıkar ilişkisi inşa edilir.

Öte yandan, Gülen ce-maatine ait medya gruplarının AKP hükümetine yönelik destekleri 17-25 Aralık 2013'teki yolsuzluk ve rüşvet operasyonlarıyla tamamen kopma noktasına gelir.

15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden sonra, Gülen medyasına ait tüm kuruluşların yanı sıra Kürt medyasına ait kuruluşlar da kapatılır. Bu durum, sahiplik yapısındaki yoğunlaşmayı artırır. Aynı yıl Türkiye'de

yayın yapan en büyük 10 TV kanalının sahiplerinden yedisinin AKP'yle siyasi bağları vardır ve en çok okunan 10 gazeteden yedisi iktidarla ekonomik ve/veya siyasi ilişkileri olan sahiplere aittir. O dönem Doğan Medya, kısmen de olsa eleştirel yayın yapabilen tek medya grubudur. (72)

Medya grupları ile hükümet arasındaki siyasi ve ekonomik ittifaklar, eleştirel medya kuruluşlarının kırılmasını ve medya çalışanlarının hukuki ve mali konularda karşılaştığı riskleri artırır. Hükümet yaptırımlarına maruz kalanlar, yalnızca eleştirel haberler değildir. Muhalifler veya onların hak temelli görüşleri de AKP'yle kamu ihalesi anlaşmaları olan - ancak ilişkileri bunlarla sınırlı olmayan - çoğunlukla AKP yanlısı medya tarafından hedef alınır.

2011 yılında Milliyet'i satın alarak medya sektörüne giren Demirören Grubu, 2018 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesinde, Doğan Grubu'nun tüm medya varlıklarını satın alır. Bu el değiştirme, Türkiye'de ana akım medyanın bitişini sembolize eder. Bu satışın ardından Türkiye medya sahasında iktidar medyası bir yanda, iktidarın tüm araçlarıyla kurduğu ekonomik ve politik baskılara rağmen var olmaya çalışan medya kuruluşları diğer yanda kalır.

2019 yerel seçimlerinde AKP'nin, İstanbul ve Ankara dahil olmak üzere 11 büyükşehir belediyesini kaybetmesi üzerine, medya gücünü elinde bulunduran iktidar yanlısı medya kuruluşları, bu seçimin hileli olduğuna yönelik haber yapar. Ancak bu haberlerin kitleleri ikna edemediği, bir bakıma

işlevsiz olduğu ve bir sonuç olarak iktidar medyasında küçülmeye gidildiğinden söz edilir.

(73) Bu dönemde Türk-Medya Grubu'na ait Güneş ve Star gazetesinin basılı versiyonlarını kapatılır. Medya Sahipliği Türkiye İzleme Projesi 2021-22 verilerine göre (74), 2021 yılı itibarıyla en çok okunan 10 gazeteden sekizi; en çok izlenen TV kanallarından dokuzu ve en çok okunan 10 haber portalından yedisinin sahipleri, hükümetle (politik ya da ekonomik) ilişki içindedir.

Medya grupları ile iktidar arasındaki çıkar ortaklığının devamlılığı, iktidarın kendine tehdit olarak gördüğü muhalif medyayı ekonomik ve siyasi baskılarla yıldırma politikalarıyla da sağlamlaştırılıyor. RTÜK'ün muhalif medyaya yönelik 2019'dan bu yana artarak devam eden program durdurma ve idari para cezaları ve Basın İlan Kurumu'nun ilan kesme cezaları, adeta medya sahipliğindeki yoğunlaşmayı güvence altına almaya yöneliktir. Dolayısıyla AKP döneminde, Türkiye medyası için demokratik bir medya ortamının en önemli koşullarından biri olan çoğulculuktan artık söz edilemiyor.

AKP öncesi dönemde birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'de medya sahibi aktörler değişse de devleti yönetenler, "milli hassasiyetler" söz konusu olduğunda medyayı kontrol etmekten geri durmuyor. Öte taraftan medya sahipleri çeşitli siyasi güç odaklarını memnun etmeye çalışırken, medya, mülkiyet ve devlet ilişkisinde, devlet sermayedarı kollamaya, sermayedar da devletin memnuniyetini gözetmeye devam ediyor.

Sosyal medyanın gazetecilik üzerindeki etkisi: Türkiye'den bir bakış açısı

14 Eylül 2020'de Kiev'de düzenlenen bir eylemden.

► Orhan Şener DELİORMANLI

YAPAY zeka en önemli gündem maddesi haline gelmeden önce, küresel teknoloji endüstrisi için "büyük olay" sosyal medyanın yükselişiydi. 2000'li yılların başından itibaren ve özellikle de 2010'dan sonra, Facebook ve Twitter'ın yaygınlaşması ve Instagram'ın ortaya çıkmasıyla birlikte, internetin ve sosyal medyanın toplumu nasıl etkilediğine dair pek çok spekülasyon yapıldı. Dijital bilgisayar teknolojilerinin insanlığın ilerlemesini sağlayacak "iyi şeyler" olarak düşünüldüğü dönemin genel eğilime paralel olarak, bu tartışmalar çoğunlukla olumluydu.

Ancak güçlü sosyal medya platformlarının yarattığı bu ilk hayalin yerini zamanla çeşitli sorunlar ve zorluklar aldı. İnternet ve sosyal medya artık "demokrasi makineleri" olarak görülmüyordu; aksine Brexit, ABD'de Donald Trump'ın ve Brezilya'da Jair Bolsonaro'nun başkan seçilmesi, ABD Kongre Binası'na yapılan baskın, aşı karşıtlarının yaygınlaştırdığı yanlış bilgiler gibi, son 10 yılda yaşanan sosyo-politik pek çok başarısızlıktan internet ve sosyal medya sorumlu tutuldu. (75)

Sosyal medya ve gazetecilik arasındaki ilişki de benzer şekilde gelişti: Başta sosyal medya, herkesin pay almaya

çalıştığı, çığır açan yeni bir gelişme olarak görülmüyordu; ancak 2015'ten sonra (2016, hem Brexit referandumunun hem de ABD başkanlık seçimlerinin gerçekleşmesi nedeniyle dönüm noktası oldu) medya kuruluşları, dijital platformların ve sosyal medya şirketlerinin reklam gelirlerini "çalındığını" ve yeni nesillerin gözünde kendilerini demode hale getirdiğini fark etti.

Türkiye'de de bu dinamiklerin çarpıcı bir örneği görülüyor: Sosyal medya başlangıçta halkı güçlendirecek olumlu bir güç olarak düşünülürken, 2015 sonrası dönemde genellikle demokrasi ve ifade özgürlüğüne karşı olumsuz bir faktör

ve hükümet baskısı, manipülasyon ve propagandaya katkıda bulunan bir etken olarak görüldü.

Bu yazıda, internet ve sosyal medyanın gazeteciler için çeşitli avantajları olmasına rağmen -özellikle ifade özgürlüğünün iyi korunmadığı ülkelerde-, gazetecilerin hızla yaşanan değişikliklere sürekli uyum sağlamasını gerektiren ciddi problemler de yarattığı ileri sürülmektedir.

Gazetecilerin eşik bekçiliği görevlerinde gerilemesi

Eşik bekçiliği kavramı, bilgi akışını ve haberleri kontrol eden bireyleri ve kuruluşları ifade eder. Yayınlarla ilgili karar alma süreçleri yıllar

boyunca haber medyası tarafından bizzat yürütüldü ve bir siyasetçinin kitlesine ulaşabilmesi için CNN'e ya da The New York Times'a çıkması büyük önem taşıyordu. Ancak, Donald Trump örneğinde olduğu gibi, kutuplaştırıcı ve agresif bir söyleme sahip pragmatik bir siyasi aktör, eşik bekçilerini aşmak ve geniş kitlelere doğrudan ulaşmak için artık, başta Twitter olmak üzere, sosyal medyayı kullanabiliyor. (76)

Bununla birlikte, Türkiye'deki durum bundan daha karışık. Türkiye'de hükümetin geleneksel medya üzerinde etkin kontrole sahip olması nedeniyle, (77) (78) sosyal medyanın sağladığı alternatif haber kaynaklarına yönelik artan bir ihtiyaç ve güven oluştu - gazeteciler de, sosyal medyanın bu şekilde kullanılabilme özelliği azalınca kadar, söz konusu haber kaynaklarından çoğunlukla övgüyle söz ediyordu. (79)

Demokratikleşme vaadi ve dijital kamu alanı

Bilgiye erişimi kolaylaştırarak demokratikleşme sözü veren sosyal medya, vatandaşların bilgiye serbestçe ve kolaylıkla erişmesini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bloglar ve sosyal medya aracılığıyla görüşlerini yayınlamasına olanak tanıyarak onlara seslerini duyurabilecekleri bir imkan verdiği için, Jürgen Habermas'ın (80) tanımladığı anlamıyla kamusal alanın da dijital bir biçimi olarak düşünülmüyordu. (81) Ancak, her ne kadar 2013 yılındaki Gezi eylemleri gibi önemli olaylarda sosyal medya etkin bir şekilde kullanılabilirdi de, hükümetin denetim ve sansür mekanizmaları bu vaat hakkında şüphelere yol açmaktadır.

Şubat 2022'de Kanada'da düzenlenen aşı karşıtı protestoda, 'Dikkat! Kurumsal medya sana yalan söylüyor' pankartı taşıyan bir eylemci.

Teknoloji, özellikle de internet ve sosyal medya, siyasi rakiplerine karşı kullanılacak bir silahtansa, tüm siyasi aktörlerin belli bir düzeyde erişim sahibi olduğu, birbirleriyle rekabet edebilecekleri savaş alanıdır. Türk siyaseti ve son 10 yılda meydana gelen dramatik olaylar da bu savı doğrulamaktadır.

2013'teki Gezi eylemlerinden önce, Türkiye'de laik muhalefetin dijital teknolojilere hâkim olduğuna, protestolar organize etmek ve muhalif görüşleri yaymak için bu teknolojileri kullanabileceğine, öte yandan hükümet yanlısı medya-

nın internete, özellikle de sosyal medyaya, çok aşına olmadığına inanılırdı (sosyal medya o zamanlar büyük ölçüde Facebook ve Twitter'dan meydana geliyordu).

Sosyal medya, özellikle de Twitter, Gezi eylemlerinde çok önemli bir rol oynadı; ancak, protestolar amaçlarına ulaşmada pek başarılı olmadı (Başbakan Erdoğan'ın istifa etmesini sağlamak hariç, protestocuların çoğunluğunun mutabık kaldığı belli amaçlardan söz etmek mümkünse tabii).

Sosyal medya, bağlantılar kurarak kalabalık kitleleri bir araya top-

lamak için mükemmel olmasına rağmen bu bağlantıların sürekliliğini temin etme hususunda çok etkin değildi. (82) En önemlisi, dijital iletişim teknolojilerine eleştirel yaklaşan ve ütopye görüşleri olan bazı dikkatli kişilerin öngörmüş olduğu gibi, 2013'ten sonra hükümet sosyal medyayı kendi gündemi (83) (84) için nasıl kullanacağını öğrendi. (85)

Sansür, yanlış bilgilendirme ve Açık Web

Geleneksel gazetecilik, hükümet baskısı ve reklamcılık faaliyetlerinin etkisi gibi etkenlerden dolayı bazen sansüre maruz kalmaktadır. Pek çok kişi, hükümetlerin interneti sansürleyebilmesinin imkânsız olduğunu ve dolayısıyla bu yeni dönemde ifade özgürlüğünün gelişeceğini düşünüyordu.

2008'de İran'daki protestolar ve "Arap Baharı" eylemleri sırasında gerçekten de gidişat böyle görünüyordu. Ancak sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte sansür uygulamanın zorlaşmasına rağmen, baskıcı hükümetler, internetin sağladığı olanaklar sayesinde bu zorluk ile başa çıkma yollarını öğrendiler.

2023 itibarıyla Pekin, "Büyük Güvenlik Duvarı" aracılığıyla ulusal sınırları içinde dolaşan verinin neredeyse tamamını denetliyor (bu durum, internet sayesinde fiziksel sınırların anlamını yitireceğine dair başlangıçta yapılan yorumları da geçersiz kılmaktadır). Benzer şekilde, Rusya sosyal medyayı yoğun bir şekilde düzenlerken, İran'ın da kendi "intraneti" mevcut.

Türkiye'de de hükümetin internete erişimi kontrol etme becerisi ve sosyal medya platformlarını kapatma yetkisi

sebebiyle, sosyal medyanın demokratikleşme vaadi sınırlı kaldı. Web ve sosyal medyaya yönelik sansür yaygın hale geldi ve sansürlenmiş web sitelerinin tam sayısı artık hiç kimse tarafından bilinmiyor. Dahası, hükümetin sadece yasaklama değil, aynı zamanda bant genişliğini daraltma ya da Twitter ve Youtube başta olmak üzere belli bazı platformlara erişimi yerel olarak kısıtlama kapasitesi, bilgi edinme savaşında hükümete önemli bir avantaj sağlıyor.

Bununla birlikte, basın özgürlüğü konusunda gerçekten kötü bir sicile sahip bir ülke olarak, sosyal medyanın gerektiğinde gazetecilere ve kanaat önderlerine görüşlerini yayma imkânı sağladığını da belirtmekte fayda var.

Son 13 yılda, genellikle muhalefet ile uyumlu bir çizgi sergileyen geleneksel "bağımsız" medya kuruluşlarının sosyal medyadaki varlıklarının yanı sıra, Medyscope, T24, Diken, Duvar ve 9/8 gibi pek çok dijital haber kaynağı ortaya çıktı. Ayrıca, Cüneyt Özdemir, Nevşin Mengü ve Murat Yetkin gibi önde gelen gazeteciler ve "yurttaş haberciliği" yapan Metin Cihan gibi gazeteciler, okuyucularına çevrimiçi ulaşmak için Twitter ve YouTube gibi yeni imkânları kullanmaya başladı. Dolayısıyla, sosyal medyaya yönelik tüm kısıtlamalara ve sansüre rağmen, yine de fırsatlar olduğu söylenebilir.

Hesaplamalı propaganda ve önyargılı algoritmalar

Sansür ve kısıtlamaların yanı sıra sosyal medya ile ilgili bir diğer sorun da propaganda ve manipülasyon. Rus trolleri, psikografik mikro hedefleme veya karanlık

reklamlar, sadece Türkiye'de görülen sorunlar olmasa da, Türkiye'nin tüm bu sorunlardan ağır bir şekilde etkilendiğini belirtmek gerekir.

Yönetim ile bağlantılı olan çeşitli siyasi aktörlerin, kendi siyasi gündemlerine fayda sağlamak üzere belirsizlik yaratmak, vatandaşların dikkatini dağıtmak, bilgi alanını manipüle etmek, propaganda yaymak, korku yaratmak, rıza oluşturmak vs. için bot ve troller kullandığı belirtiliyor. Sosyal medya platformları, hükümetlerin ve diğer aktörlerin kamuoyunu manipüle etmek için trol ve bot kullanmasına imkân tanıyor. Özellikle Türkiye'de, sosyal medya platformlarında önemli bir konuma sahip hükümet yanlısı trol ve bot orduları, kamuoyunu yönlendirmeye ve eleştirel seslere saldırmaya çalışıyor.

Dikkat ekonomisi ve platform kapitalizmi

Modern dijital dönemde, "dikkat ekonomisi" kavramı giderek daha geçerli olmaya başladı. Dikkat ekonomisi, insan dikkatinin değerli ancak sınırlı bir kaynak olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu kavram, kullanıcıların katılımını sağlamak için yapılan rekabetin doğrudan ekonomik kazançla dönüştüğü sosyal medya platformlarını anlamamızda kritik bir rol oynar.

Sosyal medya algoritmalarının işleyişi, içerik yayma işleminin doğasını belirlemede önemli bir rol oynar. Esas amacı kullanıcıların dikkatini daha uzun süre tutmak (böylece reklamlara daha fazla bakılır ya da abone-lik gelirleri artar) olan bu algoritmalar, sansasyonel ve dramatik haberler, duygu yüklü anlatılar ve eğlendirici içerikleri tercih etme eğilimindedir. Bunun sonucunda,

bilgilendirilmiş kamusal söylemin temel taşı olan, bilgileri titizlikle doğrulayan gazetecilik, daha yüzeysel içeriklerin tercih edilmesiyle kenara itilir.

İçerik dağılımında ki bu değişimin, "ciddi haberler" başta olmak üzere, haberlerin tüketimi açısından önemli sonuçları vardır. Sürekli bilgi bombardımanı altında olduğumuz için, hedef kitle ile bağ kurması ya da hemen duygusal bir tepki yaratması daha muhtemel olan içerikler karşısında gölgede kalan, hayati öneme sahip haberler genellikle ihmal edilebilmekte ya da tamamen görmezden gelinmektedir.

Dikkat odaklı bu ortam, gazetecileri, dikkati ele geçirmenin gerçekleri bildirmek kadar önemli olduğu içerik yaratma alanına doğru iterek, rollerini değiştirdi. Bir yandan algoritmalar ve okuyucuya hitap edebilmek, diğer yandan ise gazetecilik ilkelerine bağlı kalmak arasındaki ikilem nedeniyle dengeyi kurmak zorlaşabilmekte ve hatta sıklıkla dürüstlükten taviz verilmektedir.

Sonuç olarak, dikkat ekonomisinin yükselişi ile birlikte sansasyonel haberler ön plana çıkarılırken, eleştirel ve titiz araştırmaya dayalı gazetecilik önemsizleştirildi. Bu durum, kamusal tartışma alanının biçim değiştirmesi anlamına geliyordu. Sürekli hedef kitlenin peşinde koşulduğu bu ortam, gazetecilik mesleğinin temel ilkelerini zayıflatılabileceğinden, sosyal medyaya ile gazetecilik arasındaki gerilime bir katman daha eklemektedir.

Sosyal medya ve dijital platformların gazetecilik üzerindeki etkisi hakkında önemli, ancak

çoğunlukla görmezlikten gelinen, bir diğer konu da algoritmik önyargıdır - yani platformların, bazı medya kuruluşlarını, sosyal medya hesaplarını, bireyleri ve yazıları teşvik etme ya da susturma gücünün bulunmasıdır.

Teknoloji şirketlerinin sadece birer platform oldukları ve yayıncı olmadıkları yönündeki savları tatmin edici değildir, zira algoritma onlara aittir ve algoritmalar tarafsız olmaktan çok uzaktır. Algoritmalar, hem kendilerine verilen verilerdeki ilk önyargıları taşır hem de kötü niyetli aktörler tarafından kandırılabilirler. Örneğin 2021 tarihli IPI raporunda⁽⁸⁶⁾ görüldüğü üzere, YouTube ve Google'ın Türkiye'deki algoritmaları bağımsız kaynaklara yeterince önem göstermeyip hükümet yanlısı medyayı desteklemektedir.

Sosyal medyanın gazetecilik üzerindeki etkisinin, bilgiye erişimin demokratikleşmesi ve geleneksel medya uygulamalarının dönüşümü gibi çeşitli unsurları bulunmaktadır. Hâlbuki değişim süreci, beraberinde sansür, yanlış bilgilendirme, özel hayatın ihlali ve algoritmalarla dayalı manipülasyonlar gibi sorunları da getirmektedir. Bu çelişkilerin ve sorunların çarpıcı bir örneği olan Türkiye'de, sosyal medyanın gazetecilik üzerindeki etkisinin karmaşık ve çok katmanlı olduğu görülmektedir. Basitçe söylemek gerekirse, dijital iletişim teknolojileri ne "demokrasi makine-leri" ne de "şeytan işi" olarak görülmemeli, aksine daha demokratik bir toplumu amaçlayan tüm aktörlerin mücadele edeceği savaş alanları olarak düşünülmelidir.

15 Mart 2019'de Cape Town'da düzenlenen bir iklim eyleminden: Bir protestocu, 'Bu yalan haber değil' yazılı bir pankart taşıyor.

Türkiye'de Bilgi Düzensizlikleri: Dezenformasyon, Mezenformasyon ve Malenformasyon

► Prof. Dr. Emre ERDOĞAN

GERİDE bıraktığımızı umduğumuz COVID-19 pandemisinin yaşamımız üzerindeki en önemli etkilerinden biri "hiperdijitalleşme". Karantina günlerinde evimizde kapalı kaldığımız dönemde eğitimden alışverişe, sosyalleşmeden iş toplantılarına kadar çok geniş bir yelpazede dijital araçlar daha çok önem kazandı. Çalışma yaşamı ve eğitimde "melez" modeller yaygınlaşırken, "online" alışveriş yaşamın vazgeçilmez bir pratiği haline geldi. Pandemi döneminde sosyal medya platformları dünya nüfusunun büyük bir kısmını kapsarken, dijital içerik hacminin de daha önce hiç görülmediği ka-

dar arttığı belirtiliyor. ⁽⁸⁸⁾

Bu "Cesur" ve "dijitalleşmiş" yeni dünya, beraberinde her zaman bereket ve eşitlik getiriyor.

Hiperdijitalleşmenin en önemli olumsuz etkilerinden biri, enformasyon ekosistemimizde gözlemlendi. Pandemi öncesinde bile dijitalleşme, vatandaşları pasif bilgi tüketicilerinden bizzat bilgi üreten kişilere dönüştürmüştü; pandemi, bu dönüşümü çok daha hızlandırdı.

İkinci olarak bireylerin neredeyse hiçbir doğruluk denetimi yapmadan paylaşım yapmalarına yol açan hız baskısı, doğruluğu şüpheli bilgilerin daha da hızlı yayılmasına yol açtı. Buna pandemin yarattığı panik ve korku

ortamını eklediğinizde, paylaşma hızının da kayda değer oranda arttığını söyleyebiliriz.

Dijital yaşamımızda büyük yeri olan sosyal medya platformlarının ve arama motorlarının kullanıcıları kendilerine çekmek ve olabildiğince daha fazla vakit harcamalarını sağlamak amacıyla geliştirdikleri algoritmalar da yanlış bilginin cazibesini artırdı ve yayılmasını kolaylaştırdı. Bütün bunların sonucunda, yanlış bilgilerin bir salgın gibi yayılmasına elverişli bir ortam oluştu. ⁽⁸⁹⁾

Yanlış bilgilerin hem dolaşım hızının hem de hacminin artması, uluslararası kurumların ve kamu otoritelerinin bu durumun olumsuz sonuçlarına odaklan-

masına yol açtı. Dünya Sağlık Örgütü ⁽⁹⁰⁾ (DSÖ), "infodemi" adı verdiği bir kavram ortaya attı ve sorunun büyüklüğüne dikkat çekti. "İnsanların bir kriz karşısında güvenilir kaynaklar ve rehberlik aradığı bir dönemde kısmen yanlış ve kısmen doğru çok fazla bilgi ile karşılaşmaları nedeniyle bu arayışın zorlaşması" anlamına gelen infodemi, bir halk sağlığı sorunu olarak formüle edildi ve mücadele yöntemleri geliştirilmeye çalışıldı.

Ayrıca yanlış bilgilerin yayılmasının kendine özgü nitelikleri olduğu da kabul gördü ve genel olarak "Bilgi Düzensizlikleri" başlığı altında yeni bir tasnif benimsendi. First Draft tarafından geliştirilen ⁽⁹¹⁾ bu tipolojiye

göre üç farklı bilgi düzensizliğinden bahsetmek mümkün: Dezenformasyon, Mezenformasyon ve Malenformasyon.

•••

Bilgi düzensizliği iki boyuttan oluşuyor: Birincisi, bilginin doğru ya da yanlış olması, ikincisiyse bilgiyi yayanın kötü niyet taşıyıp taşıymaması. Eğer bilgi yanlışsa ve bilgiyi yayan bunu kötü niyetle yaymışsa, buna dezenformasyon adı veriliyor. Kötü niyetin bulunmadığı durumlarda ise, bu eyleme mezenformasyon deniyor. Son olarak, kötü niyetle yayılan doğru bilgiye ise malenformasyon adı veriliyor.

Bu kavramlar arasında en tanıdık olan dezenformasyon. Kökeni Rusça'daki "dezinformatsiya" kelimesi olan bu kavramın ilk olarak Stalin tarafından kullanıldığı iddia ediliyor. Dezenformasyon, ülkelerin, grupların veya bireylerin başka bir ülkeye, kuruma ya da bireye zarar vermek amacıyla yanlış bilgi yayması olarak tanımlanıyor. İsim yeni olsa da ilk örneklerinin eski Roma'da görüldüğü söyleniyor. Dezenformasyonu sadece bireyler değil, bunu iş olarak yapan "troller" ve bir tür yazılım olan "botlar" da yayıyor. Aynı zamanda bir ulusal güvenlik meselesi olarak görüldüğünden, devletler bu konuda hazırlık yapmaya oldukça eğilimlidir.

Bilgi düzensizlikleri arasında daha az bilinen ama daha etkili olan ise mezenformasyon. Kelimenin kökeni daha eski olsa da, bir bilgi düzensizliği türü olarak tasnif edilmesi yeni sayılır. Bireylerin yanlış bilgiyi iyi niyetle yaymaları çok sık rastlanan ve yanlış bilginin yayılma hızını artıran bir davranış. Yapılan bazı çalışmalar, COVID19 döneminde yayılan yanlış bilgilerin önemli bir

kısımının iyi niyetle paylaşıldığını gösteriyor. (92) Özellikle bireylerin içinde buldukları panik ve korku psikolojisi, belirsizlikten kurtulma arzusu ve doğru/yanlış bilgi ayrımı yapamamaları, mezenformasyonun yaygınlaşmasını etkileyen faktörler olarak ön plana çıkıyor. (93) Bilgi düzensizlikle-

mu belirsiz, ancak kötü niyet unsuru taşınmasından dolayı bir güvenlik tehdidi olarak görülüyor. 2016 seçimlerinde Hillary Clinton'ın çalınan e-postaları ya da 2022 yılında Yunanistan'da yaşanan dinleme skandalı, bu kategoriye dahil edilebilir. Uluslararası kurumlar da bu tür eylemleri demok-

Londra'da düzenlenen aşı karşıtı protestodan. Ağustos 2020.

rinin sonucusu olan malenformasyon, anlaşılması biraz daha zor bir kavram. Yayılan bilginin doğru olması bu tür eylemleri "masum" gibi gösterse de, yayanın niyetinin kötü olması, bilgiyi tedbirli olunması gereken bir tehdit haline getiriyor.

Bireylerin özel yazışmalarının, kurumların gizli bilgilerinin ya da benzeri bilgilerin o bireyler, kurumlar ve ülkelere zarar vermek amacıyla yayılmasının kamuyu bilgilendirme ya da bilgi edinme özgürlüğü açısından hukuki duru-

rasiye zararlı buluyorlar.

•••

Devletlerin kendilerinin ve vatandaşlarının güvenliğini sağlaması gerektiğini savunan güvenlik merkezli bakış açısı için en büyük tehdit dezenformasyon olarak görülüyor. Ülkenin güvenliğini tehdit eden iç ve dış aktörlerin yanlış bilgileri silah olarak kullanıp farklı araçlarla yayacaklarına inanan otoriteler de bu konuda tedbir almaya odaklanıyorlar.

Örneğin Avrupa Birliği'nin dış politikasını yürütmekle yükümlü Avrupa Birliği Dış İlişkiler

Servisi'nin (European External Action Service, EEAS) Rusya ve Çin dezenformasyonu ile mücadele etme misyonu taşıyan Doğu Stratejik İletişim Çalışma Grubu (East StratCom Task Force) adlı oluşumu, EUvsDisinfo adlı internet sitesinden (94) düzenli olarak bilgi paylaşıyor. NATO da 2018'den beri dezenformasyonla mücadeleyi öncelikleri arasına almış durumda. (95) ABD'de ise hem Dışişleri Bakanlığı (96) hem de İç Güvenlik Bakanlığı (97) dezenformasyonla mücadeleyi amaçlayan yapılar kurdular.

Ülkemizde de dezenformasyona karşı büyük bir hassasiyet olduğunu söyleyebiliriz. Soğuk Savaş döneminin hatıralarını hafızalarında taşıyanlar, o dönemde Sovyetler Birliği kökenli "Beşinci Kol" faaliyetlerine sık sık değinirler. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini azaltmış değil. Aralarında Avrupa Birliği ülkelerinin de bulunduğu bazı dış düşmanların ülkenin birlik ve beraberliğini hedeflediğine dair inanç hayli yüksek. Türkiye'de "Sevr Sendromu", kamuoyunun dış politikaya bakışını önemli ölçüde belirliyor ve siyasetçiler tarafından sıklıkla siyasi amaçlarla kullanılıyor. (98)

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın retoriğinde dış düşmanlar ve onların "Beşinci Kol" faaliyetleri sıkça yer alıyor, özellikle 2016 Darbe Girişimi sonrasında bu terimi sıkça kullanmaya başlamış durumda. Erdoğan 2013'teki Gezi Protestoları'nı "dış güçlerin desteklediği bir kalkışma" olarak nitelendiriyor ve bu görüşünü sıklıkla retoriğine yansıtıyor.

(99) Gezi Protestoları'nın erken döneminde dahi yurtiçi ve yurtdışında dezenformasyon kam-

panyaları yürütüldüğünü savunan (100) Erdoğan için, dezenformasyon bütün ülkeleri tehdit eden küresel bir güvenlik sorunu ve mücadele edilmesi gereken bir düşman. Bu amaca yönelik olarak da sonuncusu geçtiğimiz yıl olmak üzere 2007 (5651 sayılı Kanun) ve 2020 (7253 sayılı Kanun) yıllarında bazı girişimlerde bulunulmuş ve özellikle sosyal medyanın kontrol altına alınmasına yönelik bazı tedbirler alınmış durumda.

Türkiye’de dezenformasyona karşı mücadele sadece Erdoğan’ın siyasi retoriğiyle sınırlı kalmış değil. 2018 seçimlerinin hemenertesinde 14 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan İletişim Başkanlığı, her ne kadar eski “Basın Yayın Genel Müdürlüğü” kurumunun bir devamı olarak sunulsa da çok daha kapsamlı olan görev tanımını, dezenformasyonla mücadeleyi de içeriyor.

Başkanlık, pandemi döneminde dezenformasyonla mücadele için “Doğru mu?” adlı bir resmi doğrulama platformu hazırladığını duyurmuştu (101) ancak proje, iki yıla yakın süredir faaliyete geçmedi. Ağustos 2022’de Başkanlık bünyesinde “Dezenformasyonla Mücadele Merkezi” kuruldu. (102) Bu merkez, Ekim 2022’den bu yana ‘Dezenformasyon Bülteni’ adlı haftalık bir belge hazırlıyor; medyada yer alan bazı haberler bu belgede yalanlanıyor.

(103) Bülteinde daha çok muhalif basın ve siyasetçilerin açıklamalarının “yalanlandığı” görüldüğünden, amacın “yerli” dezenformasyonla mücadele olduğu söylenebilir.

•••

Hükümetin bu konuda attığı en sert adım, kamuoyunda “Dezenformasyon Yasası” olarak bilinen ve Ekim 2022’de

yürürlüğe giren düzenleme. Yasanın amacı “dezenformasyonla mücadele etmek” ve “suçsuz’ kişilerin benzeri içeriklerle yanıltılmasının önüne geçmek” olarak tanımlansa da çok daha geniş bir düzenleme olduğu kesin.

“Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratma saikiyle ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse” olarak tanımlanan “dezenformasyon yayan kişiler”, suçları sabit görülürse 1 ile 3 yıl arası hapis cezası alacaklar. Eğer bu eylemi anonim bir şekilde yaparlarsa ceza yarı oranında artırılacak.

Yasanın “gerçek bilgi” tanımında bir netlik olmaması, “iç ve dış güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık” kavramlarının muğlaklığı ve en önemlisi, herhangi bir bilgiyi sadece paylaşanları da cezalandırabilecek bir kapsamı olması nedeniyle önemli bir sansür mekanizması olarak işlev göreceği düşünülüyor. Keza aynı düzenleme, sosyal medya platformları ve internet haberciliği üzerinde de önemli bir ceza ve denetim mekanizması kuruyor. Yasanın ülkedeki bilgi ekosisteminde kısıtlayıcı bir rol oynayacağı, sadece sansürü değil, ceza korkusu nedeniyle otosansürü de yaygınlaştıracığı yönünde öngörüler var. (104)

•••

Türkiye’de dezenformasyonla mücadele bir ulusal güvenlik meselesi olarak görülse de son dönemde daha çok ülke içindeki dezenformasyonla mücadeleye odaklanıldığı açık. Milli Savunma Bakanlığı’nın özellikle Türkiye’nin Kuzey Suriye’deki askeri harekatiyle ilgili “yalan haberleri”

yanlışlamayı amaçlayan bir internet sitesi bulunurken, Sağlık Bakanlığı da zaman zaman basın bültenleriyle dezenformasyonla mücadeleye katılıyor. (105) Dezenformasyon, Milli Güvenlik Kurulu’nun gündemine örneğin orman yangınları gibi konularla zaman zaman geliyor, ancak dış kaynaklı dezenformasyon konusunda özel bir gündeme sahip olduğu konusunda bir bilgimiz bulunmuyor. Dolayısıyla diğer örneklerden farklı olarak “melez savaşın” bir parçası olarak dezenformasyon konusunda hükümetin, Türkiye coğrafyasıyla sınırlı bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Coğrafi konumunun bir sonucu olarak Türkiye’nin Rusya kökenli bir dezenformasyonla karşı karşıya kaldığı iddiasını taşıyan bazı çalışmalar bulunuyor. Türkiye’de faaliyet gösteren Sputnik ve Russia Today (RT) kaynaklarının düzenli olarak ABD karşıtlığı, komplo teorileri ve NATO hakkında yanlış bir algı yaydığı öne sürülüyor. (106) Rusya’nın Türkiye’deki “enformasyon” kampanyalarının diğer ülke örneklerinden farklı olduğunu, “botlar” ve “trollerin” daha az devreye girdiğini, kriz anlarında yanlış haber yaymaktan çok, doğru haberleri çarpıtarak yaygınlaştırdıklarını tespit eden bazı çalışmalar da var. (107) Rusya ve Çin kökenli dezenformasyon kampanyaları küresel bir kaygı haline gelmişken bu konuda yürütülen sistematik çalışmaların azlığı, Türkiye’de dezenformasyonun yerel bir sorun olarak görüldüğünün başka bir işareti olarak kabul edilebilir.

•••

Türkiye’de bilgi düzensizlikleriyle mücadele daha çok dezenformasyona odaklanmışken,

yanlış bilginin yaygınlaşmasında çok daha büyük bir rolü olan mezenformasyon konusunda harcanan çabalar kısıtlı. Oysa herhangi bir dezenformasyon kampanyasının başarılı olabilmesi için bireylerin mezenformasyon konusunda daha kırılgan olmaları, yani yanlış bilgiyi iyi niyetle yaymaya daha fazla eğilimli olmaları gerekiyor. Dolayısıyla dezenformasyon ve mezenformasyon, aynı paranın iki yüzü gibi kabul edilebilirler.

Ülkemizde mezenformasyonun neden yaygın olduğuna dair bazı çalışmalar yürütülmüş ve nedenler üç farklı düzeyde gruplanıyor. (108) İlk olarak bireysel düzeyde bazı bireyler, örneğin kadınlar, yaşlılar, düşük eğitimliler, yoksullar ve bu grupların kesişimleri, mezenformasyona karşı daha duyarlılar. Doğru ve yanlış bilgiyi birbirinden ayırt edemiyor, kolaylıkla paylaşıyorlar. Bu gruplar diğerlerine kıyasla daha az sosyal medya kullanırlar da, bazı platformlarda çok daha aktif olduklarından olumsuz etkileri daha fazla olabilir.

Bireylerin eleştirel düşünme becerilerinin, medya ve bilim okuryazarlıklarının düşük olması da mezenformasyon yaymalarını kolaylaştıran etkenler olarak ön plana çıkıyor. Bunlar eğitim sisteminin kusurları olarak görülebilir. Başta salgın olmak üzere kriz durumlarının yarattığı psikolojik durum, panik ve bilişsel kapasite eksikliği de bireyleri daha kırılgan hale getiriyor, ülkenin siyasal kültüründeki Komplocu Düşünce de kırılganlığı artıran bir faktör. (109)

İkinci düzeydeyse kurumsal faktörler yer alıyor; bunların en önemlisi de ülkedeki siyasal kutuplaşma nedeniyle hükümete

ve devlet kurumlarına güvenin siyasallaşmış olması. Bireyler, hükümetin eylemleriyle ilgili herhangi bir bilgiyi, sahip oldukları siyasal görüş ile değerlendiriyorlar, bu da hem hükümet hem de muhalefet hakkındaki yanlış bilgiyi sorgulamadan paylaşmalarına yol açıyor.

Başka bir kurumsal neden de ülkede uluslararası kuruluşlara duyulan şüphe. Başta Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası kuruluşların hem başarısız hem de sadece Batı'nın çıkarlarını savunduğuna dair bir algı bulunuyor bu da bu kuruluşlarla ilgili yanlış bilginin hızla yaygınlaşmasına yol açıyor. Ülkede yaygın olan Sevr Sendromu ve Komplocu Düşünce ile ilişkilendirilebilecek bu durum, siyasetçiler tarafından da sıkça kullanılmakta.

Başka bir kurumsal sorun da yine ülkedeki siyasal kutuplaşma nedeniyle özerk ve bağımsız olması gereken, örneğin Sağlık Kurulu, Merkez Bankası ya da Türk Tabipler Birliği gibi kurumlara duyulan güvenin de partizanlaşması. Bu kurumlar, yanlış bilgi karşısında güvenilecek kuruluşlar olarak görülüyorlar.

Ülkede mezenformasyona karşı kırılganlığı artıran üçüncü etken ise enformasyon ortamı. Yine ülkedeki kutuplaşmanın bir sonucu olarak, başta televizyon ve gazeteler olmak üzere medya araçları, hükümet ya da muhalefet destekçisi olarak ayrılmış durumda ve tarafsız olarak haber verebilecek, herkes tarafından itibar gören "orta saha" oyuncularının sayısı çok az. Bireyler, dahil oldukları siyasi kampa yakın olan mecraları daha doğru ve tarafsız bulurken, diğerlerinden

Gezi Protestoları döneminde dahi dezenformasyon kampanyaları yürütüldüğünü savunan Erdoğan, 2016 Darbe Girişimi'nin ardından 'Beşinci Kol' faaliyetleri terimini sıklıkla kullanmaya başladı.

gelen bilgilere şüpheyle yaklaşıyorlar.

Bu sorunla yakından ilişkili olarak bireylerin hem gerçek hayatlarında hem de sosyal hayatlarında sadece kendilerine benzeyenlerle bir arada olmalarına yol açan "Yankı Odaları" da farklı görüşlere maruz kalmalarını engelliyor, kendilerine benzeyen kişilerden gelen görüşleri paylaşma konusunda daha hevesli oluyorlar. Sosyal medya platformlarının denetlenmemesi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir sorunken,

az sayıda doğrulama kuruluşundan haberdar olan ve doğrulama alışkanlığına sahip olanların oranı çok az.

Bütün bunlar bir araya geldiğinde Türkiye'de mezenformasyon konusundaki kırılganlığın çok fazla olduğunu, bu nedenle de dezenformasyonun kolaylıkla yayılabildiğini görebiliyoruz. Kamu otoritelerinin dezenformasyonu engelleme çabalarını daha çok iç tehditlere yöneltmiş olmaları ve olası dış kaynaklı dezenformasyona karşı sistematik bir

çaba harcamamaları, bu kırılganlığı artırıyor.

Göç, ekonomik kriz, terör ve bölgesel silahlı çatışmalarla sürekli karşı karşıya kalan bir ülkede, bilgi düzensizliklerini sadece devlete yönelik tehditler olarak algılayan ve toplumsal dayanıklılığı artırmayı yok sayan bir kriz anında yaşanabilecek sorunları büyük ölçüde artırabilir. Bu kırılganlığın özellikle seçim süreçlerinde, hem dış hem de iç aktörler tarafından yoğun biçimde kullanılacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Türkiye haber medyasında profesyonelleşme sancıları

► Dr. Sarphan UZUNOĞLU

SON birkaç yıldır hapsedilen gazetecilerin ve ifade özgürlüğü ihlallerinin yüksek sayısı nedeniyle Türkiye’de yaşanan medya krizi, tüm dünyanın dikkatini çekti. Bu durumu, bu kriz ile ilgili yazılan akademik ve akademik olmayan yazıların yanı sıra, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin ve devlet kurumlarının raporlarında görülen kayda değer artış ile de gözlemek mümkün.

Tutuklu gazetecilerin sayısı ya da ifade özgürlüğüne yönelik rekor sayıda ihlalin yanı sıra, Türkiye’deki medya krizinin iki biçimde daha

doruğa çıktığı anlaşılıyor: Halkın medyaya karşı güvensizliğinin artışı ve medya endüstrisinin mali açıdan çöküşü. Bunlar birbirinden ayrı iki kriz gibi görünebilirler fakat haber endüstrisi de şu tüketici davranışından bağımsız değil: İnsanlar, daha önce kendilerine zarar vermiş bir ürünü tekrar tüketme konusunda tereddüt ederler.

Türk medya endüstrisi maalesef Laura Basu’nun tabiriyle ⁽¹¹⁰⁾ ‘medya hafıza kaybı’ndan mustarip ve toplum bu durumdan büyük zarar görüyor. Medya hafıza kaybı, Türkiye’nin yakın siyasi tarihinin medya tarafından çabucak un-

tulduğu, kuruluşların kendi haber arşivlerini bile görmezden geldiği ve editoryal izleme ve takip mekanizmasının yok olduğu bir medya ortamı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle bu bölüme başlarken, gazeteciliğin bir meslek olduğunu ve nihayetinde sürdürülebilir bir gelir modeline gerek duyduğunu hatırlamakta fayda var.

Gazeteyi bir nesne olarak düşündüğümüzde, aklımıza basılı bir gazete gelebilir ve gazeteci dendiğinde sokakta haber kovalayan bir muhabiri düşünebiliriz. Ancak bir ürün ve işletme olarak gazetenin macerası sadece haber

yapmaktan ibaret değildir. Gazetenin büfe-deki stanttan tüketiciye ulaşması ve hatta ondan önce Taksim Meydanı’ndaki nostaljik gazete satıcısının gazeteyi alma kararı sırasında bile düşünülmesi gereken bir süreç söz konusudur. Türkiye’de tarih boyunca, gazetelerin bir ürün olarak düşünülmesi zayıf kaldı. Bu durum, gazetenin bir meta olarak değeri ile ilgili dünya genelinde değişen algıya uyum sağlanmasında da bir senkronizasyon sorununa yol açtı.

Akademisyenler ve uzmanlar olarak, son yıllarda haberlerin bir ürün olarak ele alınmasına ilişkin krize mü-

dahale etmeye çalıştık. Ancak, Türkiye’de 2010’lu yılların ortasından itibaren derinleşen medya endüstrisi krizi, henüz çözüme ulaşmadı. Sorunun altında yatan temel nedenin haber merkezi kurucularının ve yöneticilerinin mali yönetim ve ekip yönetimi bilgisi olmaması olduğu anlaşılıyor. Maalesef, ürün tasarımı, kullanıcı deneyimine yönelik testler ve en önemlisi pazar araştırması gibi elzem adımlar atılmadan, birebir aynı hedef kitleye yönelik ve hiçbir farklı özelliği olmayan pek çok yeni ürün ve marka piyasaya sürüldü.

Elbette Türkiye’nin haber yayıncılığı endüstrisi hiçbir zaman küresel çapta önde gelen bir pazar olmadı. Uluslararası düzeyde performansı iyi olan ürünlerin taklit edilmesi, yerelleştirilmesi ve uygulanması her zaman ön planda oldu. Ancak, mevcut durumda, giderek artan otosansür ve iktidarın yetersizliği nedeniyle, hem ürün temelli düşünce hem de kaliteli gazetecilik bakımından uluslararası standartlardan uzaklaşıyoruz. İstisnalar elbette mevcut. Son yıllarda haber bültenleri, podcast yayınları ve doğruluk denetimi alanında dünya çapında tanınan markalar yaratık. Aposto, Podbee and Teyit.org gibi uluslararası düzeyde tanınan bu markaların ortak özelliği, geleneksel haber merkezlerinden değil de start-up kültüründen doğmuş olmaları.

Peki, haber endüstrisi neden gazetecilerin değil de gazetecilik işlevini yerine getiren projeler geliştiren genç girişimcilerin omuzları üzerinde yükseliyor?

Bu noktada Türkiye’deki medya ortamının

da görülen siyasi paralellik sorununa (medya kuruluşlarının siyasi ideolojiler ya da siyasi partiler ile ne ölçüde hizalandıkları) tekrar dönmek gerekiyor. Türkiye’deki çoğu medya kuruluşu, doğaları gereği, garip bir “kurtarıcı sendromundan” mustarip.

Küçük bir kasabanın yerel gazetesi ile milyonlarca okuyucuya sahip ana akım bir yayın, aynı konulara odaklanıyor. İçerik, yaklaşım ve hatta tasarım açısından birbirleriyle tıpatıp aynı olan pek çok haber platformuna rastlamak mümkün. Kurtarıcı sendromu, Türk medyasının parti medyası işlevi ile de bir ölçüde paralel gidiyor.

Türkiye’de pek çok haber sitesi, kampanyalarını desteklemek ya da uzun vadeli siyasi kariyerlerini oluşturmak isteyen milletvekili adayları tarafından kuruyor. Başka bir deyişle gazeteler, bilgilendirme işlevinden ziyade, siyasi iletişim işlevi bağlamında yatırımcılar tarafından tercih edilen bir araç haline geldi.

Hiper politikleşmiş bu ortamda, gazeteciler siyasi ilişkilerden uzak kalamadığı ve sıklıkla siyasi danışman ve benzeri rolleri üstlendikleri için kapsamlı bir profesyonelleşme gerçekleşemiyor. Profesyonelleşme ve orijinal ürün üretme yükü, gazetecilik geçmişini olmayan ama piyasayı iyi anlayan genç medya girişimcilerine kalıyor.

Tam da bu nedenle Türkiye’de sürdürülebilir gazetecilik projeleri söz konusu olunca akla deneyimli muhabirlerin ve editörlerin girişimleri yerine yeni nesil medya girişimleri geliyor. Yeni nesil kuruluşların da elbette start-up kültürü-

ne özel sorunlarla baş etmesi gerekiyor. Ancak 1970’li yılların kötü alışkanlıklarına saplanıp kalan ve tek yenilikçi adımı internette yayın yapmak olan genel haber merkezlerinden pek çok bakımdan farklılar. İnsan kaynaklarını yönetim mekanizmalarından liderlik türlerine kadar bu genç yayınların stratejileri ve imajları, alanın kurallarını belirleyen teknoloji platformları, reklam verenler ve tüketici tarafından tercih edilecektir.

Peki, 2010’lu yılların başında ya da ortasında gazetecilerin kurduğu haber merkezleri neden yeni medya ortamına uyum sağlayamıyor? Platformlar ile neden güvensizliğe dayalı bir ilişkileri var? Bir gelir modeli yaratma hususunda neden zorlanıyorlar?

Teknolojiler ve onları gelir kaynağına dönüştürme hususunda da ilginç bir muhafazakârlık mevcut. 1990’larda anaakım medyanın klijentalist uygulamaları nedeniyle editör kadrosu, reklamcılar ve sponsorlar ile olan ilişkileri yolsuz olarak görmeye başladı. Editörlük deneyimi olan ve hibe programlar ve bağımsız yatırımcıların yardımı ile kendi haber merkezlerini kuran gazeteciler, siyasi duruşları nedeniyle reklam ve sponsorluk gibi yaygın mali fırsatları kullanmadı. Elbette, reklam verenlerin medya planlamalarını yaparken kitlelere ulaşma potansiyeli yerine siyasi konumu temel almak gibi hiper politikleşmiş alışkanlıkları da bu süreci zorlaştırdı. Yine de çoğu gelir modeli, yeni medyada yayın yapan ancak eski nesil tarafından yönetilen haber merkezlerinin erişiminin dışında kaldı. Çünkü

izleyiciyi/okuyucuyu düşünmeden tasarlanan içerik stratejileri ve biçimleri, gelir kaynağı haline getirmeye uygun değildi: Çoğunlukla iyi niyetle hazırlanmış ve farklı kesimlerin seslerini duyurarak demokratik amaçlara hizmet eden haberler, haber merkezinin sürdürülebilirliği bakımından fayda sağlamıyor. Bu durum da haber merkezlerinin sorunu çözmez ama mali yetersizliğe çare bulan farklı hibe programları arayışına girdiği bir kısır döngüye yol açıyor. Hibe programları ile sürdürülebilir teknolojilere ya da bu kapasiteyi oluşturan programlara yatırım yapılmadığı takdirde kısa vadede bu döngünün kırılması zor gözüküyor.

Elbette ülkedeki kanun ve düzenlemelerin kısıtlayıcı etkisini görmezden gelmek yanlış olur. Dahası, konu sadece sansür ve kısıtlamalar da değil. Aslında, ülkedeki tık tuzağı rejimi ve içeriği kopyala-yapıştırıya dayalı uygulamayı tetikleyen telif hakkı kanunları ve mahkeme kararları da süreci daha da zorlaştırıyor. Resmi ilanların dağıtımını dâhil hemen hemen tüm süreçlerde hiper politikleşme ve yolsuzluk mevcut.

Sonuç olarak, Türkiye’deki medya ekosisteminin çeşitli konuların ve çözümlerinin bir karışımını içerdiğini söylemek mümkün. Ülkenin siyasi ve mali durumu ve ilgili aktörlerin aldığı kararlar medya sisteminin nasıl gelişeceğini belirleyecek. Gelecekte, yeni medyanın iş modelini, hedef kitesinin ihtiyaçlarını ve teknolojinin seyri ile ilgili soruları ele almamız gerekecek.

*Doğrulama platformu
Teyit'in üniversite öğrencileri için
düzenlediği bir eğitimden*

Zorluklardan doğan çözümler: 'iyi' gazetecilik örnekleri çoğalıyor

► Selin UĞURTAŞ

Türkiye'de gazeteciliğin son 100 yılını gözden geçirdiğimizde, medyayı kontrol altına almak ve siyasi amaçlarına hizmet edecek şekilde yönetmek isteyen iktidarlar ile haber verme görevini layıkıyla yerine getirmek isteyen gazeteciler arasında süregelen bir mücadele görüyoruz.

Raporun başında yer alan, 1920'lerden 1970'lere gazetecilik tarihini özetleyen yazı-

sında Dr. Recep Yaşar, Cumhuriyet tarihinde tanık olduğumuz tüm iktidarların, gazeteciliğin kamusal denetim ve halkı bilgilendirme görevlerinden rahatsızlık duyduğunu ve gazeteleri birer propaganda aracı olarak kullanmaya heves ettiklerini aktarıyor.

Türkiye gazetecilik tarihini 1970'lerden günümüze takip eden, IPI'nın önceki yönetim kurulu üyelerinden Ferai Tınç ise, gazeteciliğin AKP-MHP iktidarında karşı karşıya

kaldığı tahribatın, Cumhuriyet tarihi boyunca emsali görülmemiş bir seviyeye ulaştığını ifade ediyor. Rapor boyunca yer alan, siyasi baskılardan saldırılara, finansal engellemelerden medya sahipliğine kadar birçok konuda aktarılan bilgiler, Tınç'ı doğrular nitelikte.

Bugün Türkiye, Rusya'nın ardından en fazla sayıda gazetecinin hapis cezasına çarptırıldığı ülke olarak dikkat çekiyor. Yalnızca mesleklerini icra etmek, gazetecilerin

cezalandırılmasına sebep olurken, gazetecilere yönelik saldırılar ve işlenen cinayetler, hala cezasızlıkla sonuçlanıyor.

Sıklıkla artan kutuplaşmadan söz edilen bir ülkede, ana akım medya tek kutuplu bir düzene geçmiş görünüyor: 2022 yılında yayınlanan bir rapor, Türkiye'de ana akım medya gruplarının tamamının iktidar kontrolüne geçtiği ortaya koyuyor. Bu süreçte Kürt, kadın, azınlık ve LGBTİ+ gazetecilerin ise karşı karşıya ol-

dukları oldukça ciddi, ilave baskı ve sorunlar var.

Bu şartlar altında 'iyi' gazetecilik yapmanın ne ölçüde mümkün olduğu, tartışmaya açık. Yazısında bu soruya yanıt arayan IPI Türkiye Başkan Yardımcısı İpek Yezdani, RTÜK baskısına, para cezalarına ve sınırlı imkanlara rağmen, nitelikli gazeteciliğin hayatta olduğunu ve ana akıma kafa tutacak okur sayısına ulaştığını vurguluyor.

Son dönemde dikkat çeken, başarılı gazetecilik girişimlerine baktığımızda da, arkalarında, tarafsız ve güvenilir gazeteciliği yeniden yeşertmek isteyen, bu mesleği uluslararası standartlarda icra etmeyi hedefleyen genç gazeteciler görüyoruz.

'Haberleri, okuyucunun aklına saygı duyarak veriyoruz'

Medyadaki önemli boşlukları doldurmak için kolları sıvayan bu gazeteciler, okurlarıyla kurdukları güven ilişkisini önemsiyor ve 'iktidar yanlısı' veya 'muhalif' gibi sınıflamaları tümten reddederek, belli ilkelerden taraf, ancak siyasi olarak tarafsız bir noktaya konumlanmaya dikkat ediyorlar.

2016 yılında dezenformasyonla mücadele etmek için kurulan doğrulama platformu Teyit'in Eş Kurucusu ve IPI Üyesi Gülin Çavuş, kuruluşundan itibaren Teyit'in finansal ve editoryal bağımsızlığına, şeffaflığına ve yayın ilkelerine bağlılığına büyük özen gösterdiklerini söylüyor.

Teyit, tüm doğrulamalarını, şeffaflıkla yayınladığı metodolojisi doğrultusunda gerçekleştiriyor. Bu metodoloji, şüpheli bilgilerin nasıl seçildiğini ve önceliklendirildiğini, ayrıca hangi kriterler doğrultusunda değerlendirildiğini netlikle ortaya koyuyor. Çavuş'a göre bu yaklaşım,

Teyit, tüm doğrulamalarını, şeffaflıkla yayınladığı metodoloji doğrultusunda gerçekleştiriyor.

medyada yaygınlaşması gereken bir pratik.

'Bizim metodolojimiz var, çünkü medya etiğinin bu olması gerektiğine inanıyoruz. Hatalı bilginin bu kadar çok olduğu bir ortamda, medyaya da sorumluluklarını hatırlatmaya çalışıyoruz. 'Daha fazla tık almak için veya ideolojik görüşün nedeniyle yanlış bilgi paylaşamazsın, burada denetleniyorsun,' diyoruz. Aslında biz, hem kullanıcıları güçlendirmeye hem de medyaya 'yanlış bilgi yayamazsın' demeye çalışıyoruz.'

Niteliksiz haberlerin bollaştığı ve gürültüyü dindirmenin giderek zorlaştığı bir ortamda,

önemli haberleri derleyerek tarafsız bir dille paylaşan günlük haber bülteni Kapsül de yayın hayatına, 'güvenilir' bir alternatif sunma hedefiyle başlamış.

IPI üyesi Minez Bayülgen ve Tunca Öğreten tarafından kuruluşundan bu yana Kapsül'de görev alan ve şu anda platformun genel yayın yönetmenliğini yürüten Emrah Temizkan, 'eski dönemin ana akımında gibi konumlanmayı' amaçladıklarını söylüyor:

'Haberleri, herhangi bir yorum yapmadan, okuyucunun aklına saygı duyarak, düşünebileceğinin, yorum yapabileceğinin,

muhakeme kabiliyeti olduğunun bilincinde olarak vermeye çalışıyoruz. Medyanın yüzde 95'inin durumunu konuşmaya zaten gerek yok, fakat geri kalan yüzde beşte de haberler bu şekilde verilmiyor. Biz, böyle bir alternatif yaratmak istedik. Hiçbir parti aidiyeti olmayan, daha önce hiçbir siyasi oluşumda bulunmamış, gazetecilik yapma hevesiyle yola çıkan bir ekip.'

İktidar yanlısı medyanın karşısında giderek belirginleşen bir 'muhalif' medyanın yer aldığı günümüzde, 'kutuplar üstü' gazetecilik yapma çabaları, şüphesiz bazı zorlukları da beraberinde getiriyor.

Temizkan, artık medyaya güven duymayan toplumun, gazeteleri ve gazetecileri hemen yaftalamaya çalıştığını söylüyor ve bunu 'bağımsız insanların, yalnızca gazetecilik yapmak isteyen insanların da bu işi yapabileceğinin unutulmasına,' bağlıyor.

Türkiye'de giderek yaygınlaşan 'muhalif gazeteci' tanımının oldukça sorunlu olduğunu vurgulayan Temizkan, bu tanımın, gazeteciliğin özünde bulunan, açık arama, yanlışları sorgulama ve muhalefet etme yaklaşımından oldukça farklı olduğuna dikkat çekiyor:

'Türkiye'de şu anda iktidar tarafında olmayanlar muhalif olarak adlandırılıyor ve kendilerine 'muhalif gazeteci' diyen insanlar da bunu çok çabuk kabullendi. Oysa bu, çok büyük bir çelişki. Bu insanların muhalif sıfatını alma sebebi, iktidar yanlısı olmamaları. Ancak bu durum, durdukları yerin iktidar olması halinde nasıl bir konum alacaklarına dair bir soru yaratıyor. Bu, oldukça sağlıksız.'

Çavuş da tarafsız duruşunun Teyit'i herhangi bir baskıdan korumadığı gibi, aksine, bugüne kadar her kesimden sert eleştiriler almasına neden olduğunu söylüyor. Yine de bu ısrarlarının, 'sessiz çoğunluğun' gözünde karşılık bulduğuna inanıyor.

'Tarafsızlık ve şeffaflık, kullanıcının gözünde güven inşa etmemizi sağladı. Sosyal medyada gören, takip eden, takdir eden ama bunu asla dile getirmeyen sessiz bir çoğunluk var. Şüphe etmenin, merak etmenin bir çekiciliği olduğunu, kaynak araştırmanın önemli olduğunu, bir düzeyde yerleştirdik.'

Sponsorlar, siyasi haberlerden kaçınıyor

Medyadaki olumsuzlukları gören ve daha iyi pratikler yerleştirmek iste-

yen yeni girişimlerin en çok zorlandıkları konulardan biri ise, hiç şüphesiz, finansal sürdürülebilirlik. Reklam verenlerin siyasi içeriklerden kaçtığı veya editoryal bağımsızlığa gölge düşürebildiği, okurların ise habere para vermek istemediği bir ortamda, nitelikli gazetecilik yapabilmek, iş yönetimi anlamında da yaratıcı çözümler üretmeyi gerektiriyor.

Örneğin Kapsül'de, günlük haberlerin derlendiği 'Günlük Doz'un yanı sıra, 'Business', 'Spor', 'Kültür' ve 'Pazar' isimli dört bülten daha hazırlanıyor. Temizkan, en çok takip edilen bültenin, 'Günlük Doz' olduğunu, ancak buna karşın bu bültenin sponsorlar tarafından tercih edilmediğini aktarıyor.

'Sponsorlar, 'Günlük Doz'a girmek istemiyorlar. Türkiye'nin gündemini karanlık ve sıkıcı buluyor, orada olmak istemiyorlar. Daha çok kültür, spor bültenlerini tercih ediyorlar. Öte yandan, kültür

bülteninde bile manşet seçimlerinden dolayı bazı sponsorların geri çekildiği oldu. Markalar korkuyorlar; söz konusu kültür bülteni bile olsa, Türkiye'nin gündemine doğrudan etki eden herhangi bir şeyin içinde olmak istemiyorlar.'

Bu konuda ödün vermeseler de, sponsorların yaklaşımından oldukça zorlandıklarını ifade eden Temizkan, ideal finansal modelin, okuyucu destekli olduğunu, ancak bu finansal modeli Türkiye'de uygulamanın oldukça zor olduğunu savunuyor.

'Bizde gazetecilik, ucuz işçilik gibi görülüyor; bir metin var ve herkes onu basıyor, gibi. Ama aslında yaptığımız işin arkasında çok büyük bir emek var. Okuyucu ise 'internette bir sürü bedava içerik varken sana neden para vereyim,' noktasında,' diyen Temizkan, bu sorunun, bültenlerde daha fazla özel habere yer vererek aşılabileceğini düşünüyor.

'Sorunu ve çözümünü iyi anlayıp finansal gelir modeline dönüştürmeye çalışıyoruz'

Kurucuları arasında IPI üyesi Uraz Kaspar'ın da bulunduğu podcast ağı ve prodüksiyon girişimi Podfresh de finansal sürdürülebilirlik sorununu, gelir kaynaklarını çeşitlendirerek ve kurumsal şirketlerle çalışarak aşıyor. Podfresh kurucularından İlkan Akgül, finansal modellerini şöyle anlatıyor:

'Yaklaşık iki yıldır, büyük kurumsal şirketlerin podcast trendine uyumu çok iyi. Bu şirketleri, küresel ölçekli projelerini bizimle yapıyorlar. İkinci olarak, yayınların içine reklam alabiliyoruz. Son olarak da bir akademi birimimiz var; şehir şehir gezerek veya online atölyeler veriyoruz. Bu sonuncusu için fon alıyor, bütçeyi eğitmen ve yayıncılarımıza dağıtıyoruz.'

Bugüne kadar Podfresh bünyesinde 300'den fazla podcast yayınladıklarını ve yayıncılara hosting, editing ve dağıtım konularında destek olduklarını aktaran Akgül, odaklarının her zaman gazetecilikte olduğunu, nitelikli gazeteciliği devam ettirebilmek için bir denge tutturmaya uğraştıklarını anlatıyor.

'Türkiye'de en çok ilgi gören, dinlenen podcastler, haber podcastleri. Kısa Dalga ve Medyascope ile çalışıyoruz. Şu anda Podfresh'in altında, bütün

Türkiye haber ekosisteminin podcastleri var. Onlara her zaman destek oluyoruz ve gurur duyduğumuza söyleyebileceğim nokta bu: Medya haber ekosistemine büyük katkı sağladığımızı düşünüyorum.'

Finansal sürdürülebilirlik konusunda yenilikçi bir yöntem izleyen girişimlerden biri de Teyit. İlk kurulduğu dönemde Teyit'in hibelerden yararlandığını aktaran Çavuş, bu süreçlerde hibe verenlerle diyalog içerisinde olduklarını ve medyanın gerçek ihtiyaçlarını aktarmaya gayret ettiklerini aktarıyor.

Teyit'in çalışmalarını, kendisine uygun olmayan hibelere göre değiştirmek yerine farklı bir model geliştirmeye çalışmalarını ise, bu konudaki başarılarının önemli sebeplerinden biri olarak görüyor.

'Şu an biz Facebook üçüncü taraf haber doğrulama programından ve TikTok'un doğrulama programından ciddi bir gelir elde ediyoruz. Bu, bizim finansal sürdürülebilirliğimizin en önemli kısmı. Ama bu kendiliğinden olmadı; yaklaşımımız hep şöyle oldu: Sorunu, öğelerini, sorumlularını, paydaşlarını iyi anlamak

ve onlarla iletişime geçip birlikte nasıl çözüm bulabileceğimizi düşünmek. Ve, yapabiliyorsak, bunu bir finansal gelir modeline dönüştürmek.'

'Neyi değiştirmek istediğimizi hep hatırlamak gerekiyor'

Peki medyanın farklı parkurlarında, oldukça başarılı işler yapan bu isimler, Türkiye'de medyanın geleceğini nasıl yorumluyor?

Akgül'e göre Türkiye'de gazeteciler, haberin hikayesini yansıtmak için büyük olanaklar sunan podcast mecrasından hala yeterince faydalanamıyor.

Ellerinde geriye dönük önemli bir veri seti olduğunu söyleyen Akgül, bunu analiz ettiklerinde, hem dinleme sayısında hem de tekil dinleyici sayısında ciddi artış olduğunu ve bunun önümüzdeki beş senede daha da artmasını beklediklerini söylüyor.

'Şu anki medyanın haber kısırlığının, haberlerin kötülüğünün, sıcak haber alamamızın bence kurtuluş noktası podcastler: Maliyet az, üretim kolay, yayın alma ve dağıtım kolay.

Üstelik ses, çok fazla şeyi aktarabileceğin, boyut katabileceğin bir mecra. Tamamen senin tekelinde olan, dağıtımını senin üstlendiğin, iyi bir gazeteci ve iyi bir haber anlatıcısıysan, haberlerini insanlara en iyi şekilde ulaştırabileceğin bir yer.'

Akgül, gazetecilerin görevinin bir haberi kop-yala-yapıştır ile vermek olmadığını hatırlatıyor. 'Bugün artık haberden bol bir şey yok. Mesele haberin gerçek içeriğini, hikayesini yansıtabilme.'

Niteliksiz haberlerin ve hatalı bilginin oldukça fazla olduğu, gazeteciliğin temel ilkelerinin ise giderek köşeye itildiği bu dönemde, yalnızca yaratıcı ve yenilikçi modeller geliştirmek değil, gazetecilik mesleğini demokrasiler için vazgeçilmez kılan temel niteliklerine sahip çıkmak gerekiyor.

Temizkan'a göre okurun medyaya güvenmemek için haklı sebepleri var, ancak bu güveni mutlaka yeniden tesis etmek gerekiyor:

'Türkiye aslında okuyan bir toplumdu. Milyon tirajlı birden fazla gazetenin satıldığı, ana haber

bültenlerinin izlenme rekorları kırdığı, çok meraklı, ilgili bir ülke burası,' diyor ve ekliyor: 'Bence okurun güvenini yeniden yaratacak şey, bizim de yapmaya çalıştığımız gibi, yorum katmadan, yönlendirmeden, okuyucuya bırakarak ve saygı duyarak haber yapmak.'

Çavuş ise tüm bunları yaparken Amerika'yı yeniden keşfetmenin gerekli olmadığını, ancak dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmek ve Türkiye'de nasıl fayda sağlayabilecekleri üzerine düşünmek gerektiğini vurguluyor. Çavuş'a göre bu süreçte önemli olan, neyi, nasıl değiştirmek istediğinizi hep anımsamak:

'Bütün bunlar, büyük oranda, yola hangi amaçla çıktığınızı bilmekle alakalı. Siz nasıl bir dünya hayal ediyorsunuz? Bu dünyaya ulaşmak için neleri yapmak istiyorsunuz? Hangi hedef kitleyle ve hangi yöntemlerle yapacaksınız? Karşınıza koyduğunuz sorunlar neler? Rüzgara kapılmadan hedefe doğru gitmek ve neyi değiştirmek istediğimizi kendimize hep hatırlatmak gerekiyor.'

Podfresh'in akademi birimi, şehir şehir gezerek atölyeler düzenliyor.

1. Bu yazı Türkçe kaleme alınmıştır. Son okumadaki katkılarından dolayı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Araştırma Görevlisi Ezgi Kaya Hayatsever'e ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Örgütlenme Özgürlüğü Projesi Politika İzleme Uzmanı Hakan Ataman'a çok teşekkür ederim.
2. Winch, S. P. 1997. Mapping the cultural space of journalism: how journalists distinguish news from entertainment. Westport, Connecticut: Praeger.
3. Carlson, M. 2015. Introduction: The many boundaries of journalism. In : Carlson, M. and Lewis, S. C. eds. Boundaries of Journalism: Professionalism, Practices and Participation. Abingdon: Routledge, pp.1-18.
4. Carlson, M. 2019. Boundary work. In: Vos, T. P et al. eds. The International Encyclopedia of Journalism Studies, 1-6.
5. Carlson, M. and Lewis, S. C. 2020. Boundary work. In: Wahl-Jorgensen, K. and Hanitzsch, T. eds. The Handbook of Journalism Studies. 2nd ed. New York and London: Routledge, pp.123-135.
6. Bu kavram " belirli medya kuruluşlarının sistematik olarak belirli siyasi grupların görüşlerini ve gündemini yansıttığı bir ilişki modelini ifade eder" (Örnebring 2020).
7. Yeşil, B. 2016. Media in New Turkey: The Origins of an Authoritarian Neoliberal State. Oxfordshire: University of Illinois Press, 70.
8. Adaklı, G. 2001. Yayıncılık alanında mülkiyet ve kontrol. In: Kejanlıoğlu, D. B., Adaklı, G. and Çelenk, S. eds. Medya politikaları. Ankara: İmge, pp. 145-203, 156.
9. Uludağ, A. 2021. Türkiye'de hükümete yakın medyaya para aktı. Deutsche Welle Türkçe 28 May. <https://www.dw.com/tr/türkiyede-hükümete-yakın-medyaya-para-aktı/a-57699280>.
10. BBC News Türkçe. 2022. Basın Meslek Örgütleri, Evrensel gazetesinin resmi ilan ve reklam yayınlama hakkını iptal eden basın ilan kurumuna tepki gösterdi.
11. Cumhuriyet. 2022. AYM'den BİK'in ilan ve reklam kesme cezası hakkında karar. 10 August. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/aymden-bikin-ilan-ve-reklam-kesme-hakkinda-karar-1967865>.
12. Karar. 2018. Kamuoyuna ve okurlarımıza zaruri bir açıklama. 12 November. <https://www.karar.com/kamuoyuna-ve-okurlarimize-zaruri-bir-aciklama-1027209>.
13. Yeşil, B. 2018. Authoritarian Turn or Continuity? Governance of Media through Capture and Discipline in the AKP Era. South European Society and Politics 23(2), pp. 239-257.
14. Yeşil, B., Sozeri, E. K. and Khazraee, E. 2017. Turkey's Internet Policy after the Coup Attempt: The Emergence of a Distributed Network of Online Suppression and Surveillance. Philadelphia: Internet Policy Observatory, Annenberg School for Communication, University of Pennsylvania.
15. Human Rights Watch. 2022. Turkey: Dangerous, Dystopian New Legal Amendments: New Censorship Threat with Elections Looming. <https://www.hrw.org/news/2022/10/14/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments>.
16. Twitter. 2022. Removal Requests. <https://transparency.twitter.com/en/reports/removal-requests.html#2021-jul-dec>
17. Twitter. 2023. Turkey. <https://transparency.twitter.com/en/reports/countries/tr.html>
18. Freedom House. 2023. Freedom on the Net 2022: Turkey. <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2022>
19. Karatas, D. and Saka, E. 2017. Online political trolling in the context of post-Gezi social media in Turkey. International Journal of Digital Television 8 (3), pp. 383-401.
20. Karan, U. 2022. Medya Özgürlüğünün 20 Yılına Bir Bakış: 2001-2021. IPS İletişim Vakfı. https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/003/705/original/MedyaOzgurlugunun20YilinaBirBakis_v02.pdf?1668423227
21. Martin, N. 2020. The Securitisation of News in Turkey: Journalists as Terrorists? Palgrave Macmillan.

16

22. ECHR Anter ve Diğerleri / Türkiye Davası, HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item-id%22:%7B%22001-214104%22%7D%7D>
23. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Öldürülen Gazeteciler. <https://www.tgc.org.tr/oldurulen-gazeteciler.html>
24. Arslan, R. 90'larda ne olmuştu? İsmet Sezgin: Birtakım öldürmeler, hapsetmeler, bir mücadele, BBC Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150903_90lar_3_ismet_sezgin_roportaj
25. Gülcan, E. Öldürülen Gazeteciler ve Cezasızlık - Halit Güngen Cinayeti, Bianet. <https://bianet.org/bianet/hukuk/141915-halit-gungen-cinayeti>
26. Adal, H. Cezasızlığın sembolü: Gazetecilere saldırılar, Bianet. <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/237897-cezasizligin-sembolu-gazetecilere-saldirilar>

19

25. The State of the Media. <https://cmds.ceu.edu/sites/cmcs.ceu.hu/files/attach>
26. "Türkiye'de 'Yeni Ana Akım' Yükseliyor". <https://freeturkeyjournalists.ipi.media/tr/ipi-turkiye-dijital-medya-raporu/>

20

27. Şenol, F. Bab-ı Ali yokuşunda kadın olmak: Türkân Türker, Gazete Duvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/babiali-yokusunda-kadin-olmak-turkan-turker-makale-1559553>

28. İnceoğlu Yasemin, Korkmaz Yeşim (2002), Gazetecilik 24 Saat: Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler, BAS-HAŞ & Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, s.26.

29. Küçüksarp, M. Basın tarihimizin ilk kadın emekçisi: Selma Rıza, Bianet. <https://bianet.org/biamag/toplum/205294-basin-tarihimizin-ilk-kadin-emekcisi-selma-riza>

30. Topuz, Hıfzı (2003), II.Mahmut'tan Holdinglere: Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, s.401.

31. Çiçek, A. C. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 269-284.

32. Ayşe Asker (1991) Kadın Gazeteciler, Gazeteciler Cemiyeti yayınları, ss.99-100.

33. Mardin- Aslı Davraz (1998) Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996 Hanımlar Alemi'nden Roza'ya, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.3

34. Vasfiye Özkoçak, İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/vasfiye-ozkocak>

35. Gazeteci kendini haber yaparsa... (2009) Cum-

huriyet. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/gazeteci-kendini-haber-yaparsa-90360>

36. İnceoğlu Yasemin, Korkmaz Yeşim (2002), Gazetecilik 24 Saat: Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler, BAS-HAŞ & Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 256-257.

37. TGC Kadın Gazeteciler Komisyonu anketinin sonucu: Kadın gazeteciler kariyer hedefine geç ulaşıyor (2021) Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. <https://tgc.org.tr/aciklamalar/2837-tgc-kad%C4%B1n-gazeteciler-komisyonu-anketinin-sonucu-kad%C4%B1n-gazeteciler-kariyer-hedefine-ge%C3%A7-ula%C5%9F%C4%B1yor.html>

38. Kahraman Dudu, TÜRK BASININDA KADIN GAZETECİLERİN YÖNETİM KADEMELERİNDE TEMSİLİ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/42056.pdf>.

39. Medyada Kadının Adı Yok, ödülü var (2021) İnternet Haber. <https://www.internethaber.com/medyada-kadının-adi-yok-odulu-var-1122257h.htm>

40. Kızılkaya, E. (2019) It won't always be like this: How to prepare Turkey's journalists for a freer era. International Press Institute. https://freeturkey-journalists.ipi.media/wp-content/uploads/2019/07/IPI-Report-Turkey-for-print-11072019.pdf?mc_cid=b3b6f6a186&mc_eid=f652a52c3a

25

41. Orhan Sakin, "1914 Nüfus İstatistiğine Göre Ermeni Cemaatinin Nüfusu," erişim: <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1914-nufus-istatistigine-gore-ermeni-cemaatinin-nufusu/>

42. Today's Zaman: "Foreign Ministry: 89,000 minorities live in Turkey," (Dışişleri Bakanlığı: Türkiye'de azınlık mensubu 89 bin kişi yaşıyor) erişim: <https://web.archive.org/web/20100501063653/http://www.todayzaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=161291>

43. AA: "Oldest-running' Armenian daily marks 110th anniversary," (En eski Ermeni gazetesi 110. yılını kutluyor) erişim: <https://www.aa.com.tr/en/culture-and-art/oldest-running-armenian-daily-marks-110th-anniversary/1027297>

44. Agos: "Azınlık gazeteleri için zorlu dönem," erişim: <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/23925/azinlik-gazeteleri-icin-zorlu-donem>

45. Jurno: "Apoyevmatini ve Mihail Vasiliadis: Bitmeyen Hikaye," erişim: <https://jurno.com.tr/apoyevmatini-mihail-vasiliadis>

46. Bianet: "Nüfus Azalınca Rum Aileler Aralarında Bile Türkçe Konuşur Oldu," erişim: <https://bianet.org/bianet/bianet/105068-nufus-azalinca-rum-aileler-aralarinda-bile-turkce-konusur-oldu>

47. Politico: "The Turkish Kristallnacht," (Türkiye'nin Kristal Gecesi (Kırık Camlar Gecesi) erişim: [https://www.politico.eu/article/the-turkish-kristall-](https://www.politico.eu/article/the-turkish-kristallnacht/)

nacht-greece-1955-pogrom-polites-orthodox/

48. Greek Reporter: "September 6, 1955: the Violent Istanbul Pogrom Against Greeks," (6 Eylül, 1955: İstanbul'da Rumlara Yönelik Şiddetli Saldırı) İsterişim: <https://greekreporter.com/2022/09/06/september-6-1955-the-violent-istanbul-pogrom-against-greeks/>

49. DW: "Hrant Dink: Life in jail for ex-officers involved in murder," (Hrank Dink: Cinayete karışanlara müebbet hapsi) erişim: <https://www.dw.com/en/hrant-dink-murder-turkish-court-sentences-several-people-to-life-in-prison/a-57015318>

50. Avlaremos: "Aradan tam 13 yıl geçti," erişim: <https://www.avlaremos.com/2016/11/19/15-kasim-2003-aradan-tam-13-yil-gecti/>

51. Amnesty: "A prison of silence - the death of journalism in Turkey," (Sessizlik hapsi-Türkiye'de gazeteciliğin ölümü) erişim: https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2017/02/free-turkey-media/?utm_source=google&utm_medium=cpc&gclid=Cj0KCQjwm-N2iBhCrARISAG_G2i7REIAoz-gnI9ROm82N9cnLvZDjNvAvLjhRYbdj-8Xdre_sdaubBllaAtuLEALw_wcB

52. Huseyin Yakar: "Tarihinde ilk kez bir İçişleri Bakanı'nın ziyaret ettiği Ermenice gazete, 112 yaşında," erişim: <https://www.indyturk.com/node/89566/r%C3%B6portaj/tarihinde-ilk-kez-bir-i%C3%A7i%C5%9Fleri-bakan%C4%B1n%C4%B1n-ziyaret-etti%C4%9Fi-ermenice-gazete-11>

29

53. Öldürülen gazeteciler. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. <https://www.tgc.org.tr/oldurulen-gazeteciler.html>

54. İnce, E. (2016) 'Özgür Basın'ın tutsak yılları, Bianet. <https://bianet.org/bianet/medya/160894-ozgur-basin-in-tutsak-yillari>

55. Silvan'da polis DiHA ve Özgür Gün TV muhabirlerini gözaltına alırken başlarına silah dayadı (2015) Evrensel. <https://www.evrensel.net/haber/262000/silvanda-polis-diha-ve-ozgur-gun-tv-mu->

habirlerini-gozaltina-alirken-baslarina-silah-dayadi

56. imc tv kameramanı Refik Tekin Cizre'de vuruldu (2016) BirGün. <https://www.birgun.net/haber/imc-tv-kameramani-refik-tekin-cizre-de-vuruldu-101288>

57. Önderoğlu, E. (2016) 'Cemaat' ve Kürt Medyasına OHAL Kapatma ve Tutuklamaları, Bianet. <https://bianet.org/bianet/medya/179847-cemaat-ve-kurt-medyasina-ohal-kapatma-ve-tutuklamalari>

58. Ruşen Takva ile yapılan görüşmeden.

32

59. O'Neil, M.L. et al. (2022) Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu 2022 Yılı Araştırması. KAOS GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Çalışmaları Merkezi. <https://kaosgldernegi.org/images/library/o-zel-sekto-r2022.pdf>

60. O'Neil, M.L. et al. (2022) Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu 2022 Yılı Araştırması. KAOS

GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Çalışmaları Merkezi. <https://kaosgldernegi.org/images/library/kamu-c-alis-anlari-2022.pdf>

61. Tar, Yıldız (2022) 2021 Medya İzleme Raporu. KAOS GL. <https://kaosgldernegi.org/images/library/medya-i-zleme-2021-web.pdf>

62. Ankara'da nefret çağrıları serbest, Onur Yürüyüşü yasak (2022) Yeşil Gazete. <https://yesilgazete.org/ankarada-nefret-cagrilari-serbest-onur-yuruyusu-yasak/>

34

63. O dönem Türkiye'de özel televizyon yayıncılığı yapmak Anayasanın 133. Maddesine aykırıydı ancak Star TV Özal'ın desteğini alarak Magic Box aracılığıyla uyu üzerinden Almanya'dan yayın yapmaya başlamıştı. Böylelikle yasaya karşı bir suç oluşturmayacaktı. Özel televizyon yayıncılığı ancak 1994 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) kurulmasıyla yasal zemine oturdu.

64. Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye'de Medya Endüstrisinin Dönüşümü. *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 67-84.

65. Yeşil, B. (2016) The Origins of an Authoritarian Neoliberal State. University of Illinois.

66. 2009 yılında, Maliye Bakanlığı, Doğan Holding'e 826 milyon TL'lik vergi cezası keser. Doğan Holding'e rekor ceza (18 Şubat 2009) Erişim <https://www.cnnturk.com/ekonomi/sirketler/dogan-holdinge-rekor-ceza>

67. Genel Yayın Yönetmenimiz Bülent Arınç! (27 Eylül 2011) <https://bianet.org/bianet/siyaset/132993-genel-yayin-yonetmenimiz-bulent-arinc>

68. Ayşenur Arslan CNNTürk'te yaşadıklarını anlattı (23 Ekim 2013) Erişim: <https://www.odatv4.com/guncel/ayсенur-arslan-cnnturkte-ya>

sadiklarini-anlattı-2610131200-46737

69. Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye'de Medya Endüstrisinin Dönüşümü. *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 67-84.

70. Star TV, Kanal 24: Halk Bankası, Star gazetesi ve Kanal 24'e reklam dışı 1 milyon 600 bin TL ödemiş

71. <https://t24.com.tr/haber/halk-bankasi-star-gazetesi-ve-kanal-24e-reklam-disi-1-milyon-600-bin-tl-odemis,284100>

72. İBB'den en fazla ihale alan şirketlerinin başında iktidara yakın Kalyon İnşaat geliyor: AKP döneminde <https://t24.com.tr/haber/akp-doneminde-ibb-den-cengiz-kalyon-limak-kolin-ve-ma-kyol-a-17-milyar-tl-verilmis,987886>

"Türkiye'de Medya Kimin Elinde" 27 Ekim 2016

Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde>

73. "5 Soruda AKP döneminde medyanın dönüşümü" 23 Ocak 2020 Erişim: <https://www.birgun.net/haber/5-soruda-akp-doneminde-medyanin-donusumu-285105> "Medya Sahipliği İzleme Projesi Türkiye" <https://turkey.mom-rsf.org/en/>

36

74. Naughton, J. (2018). Has the internet become a failed state? the Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/technology/2016/nov/27/has-internet-become-failed-state-crime-cyberspace>

75. Van Buren, P. (2016). Commentary: True or false, Trump's tweets beat the media at its own game. U.S. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-trump-twitter-commentary-idINKBN13R1C2>

76. Journo. (2020). Turkey's Journalists' Union depicts grim picture in report on World Press Freedom Day. Journo. Retrieved from <https://journo.com.tr/tgs-press-freedom-report-2020>

77. RSF's Türkiye Report. (2023). Retrieved from <https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye>

78. Journo. (2022). Turkey's leading journalism organizations condemn 'disinformation bill'. Journo. Retrieved from <https://journo.com.tr/turkey-disinformation-law>

79. Calhoun, C. (1993). Habermas and the Public Sphere. MIT Press.

80. Sunstein, C. R. (2009). Republic.com 2.0. Princeton University Press.

82. Tufekci, Z. (2017). Twitter and Tear Gas. Yale University Press.

83. Shearlaw, M. (2017). Turkish journalists face abuse and threats online as trolls step up attacks. the Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/01/turkish-journalists-face-abuse-threats-online-trolls-attacks>

84. Turkey's troll networks | Heinrich Böll Stiftung | Brussels office - European Union. (2023). Retrieved from <https://eu.boell.org/en/2022/03/21/turkeys-troll-networks>

85. Morozov, E. (2012). The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom. PublicAffairs.

86. Kızılkaya, E. & Ütücü, B (2023, June 15). IPI Türkiye Dijital Medya Raporu: Türkiye'de 'Yeni Ana Akım' Yükseliyor. Retrieved from <https://freeturkeyjournalists.ipi.media/tr/ipi-turkiye-dijital-medya-raporu>

39

87. Covid-19 boost to e-commerce sustained into 2021, new UNCTAD figures show (2022) UNCTAD. <https://unctad.org/news/covid-19-boost-e-commerce-sustained-2021-new-unctad-figures-show>
88. Clapp, R. (2021) Covid-19 causes digital consumption to rise by over 30% forming new and lasting consumer habits.WARC.<https://www.warc.com/newsandopinion/opinion/covid-19-causes-digital-consumption-to-rise-by-over-30-forming-new-and-lasting-consumer-habits/en-gb/4209>
89. 2.3. Medya Sistemi ve Sosyal Medya Platformları. Infodemi ve Bilgi Düzensizlikleri. infodemikitabi.org/book/infodemi-ve-bilgi-duzensizlikleri/chapter/22-medya-sistemi-ve-sosyal-medya-platformlari
90. An ad hoc WHO technical consultation managing the COVID-19 infodemic: call for action, 7-8 April 2020. Geneva: World Health Organization; 2020. apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334287/9789240010314-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
91. Bilgi Düzensizliğini Anlamak (2020) Infodemi Eğitimi. infodemiegitimi.org/bilgi-duzensizligini-anlamak/
92. Brennen, J.S. et al. (2020) Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation. reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation
93. 2.2. Infodeminin Bireysel Belirleyicileri. Infodemi ve Bilgi Düzensizlikleri. infodemikitabi.org/book/infodemi-ve-bilgi-duzensizlikleri/chapter/21-infodeminin-bireysel-belirleyicileri
94. EU vs. Disinfo internet sitesi erişim: <https://euvsdisinfo.eu/about/>
95. NATO (2020) NATO's approach to countering disinformation. www.nato.int/cps/en/natohq/177273.htm
96. US Department of State (2023) Disarming disinformation: Our shared responsibility. <https://www.state.gov/disarming-disinformation/>
97. Disinformation Governance Board (2023) Wikipedia. en.wikipedia.org/wiki/Disinformation_Governance_Board
98. Journal of Middle Eastern Politics and Policy. (2021). <https://jmpepp.hkspublications.org/2021-fall-edition/>
99. Erçetin, T. & Erdoğan, E. (2018a). How Turkey's repetitive elections affected the populist tone in the discourses of the Justice and Development Party leaders. *Philosophy & Social Criticism*, 44(4), 382-398. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0191453718755207>
100. Recep Tayyip Erdoğan'ın 25 Temmuz 2013 tarihli tweet'ine erişim: <https://twitter.com/rterdogan/status/349459680059330560?lang=en>
101. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Yeni Nesil Doğrulama Platformu Hazırladı. Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (22 Şubat 2021). www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/cumhurbaskanligi-iletisim-baskanligi-yeni-nesil-dogrulama-platformu-hazirladi
102. İletişim Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi oluşturuldu. Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (5 Ağustos 2022). www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu
103. Ibid.
104. Türkiye: 'Dezenformasyon Yasası' Hükümetin Denetimini Sıkılaştırıyor ve İfade Özgürlüğünü Kısıtlıyor. Uluslararası Af Örgütü (24 Ekim 2022). www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-dezenformasyon-yasasi-hukümetin-denetimini-sikilastiriyor-ve-ifade-ozgurlugunu-kisitliyor
105. Fotoğraflarla Manipülasyon Girişimi. MSB: T.C. Milli Savunma Bakanlığı. <https://www.msb.gov.tr/BasinveYayin/YalanHaber>
106. Costello, K. (2018). Russia's use of media and information operations in Turkey. RAND. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE278.html>
107. Unver, H. A. (21 Nisan 2019). Russia has won the information war in Turkey. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/04/21/russia-has-won-the-information-war-in-turkey-rt-sputnik-putin-erdogan-disinformation/>
108. Sonuç. Infodemi ve Bilgi Düzensizlikleri. infodemikitabi.org/book/infodemi-ve-bilgi-duzensizlikleri/chapter/sonuc
109. Lewandowsky S, Gignac GE, Oberauer K (2015) Correction: The Role of Conspiracist Ideation and Worldviews in Predicting Rejection of Science. *PLOS ONE* 10(8): e0134773. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0075637>

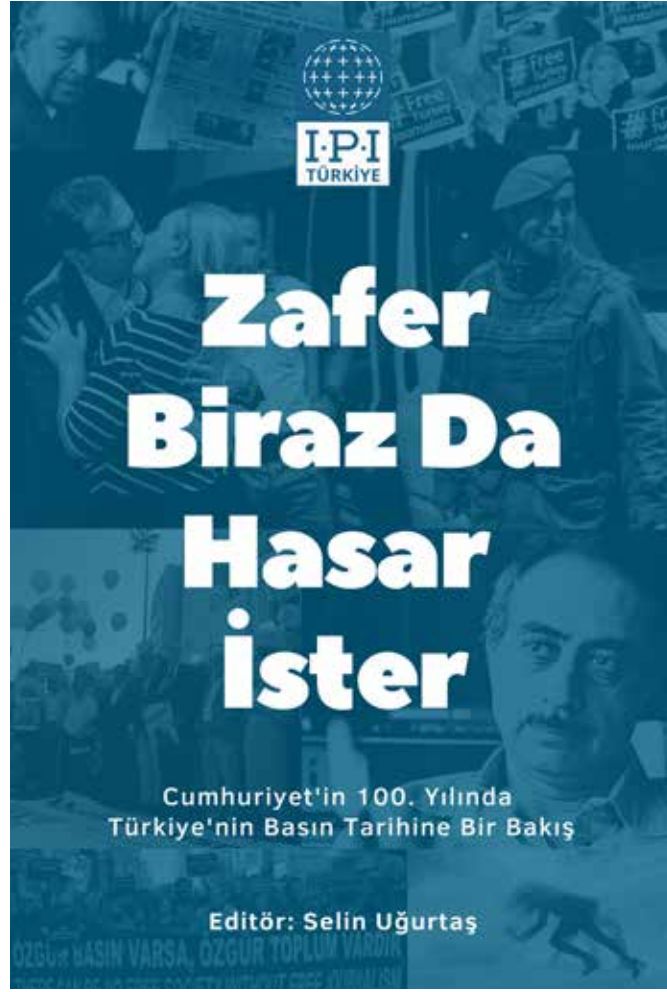
42

110. Basu, L. (2018). *Media amnesia: Rewriting the economic crisis*. London: Pluto Press.

46

111. '1980'lerden bugüne Türk Basını ve Uluslararası Basın Enstitüsü', Ferai Tınç
112. 'Cezasız suçlar, suçsuz cezalılar', Rengin Arslan
113. 'Her şeye rağmen gazetecilik', İpek Yezdani
114. 'Kürt basınına bitmeyen baskı' Mahmut Bozarslan
115. 'Türkiye'de kadın gazeteciler' Yasemin İnceoğlu
116. 'Türkiye'de azınlık gazeteciliğinin yok olan mirası' Alexandra de Cramer
117. 'LGBTİ+ gazeteciler için mücadele etmek işlerinin bir parçasına dönüşüyor' Yıldız Tar
118. 'Türkiye'de 'Yeni Ana Akım' Yükseliyor', Emre Kızılkaya ve Burak Ütücü, Uluslararası Basın Enstitüsü, Mart 2021.
119. Yayın İlkeleri, Teyit. <https://teyit.org/yayin-ilkeleri>
120. 'Gazeteci miyiz, aktivist mi?' Ruşen Çakır

48

KAPAK HAKKINDA

Bu çalışmanın ismine dair not: IPI Türkiye'nin ikinci başkanı Abdi İpekçi (1929-1979), mezun olduğu Galatasaray Lisesi'nin 1947-48 yıllığında yer alan "Beğendiğiniz bir söz, vecize yahut mısrayı söyleyiniz" bölümüne, Tevfik Fikret'in Zellele şiirinde geçen "Zafer biraz da hasar ister" dizesini yazmıştı.

Kapaktaki kolajda yer alan fotoğraflar (yukarıdan aşağıya ve soldan sağa): IPI'nin kurucularından Ahmet Emin Yalman. "Free Turkey Journalists" yazılı dövizlerle Türkiye'deki gazetecilere dünyanın dört bir yanından destek veren IPI üyesi gazeteciler. IPI Türkiye'nin o dönem başkanlığını yapan gazeteci Kadri

Gürsel'i, Cumhuriyet Davası'nda tutuklu yargılandıktan sonra 26 Eylül 2017'de Silivri Cezaevi'nden tahliyesi sırasında eşi Nazire Gürsel'i öperken gösteren fotoğrafı, AFP'den Yasin Akgül çekmişti. Çağlayan Adliyesi önünde IPI yetkilisi Steve Ellis'in de yer aldığı 24 Temmuz 2017 tarihli basın özgürlüğü protestosunun gazeteci Selin Girit tarafından paylaşılan bir fotoğrafı. IPI Türkiye'nin ikinci başkanı Abdi İpekçi. 2011 martında İstanbul'da düzenlenen bir basın özgürlüğü yürüyüşü. 13 Şubat 2014 tarihinde Ankara'daki bir protestoyu takip eden Ulusal Kanal muhabiri Hüsna Sarı'nın polislin tazyikli suyuyla hedef alındığı an.